

บทที่ 3

หลักเกณฑ์การคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลาภมิควรได้

เมื่อศึกษาถึงหลักเกณฑ์ทางกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ว่าการได้มาซึ่งทรัพย์สินอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นการได้มาซึ่งทรัพย์สินใดตามกฎหมายลักษณะลาภมิควรนั้น ในบทนี้ผู้เขียนจะได้ศึกษาถึงหลักเกณฑ์ หรือวิธีการในการคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ เพื่อจะได้ทราบถึงหลักเกณฑ์การคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลาภมิควรได้ และจะสามารถนำหลักเกณฑ์การคืนทรัพย์สินดังกล่าวนี้ไปอนุโลมใช้กับการคืนทรัพย์สินในกรณีที่กฎหมายมิได้บัญญัติไว้ได้หรือไม่ เพียงใด ด้วยเหตุที่มูลหนี้ลาภมิควรได้เกิดขึ้นเพราะกฎหมายไม่ประสงค์จะให้บุคคลหนึ่งร่ำรวยขึ้นโดยไม่มีมูลที่จะอ้างได้ตามกฎหมาย ซึ่งเป็นเหตุให้บุคคลอีกคนหนึ่งต้องเสียเปรียบ ดังนั้นกฎหมายจึงให้สิทธิแก่บุคคลผู้เสียเปรียบจากการดังกล่าวเรียกคืนสิ่งที่ตนต้องเสียไปตามกฎหมายลาภมิควรได้ได้ และบุคคลผู้ได้มาซึ่งทรัพย์สินใดฐานลาภมิควรได้นั้นย่อมมีหน้าที่ต้องคืนสิ่งที่เป็นลาภมิควรได้แก่ตนให้แก่บุคคลผู้มีสิทธิเรียกคืน อย่างไรก็ตาม หนี้ในการคืนลาภมิควรได้นั้นมิได้ถูกจำกัดให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายผู้ได้รับทรัพย์สินใดไว้ฐานลาภมิควรได้แต่เพียงฝ่ายเดียว หากเป็นกรณีที่ฝ่ายที่ได้รับความเสียหายฐานลาภมิควรได้นั้นได้ออกค่าใช้จ่ายดำเนินการอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ทรัพย์สินที่ตนได้มาฐานลาภมิควรได้นั้น เช่น ค่าใช้จ่ายในการบำรุง รักษา หรือ ซ่อมแซมทรัพย์สินที่ตนได้มานั้น เมื่อผู้ตกเป็นผู้เสียเปรียบตามกฎหมายลาภมิควรได้ ได้เรียกให้ฝ่ายผู้ได้ลาภคืนสิ่งที่ตนได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้ หากผู้ได้ลาภต้องคืนสิ่งที่ตนได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้นั้นโดยไม่มีสิทธิเรียกค่าทดแทนที่ตนได้ออกค่าใช้จ่ายเพื่อประโยชน์แก่ทรัพย์สินนั้น ย่อมก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้ได้ลาภ เพราะจะกลายเป็นว่าผู้เรียกคืนทรัพย์สินฐานลาภมิควรได้นั้นเป็นผู้ได้ไปซึ่งลาภมิควรได้ในกรณีที่ฝ่ายที่จะต้องคืนทรัพย์สินต้องเสียค่าใช้จ่ายดังกล่าวนี้ ดังนั้นกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้จึงได้กำหนดหน้าที่ของผู้คืนทรัพย์สินที่ตนได้มาฐานลาภมิควรได้ไว้ส่วนหนึ่ง และได้กำหนดหน้าที่ของฝ่ายที่เรียกคืนทรัพย์สินไว้อีกส่วนหนึ่ง¹ ซึ่งจะได้กล่าวไปเป็นลำดับดังนี้

¹ เสนีย์ ปราโมช, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 1 (ภาค 1-2), (กรุงเทพ : บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด , 2527) , หน้า 462.

3.1 หน้าที่ของฝ่ายที่ได้รับทรัพย์สินได้ไว้ฐานลามมิควรได้

การที่บุคคลหนึ่ง (ผู้ได้ลาม) ได้มาซึ่งทรัพย์สินได้โดยไม่สามารถอ้างมูลตามกฎหมายที่จะเอาทรัพย์สินนั้นไว้ได้โดยชอบ และกรณีที่ผู้ได้ลามได้ลามงอกดังกล่าวนั้นทำให้บุคคลอีกคนหนึ่ง (ผู้เสียลาม) เสียเปรียบ อันถือว่าเป็นการได้มาฐานลามมิควรได้นั้น กฎหมายได้กำหนดหน้าที่ของผู้ได้ลามในการคืนสิ่งของตนได้มาฐานลามมิควรได้ไว้หนัก-เบาไว้แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสถานะทางจิตใจของผู้ได้ลามในขณะที่ได้ทรัพย์สินอันเป็นลามมิควรได้มานั้นเขาได้มาโดยสุจริต หรือทุจริตเป็นสำคัญ กล่าวคือ ผู้ได้ลามซึ่งได้ทรัพย์สินได้ฐานลามมิควรได้ไว้โดยสุจริตจะมีความรับผิดชอบในการคืนทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ฐานลามมิควรได้เบากว่าผู้ได้ลามผู้ทุจริต โดยสืบเนื่องมาจากหลักการคุ้มครองผู้สุจริต ทั้งนี้เพราะเจตนารมณ์ของกฎหมายไม่ต้องการให้ใครทิ้งทรัพย์สินไว้เปล่า หากเจ้าของทรัพย์สินปล่อยปละละเลย ทอดทิ้งทรัพย์สินของตนไว้ แล้วมีผู้อื่นเข้าจัดทำเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ก็เป็นอันชอบด้วยนโยบายของกฎหมายที่คนอื่นนั้นจะเข้าทำได้ ดังนั้น จึงต้องแบ่งเบาภาระของผู้เข้าจัดทำทรัพย์สินนั้นโดยสุจริต เพื่อให้เขามั่นใจได้ว่าหากในที่สุดปรากฏว่าทรัพย์สินที่เขาจัดทำโดยสุจริตนั้นเป็นทรัพย์สินของผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้มีสิทธิได้รับคืนทรัพย์สินนั้น ผู้ทำการโดยสุจริตจะไม่ต้องรับผิดชอบเกินควร และผู้ได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตจะได้อะไรทดแทนบ้างในการที่ตนเข้าจัดการทรัพย์สินดังกล่าว แต่สำหรับผู้เข้าจัดการทรัพย์สินของผู้อื่นโดยทุจริต กฎหมายมิได้ให้ความคุ้มครองดังผู้ทำการโดยสุจริต²

อย่างไรก็ตาม หลักทั่วไปในการกำหนดจำนวนหนี้ที่จะต้องคืนฐานลามมิควรได้แก่กันนั้นจะต้องมีจำนวนไม่เกินไปกว่าจำนวนที่เป็นประโยชน์แก่ลูกหนี้ประการหนึ่ง นอกจากนี้จำนวนหนี้ที่ลูกหนี้จะต้องคืนแก่เจ้าหนี้ฐานลามมิควรได้จะต้องไม่เกินกว่าจำนวนที่เจ้าหนี้ต้องเสียเปรียบหรือขาดประโยชน์อีกประการหนึ่ง เจ้าหนี้จะเรียกให้ชำระหนี้โดยมูลลามมิควรได้เกินกว่าข้อกำหนดสองประการนี้ประการใดประการหนึ่งหาได้ไม่ เพราะนอกจากจำนวนที่วามานี้ย่อมถือว่ามีใช้สิ่งที่ลูกหนี้ได้มา และไม่ใช้ความเสียหายเสียเปรียบของเจ้าหนี้³

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 462..

³ ไพจิตร บุญญพันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลามมิควรได้, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2532) ,

ในหัวข้อนี้จะได้พิจารณาถึงหน้าที่ของผู้คืนทรัพย์สินในการคืนสิ่งที่ได้รับมาฐานลามมิควรได้ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ประการหนึ่ง และการคืนทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินอีกประการหนึ่ง เนื่องจาก “เงิน” มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากทรัพย์สินอื่น เพราะ “เงิน” เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (medium of exchange) สินค้าหรือบริการของคนในสังคม หรือเป็นวัตถุกลางที่มีค่าแลกเปลี่ยนผ่านมือกันไปได้ โดยลักษณะแล้วจึงเป็นการพันวิสัยที่จะคืนกันได้เหมือนทรัพย์สินชนิดอื่น เพราะโดยทั่วไปแล้วเงินมิใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ดังนั้น เมื่อบุคคลใดได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้ กฎหมายจึงกำหนดหน้าที่ของผู้ได้เงินไว้เป็นลามไว้โดยเฉพาะ แยกออกจากหน้าที่ของผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินไว้ฐานลามมิควรได้ เพราะทรัพย์สินอื่นนอกจากเงิน เป็นทรัพย์สินที่มีลักษณะที่อาจแตกหัก บอบสลายได้ และไม่มีลักษณะเป็นทรัพย์สินที่เป็นวัตถุกลางสำหรับแลกเปลี่ยนดังเช่น “เงิน” จึงอาจมีปัญหาเกี่ยวกับการพันวิสัยที่ไม่อาจคืนให้แก่กันได้ เพราะความเป็นอยู่ของทรัพย์สินนั้นอาจสูญหายหรือบอบสลายไปเฉพาะสิ่ง หรืออาจได้จำหน่ายจ่ายโอนไปแล้ว และได้อะไรมาแทนเป็นช่วงทรัพย์สินและถือว่าเป็นลามมิควรได้ที่เหลืออยู่⁴ กฎหมายจึงได้กำหนดหน้าที่ของผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินไว้อีกส่วนหนึ่ง อย่างไรก็ตามในการกำหนดหน้าที่ในการคืนสิ่งที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ ไม่ว่าจะเป็นการได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้ หรือการได้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินไว้ฐานลามมิควรได้ก็ตาม กฎหมายก็ได้คำนึงถึงสภาวะทางจิตใจของผู้ได้ลามเป็นสำคัญ ในการกำหนดความหนัก-เบา ของหน้าที่ในการคืนสิ่งที่คุณได้ลามได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ ทั้งนี้เพราะกฎหมายย่อมคุ้มครองผู้ทำการโดยสุจริต และไม่คุ้มครองผู้ไม่สุจริต ดังนั้นความรับผิดชอบในการคืนสิ่งที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ในกรณีที่คุณได้ลามสุจริตจึงเบากว่า ความรับผิดชอบของคุณได้ลามผู้ไม่สุจริต โดยในที่นี้ผู้เขียนจะแยกกล่าวในรายละเอียดตามประเภทของทรัพย์สิน โดยแยกเป็น การคืนเงินที่ได้รับฐานลามมิควรได้ การคืนทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ และการคืนดอกผลอันเกิดจากทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ ดังนี้

หน้า 168 , จิตติ ดิงศภทิพย์ คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยมูลแห่งหนี้ , (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์) , หน้า 155.

⁴ เสนีย์ ปราโมช, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 1 (ภาค 1-2), หน้า 462.

3.1.1 การคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้

ความหมายของ “เงิน” ที่ผู้ได้ลากได้รับไว้ฐานลามมิควรได้

หมายความถึง เงินตรา ตาม พ.ร.บ. เงินตรา พ.ศ. 2501 ซึ่งได้แก่ เหรียญกษาปณ์และธนบัตร (พ.ร.บ. เงินตรา 2501 มาตรา 6 เงินตรา ได้แก่ เหรียญกษาปณ์และธนบัตร) ซึ่งชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย (ตาม พ.ร.บ. เงินตรา พ.ศ. 2501 มาตรา 11 เหรียญกษาปณ์เป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมายไม่เกินจำนวนที่กำหนดโดยกฎกระทรวง , มาตรา 15 ธนบัตรเป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมายโดยไม่จำกัดจำนวน) โดยมีได้เป็นเหรียญกษาปณ์หรือธนบัตรที่เลิกใช้กันแล้ว หรือเหรียญกษาปณ์ หรือธนบัตรชำรุด ซึ่งไม่เป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย (ตามพ.ร.บ. เงินตรา พ.ศ. 2501 มาตรา 12 เหรียญกษาปณ์ชำรุด ไม่เป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย , มาตรา 18 ธนบัตรชำรุด ไม่เป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย) หรือเป็นธนบัตรที่ถอนคืนจากธนบัตรออกใช้ซึ่งได้เลิกใช้ หรือไม่นำออกใช้อีก (ตาม พ.ร.บ. เงินตรา พ.ศ. 2501 มาตรา 17)⁵ เพราะหากเป็นเงินตราที่เลิกใช้กันแล้ว ย่อมเป็นมีลักษณะเป็นทรัพย์สินอื่นมิได้อยู่ในความหมายของ “เงินตรา” ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งหากมีการได้มาซึ่งเงินตามที่เลิกใช้กันแล้ว ย่อมมีลักษณะเป็นการได้มาซึ่งทรัพย์สินอื่น อันจะต้องบังคับกันตามบทบัญญัติ ในเรื่องการคืนทรัพย์สินอื่นนอกจากเงิน ตาม ปพพ. มาตรา 413 ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป นอกจากนี้ความหมายของ “เงินตรา” ซึ่งชำระหนี้ได้ตามกฎหมายนั้น น่าจะหมายความรวมถึงเงินตราต่างประเทศ ซึ่งธนาคารแห่งประเทศไทย และธนาคารพาณิชย์ได้ยอมรับรองว่าเป็นสิ่งที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมายด้วย⁶ ดังจะเห็นได้จาก ปพพ. มาตรา 672⁷ จะเห็นได้ว่าผู้รับฝากเงินนั้นไม่จำเป็นต้องคืนเงินทองตรา

⁵ไพจิตร ปุญญพันธ์, คำอธิบายกฎหมายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลามมิควรได้, หน้า 171-172.

⁶ประสิทธิ์ ไชวโลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการงานนอกสั่ง ลามมิควรได้, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด , 2538) , หน้า 88.

⁷ มาตรา 672 ถ้าฝากเงิน ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้รับฝากไม่พึงต้องส่งคืนเป็นเงินทองตราอันเดียวกันกับที่ฝาก แต่ต้องคืนเงินให้ครบจำนวน

อนึ่งผู้รับฝากจะเอาเงินซึ่งฝากนั้นออกใช้ก็ได้ แต่หากจำเป็นต้องคืนเงินให้ครบจำนวนเท่านั้น แม้ว่าเงินซึ่งฝากนั้นจะได้สูญหายไปด้วยเหตุสุดวิสัยก็ตาม ผู้รับฝากก็จำเป็นต้องคืนเงินเป็นจำนวนดังว่านั้น

อันเดียวกับที่รับฝากไว้ เพราะโดยปกติ “เงิน” เป็นเครื่องมือ หรือสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ซึ่งอาจใช้เงินตราอื่นปริมาณเท่ากันแทนกันได้ จะบ่งหมายเอาว่าให้ส่งมอบกันเฉพาะเงินอันไหน หรือที่เรียกว่า “ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง” หรือทรัพย์สินประเภทอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ดังนั้น จะเห็นได้ว่าลักษณะดังกล่าวทำให้เงินเป็นทรัพย์สินซึ่งแตกต่างจากทรัพย์สินอื่น และโดยสภาพของเงินนั้นซึ่งมีสภาพคล่องที่ผู้ที่ได้รับเงินไว้สามารถจำหน่าย จ่าย โอน เปลี่ยนมือกันได้โดยง่าย เพียงแต่ต้องคืนเงินให้ครบตามจำนวนที่ตนรับฝาก ทั้งนี้เพราะผู้ฝากเงินคงมิได้มุ่งเน้นที่จะต้องการรับเงินอันเดียวกับที่ได้ฝากไว้ เพียงแต่ต้องการจำนวนเงินที่ครบตามจำนวนที่ตนฝากไว้เท่านั้น ทำนองเดียวกับการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ คือ ผู้ได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้ไม่จำเป็นต้องคืนเงินทองตราอันเดียวกับที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ แต่ต้องคืนให้ครบจำนวน หรือคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืนแล้วแต่กรณี ซึ่งหน้าที่ของผู้ได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้จะมีมากน้อยเพียงใดนั้น กฎหมายได้คำนึงถึงสภาวะทางจิตใจของผู้ได้ลามเป็นสำคัญ

กฎหมายได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 412 มีความดังนี้

“ มาตรา 412 ถ้าทรัพย์สินซึ่งได้รับไว้เป็นลามมิควรได้นั้นเป็นเงินจำนวนหนึ่ง ท่านว่าต้องคืนเต็มจำนวนนั้น เว้นแต่เมื่อบุคคลได้รับไว้โดยสุจริต จึงต้องคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืน”

เมื่อพิจารณาหลักกฎหมายดังกล่าวข้างต้นแล้วจะเห็นว่ากฎหมายกำหนดหน้าที่ในการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้นั้น โดยให้บุคคลผู้ได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้ต้องคืนเงินให้กับผู้เรียกคืนเต็มตามจำนวนที่ตนได้รับไว้เป็นหลัก (ตาม ปพพ มาตรา 412 ตอนแรก) แต่การคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้นั้นมิได้หมายความว่าเงินที่เป็นธนบัตรใบเดียวกัน หรือเหรียญอันเดียวกันกับที่รับมา แต่หมายความว่าเงินที่คืนลามมิควรได้ที่เป็นเงินตราจำนวนเดียวกันนั้น เพราะเงินตราเป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งสามารถใช้เงินจำนวนเดียวกับแทนกันได้⁸

อย่างไรก็ตามกฎหมายก็ได้ผ่อนผันหน้าที่ในการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ในกรณีที่ผู้ที่ได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้เป็นผู้สุจริตให้มีหน้าที่ “คืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่

⁸ อุกฤษ มงคลนาวิน, สารานุกรมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลามมิควรได้ 2537 หน้า

ในขณะที่เมื่อเรียกคืน” ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ที่ได้รับเงินไว้ฐานลามิควรได้ต้องพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่าตนได้รับเงินไว้ฐานลามิควรได้โดยสุจริต จึงจะได้รับประโยชน์ตาม ปพพ. มาตรา 412 ตอนท้ายนี้

ดังนั้น จึงควรพิจารณาถึงลักษณะของการรับเงินไว้ฐานลามิควรได้โดยสุจริต และการรับเงินไว้ฐานลามิควรได้โดยทุจริต ว่ามีลักษณะอย่างไร

การรับทรัพย์สินใดไว้ฐานลามิควรได้โดยสุจริต หมายความว่า ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินใดไว้ฐานลามิควรได้นั้น ขณะที่ได้รับทรัพย์สินไว้ตนไม่รู้ว่าการที่ตนได้รับทรัพย์สินนั้นไว้เป็นการรับโดยปราศจากมูลอันจะอ้างได้ตามกฎหมาย หรือรับทรัพย์สินไว้โดยเข้าใจว่าตนมีสิทธิที่จะรับทรัพย์สินนั้นไว้ กล่าวคือ ขณะที่ได้รับทรัพย์สินไว้ที่ตนได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามิควรได้นั้นรับทรัพย์สินนั้นไว้โดยสุจริต⁹

คำว่า “สุจริต” (Good faith ; Bona fide) Black’s Law Dictionary ได้อธิบายไว้ดังนี้ :

“ Good Faith (Bona fide) : Honesty of intention and freedom from knowledge of circumstances which ought to put the holder open inquiry. An honesty intention to abstain from taking any unconscientious advantage of another , even through technicality of law , together with absence of all informative notice , or benefit or belief of facts which render transaction unconscientious.”

การรับทรัพย์สินใดไว้ฐานลามิควรได้โดยทุจริต หมายความว่า ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินใดไว้ฐานลามิควรได้นั้น รู้ว่าตนได้รับทรัพย์สินนั้นไว้โดยปราศจากมูลที่จะอ้างได้ตามกฎหมายในขณะที่ได้รับทรัพย์สินนั้นไว้ หรือรู้ว่าตนไม่มีสิทธิใด ๆ ที่จะได้รับทรัพย์สินนั้นไว้แต่ก็ยังขึ้นรับทรัพย์สินนั้นไว้ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าไม่มีสิทธิจะรับ ซึ่งถือว่าผู้ที่ได้รับทรัพย์สินใดไว้ในกรณีดังกล่าวข้างต้นเป็นผู้ทุจริต(ไม่สุจริต) นับแต่เวลาที่ได้รับทรัพย์สินนั้นไว้ หรืออาจเป็นกรณีที่ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินใดไว้ฐานลามิควรได้นั้นในขณะที่ตนได้รับทรัพย์สินมานั้นตนรับไว้โดยสุจริต แต่ต่อมาภายหลังผู้ที่ได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามิควรได้โดยสุจริตดังกล่าวนั้นรู้ว่าการที่ตนได้รับทรัพย์สินนั้นไว้เป็นการรับไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างได้ตามกฎหมาย หรือรู้ว่าตนไม่มีสิทธิที่จะได้รับทรัพย์สินนั้นไว้ ดังนี้ถือว่า

⁹ ประสิทธิ์ ไชวีกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการงานนอกสั่ง ลามิควรได้, หน้า 88.

ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินสิ่งใดไว้ฐานลามกมิควรได้ในกรณีดังกล่าวตกเป็นผู้ทุจริตนับแต่เวลาที่ตนรู้ความจริง เช่นว่านั้น จะเห็นได้ว่าคำว่า “ทุจริต” ในกรณีนี้จึงหมายความถึง การรู้ถึงการที่ไม่มีสิทธิ หรือรู้ถึงความบกพร่องแห่งสิทธิในทรัพย์สินที่ตนรับไว้ นั้น มิได้มีความหมายดังคำว่า “โดยทุจริต” ในทางอาญา ซึ่ง หมายถึงเพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น¹⁰ ซึ่งการรู้ หรือไม่รู้ถึงข้อบกพร่องแห่งสิทธินี้ หมายถึง การรู้ หรือไม่รู้ ทั้งข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย

คำว่า “ทุจริต” (Bad faith ; Mala fide) Black’s Law Dictionary ได้ อธิบายไว้ดังนี้ :

“Bad Faith (Mala fide) : the opposite of “good faith” generally implying or involving actual or construction fraud , or a design to mislead or deceive another , or a neglect or refusal to fulfill some duty or some contractual obligation , not prompted by an honest mistake as to one’s right or duties , but some interested or sinister motive ”

เมื่อได้พิจารณาถึงลักษณะของการรับทรัพย์สินไว้ฐานลามกมิควรได้ไว้โดยสุจริต และโดยทุจริตแล้ว ต่อไปจะศึกษาถึงในกรณีที่ผู้ได้ลามกได้รับเงินไว้ฐานลามกมิควรได้โดยสุจริต ซึ่งกฎหมายกำหนดหน้าที่ของผู้ได้รับเงินไว้เป็นลามกโดยสุจริตว่า “ต้องคืนลามกมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืน” นั้น จะคืนกันอย่างไร

จะเห็นได้ว่านักกฎหมายส่วนใหญ่ เห็นว่า หน้าที่ในการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามกมิควรได้โดยสุจริต ซึ่งผู้ได้ลามกต้องคืนลามกมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืนนั้น หมายความว่า กรณีที่ผู้รับไว้เอาเงินไปใช้จ่ายซื้อหาของอื่นมาแทน และของอื่นนั้นยังมีตัวอยู่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ของอื่นที่มีมาแทนนั้นถือว่าเป็นส่วนที่ยังมีอยู่และเรียกคืนให้คืนได้ด้วย แต่ ถ้าหากของนั้นได้กลายเป็นสภาพเป็นอื่นไป ไม่มีลามกอย่างใดเหลืออยู่อีก ก็ไม่จำเป็นต้องคืน¹¹

¹⁰ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 ได้นิยามความหมายของคำว่า “โดยทุจริต” ว่า หมายความว่า เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น

¹¹ Cohn , E.J., Manual of German Law , (London : Oceana Publication Inc . , Vol.I p. 154 , เสนีย์ ปราโมช, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม 1 (ภาค 1-2) , หน้า 594

ตัวอย่าง ก. ได้รับเงินมา 2,000 บาท โดยสุจริต ก. ได้ใช้จ่ายเงินไป 500 บาท และเอาเงิน 1,000 บาท ไปซื้อวิทยุ เหลือเงิน 500 บาท กรณีนี้ ก. ต้องคืนเงิน 500 บาท และวิทยุให้แก่เจ้าของเงิน ทั้งนี้ เพราะวิทยุเป็นทรัพย์สินที่เข้าแทนที่เงินสดโดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าในขณะที่เรียกคืนนั้น วิทยุนั้นมีราคาสูงขึ้นหรือลดลงเพียงใด ส่วนเงินที่ใช้ไป 500 บาท ก. ไม่ต้องคืน เพราะ ก. ต้องคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืน¹²

ผู้เขียนเห็นว่า กรณีที่ผู้ได้ลามได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริต ซึ่งกฎหมายกำหนดหน้าที่ในการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ไว้ให้คืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเรียกคืนนั้น หมายความว่า หากในเวลาที่มีการเรียกให้คืนเงินที่ตนได้รับมาฐานลามมิควรได้นั้น ผู้ได้ลามมีอะไรที่ถือได้ว่าทำให้กองทรัพย์สินของตนเพิ่มขึ้นเพราะการได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริต ก็ต้องคืนลามงอกดังกล่าวให้แก่ผู้เรียกคืน ซึ่งลามงอกนี้อาจเป็นเงินหรือทรัพย์สินที่มีใช้เงินก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หลักการคืนลามมิควรได้แก่กันนั้นว่า หน้าที่จะต้องคืนฐานลามมิควรได้แก่กันนั้นจะต้องไม่เกินไปกว่าจำนวนที่เป็นประโยชน์แก่ลูกหนี้ประการหนึ่ง นอกจากนี้จำนวนหน้าที่ลูกหนี้จะต้องคืนแก่เจ้าหนี้ฐานลามมิควรได้นั้นจะต้องไม่เกินไปกว่าจำนวนที่เจ้าหนี้ต้องเสียเปรียบ หรือขาดประโยชน์อีกประการหนึ่ง เจ้าหนี้จะเรียกให้ชำระหนี้โดยมูลลามมิควรได้เกินกว่าข้อกำหนดทั้งสองประการนี้ประการใดประการหนึ่งหาได้ไม่ เพราะนอกจากจำนวนที่ว่ามานี้ย่อมถือว่ามิใช่สิ่งที่ลูกหนี้ได้มาและไม่ใช่ความเสียหายของเจ้าหนี้¹³ ดังนั้น หากในเวลาเรียกคืนลามมิควรได้นั้น ผู้ได้ลามซึ่งได้รับเงินไว้โดยสุจริต ได้ใช้จ่ายเงินนั้นหมดสิ้นไปแล้ว ไม่มีลามอะไรเหลืออยู่อีกในขณะเมื่อมีการเรียกคืน ก็ย่อมไม่มีหน้าที่จะต้องคืนให้แก่ผู้เรียกคืน แต่หากในเวลาที่เรียกคืนนั้นผู้ได้ลามยังมีเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้เหลืออยู่เท่าใด หรืออาจมีทรัพย์สินอื่นซึ่งตนได้นำเงินนั้นไปซื้อมาซึ่งมีอยู่ในเวลาที่เรียกคืน ก็ย่อมต้องคืนให้แก่ผู้เรียกคืนทั้งสิ้น เพราะถือว่าเงินหรือทรัพย์สินดังกล่าวเป็นลามอันมิควรได้แก่ผู้ได้ลามซึ่งยังคงมีอยู่ในเวลาเรียกคืน

¹² ประสิทธิ์ โสวิไลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการงานนอกสั่ง ลามมิควรได้, หน้า 89.

¹³ ไพจิตร ปุญญพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลามมิควรได้, หน้า 168, จิตติ ดิงศกัทธิย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้, หน้า 155.

ในกรณีที่ผู้ได้ลากรับเงินไว้โดยสุจริตกฎหมายกำหนดหน้าที่ในการคืนลามมิควรได้ไว้ให้ผู้ได้ลากรซึ่งรับเงินไว้โดยสุจริตคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืนนั้น คืนกันอย่างไร และหากไม่อาจรู้ได้ว่าการที่ผู้ได้ลากรได้ใช้จ่ายเงินนั้น ผู้ได้ลากรได้จ่ายจากเงินของตน หรือจ่ายจากเงินที่ได้รับไว้เป็นลากร เช่นนี้จะถือว่าในขณะที่เมื่อมีการเรียกคืนมีเงินเหลืออยู่เพียงใด

ในกรณีที่ผู้ได้ลากรได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริต และได้นำเงินดังกล่าวไปปะปนกับเงินของตน และเวลาใช้จ่ายก็ไม่ได้แยกว่าจ่ายจากเงินส่วนไหน เพราะผู้ได้ลากรผู้สุจริตยอมเข้าใจว่าเงินที่ตนได้รับไว้เป็นลากรนี้เป็นเงินของตน เช่นนี้ การพิจารณาว่าในขณะที่มีการเรียกคืนนั้นผู้ได้ลากรเหลือสิ่งที่เป็นลากรแก่ตนอยู่เท่าใดนั้น นักนิติศาสตร์ได้ให้วิธีพิจารณาว่า ถ้าการที่ผู้ได้ลากรได้รับเงินไว้เป็นลากรนี้ ผู้ได้ลากรได้ใช้จ่ายเงินไปตามปกติที่ตนเคยใช้เช่นนี้ ต้องถือว่าเงินที่ผู้ได้ลากรได้รับไว้ฐานลามมิควรได้นั้นยังอยู่เต็มจำนวน เพราะแม้ว่าจะไม่ได้รับเงินไว้เป็นลากรผู้ได้ลากรก็คงต้องใช้จ่ายเงินนั้นอยู่ดี ดังนั้น จึงถือว่าเงินที่ได้รับไว้เป็นลากรนี้ยังอยู่เต็มจำนวน แต่หากเป็นกรณีที่เพราะเหตุที่มีการได้เงินไว้เป็นลากรนี้ทำให้ผู้ได้ลากรได้ใช้จ่ายเงินผิดไปจากที่ตนเคยใช้ตามปกติ เพราะเห็นว่าตนได้เงินพิเศษมานั้น เช่น ดีใจพาเพื่อนไปเลี้ยง เป็นต้น เช่นนี้ ถือว่าเป็นการใช้จ่ายจากเงินที่ได้รับไว้เป็นลากรนั้น ดังนั้นจึงต้องนำมาหักจากจำนวนเต็มที่ต้องคืน¹⁴

ตัวอย่าง. ก ส่งมอบเงินจำนวน 1,000 บาท ให้ ง. โดยสำคัญผิดคิดว่าตนเป็นลูกหนี้ของ ง. และการที่ ง. รับของ ก. ไว้ ง. สำคัญผิดคิดว่าตนมีสิทธิ์จะรับไว้ได้โดยชอบด้วยกฎหมาย ต่อมา ง. ได้ใช้เงินนั้นจัดงานเลี้ยงสังสรรค์กับเพื่อนไปจนหมด ไม่มีเงินเหลืออยู่เลยในเวลาที ก. เรียกให้ ง. คืนเงินดังกล่าว เช่นนี้ ง. ก็ไม่มีอะไรที่จะต้องคืนแก่ ก. แต่หาก ง. ได้ใช้จ่ายเงินนั้นเพื่อการบริโภค เช่นนี้ต้องถือว่าเงินที่เป็นลากร 1,000 บาท ยังคงอยู่ที่ ง. เต็มจำนวน ซึ่ง ง. ต้องคืนให้แก่ ก. ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ การที่กฎหมายกำหนดหน้าที่ให้ผู้ได้เงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริตมีหน้าที่คืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่มีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืนนั้น จะหมายความถึงเวลาใด

¹⁴ วารี นาสกุล. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วย ละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลามมิควรได้. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2515), หน้า 293.

ศาสตราจารย์ไพจิตร ปุญญพันธุ์ ได้อธิบายความหมายของ คำว่า “ขณะเมื่อเรียกคืน” ไว้ว่า “ขณะเมื่อเรียกคืน หมายถึง ขณะยื่นฟ้องเป็นคดีต่อศาล ไม่ใช่ วันทวงถามหรือวันส่งมอบ เพราะอาจมีการทวงถามกันมาก่อน หรือส่งมอบกันภายหลังเมื่อยื่น ฟ้องคดีกันแล้วก็ได้ กฎหมายกำหนดเอาขณะเมื่อเรียกคืนอันเป็นการฟ้องคดี และกำหนดไว้ก็เพื่อ จะได้ใช้เป็นหลักในการคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่เท่านั้น ไม่ใช่ถือเอาเวลาที่สุจริตซึ่งอาจ เป็นระยะเวลาที่ยาวกว่า กล่าวคือ การคืนส่วนที่ยังมีอยู่ให้ถือเอาขณะเมื่อเรียกคืน คือ ฟ้องคดีเป็น เกณฑ์ ระหว่างเวลาที่สุจริตอยู่อาจมีทรัพย์สินเหลืออยู่เป็นลาภอยู่มาก แต่เวลาฟ้องคดีเรียกคืน อาจมีเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย หรือไม่เหลือเลยก็ได้ ซึ่งถ้าไม่เหลือเลยก็เป็นอันไม่ต้องคืน เพราะไม่มี อะไรจะคืนกันแล้ว”¹⁵ แต่หากเป็นกรณีที่ไม่มีการฟ้องคดีจึงไม่ถือว่ามี การเรียกคืน และผู้ได้ลาภได้ รับเงินไว้โดยสุจริตตั้งว่ามานี้ ในการคืนจะถืออะไรเป็นเกณฑ์ ในข้อนี้เมื่อผู้รับได้มารู้ภายหลังว่า เป็นทรัพย์สินของผู้อื่นเขาส่งมอบให้โดยสำคัญผิด เช่น อาจมีการทวงถาม ชี้แจง อธิบายข้อเท็จจริงกัน แล้ว ก็ต้องถือว่าผู้ได้ลาภได้รับไว้โดยสุจริตตั้งแต่นั้น คือ ไม่สุจริตตั้งแต่นั้น¹⁶

รองศาสตราจารย์ประสิทธิ์ โสวิไลกุล เห็นว่า ขณะเรียกคืน ควรหมายถึง ผู้รับได้รู้ว่าตนไม่มีสิทธิใด ๆ ที่จะได้ทรัพย์สินนั้น และเจ้าของทรัพย์สินได้ทวงถาม หรือได้เรียกให้ส่ง มอบทรัพย์สิน ก็ถือว่าเป็นผู้รับเงินไว้โดยไม่สุจริตนับแต่นั้น¹⁷

ผู้เขียนเห็นว่า ขณะเรียกเมื่อเรียกคืน น่าจะหมายความถึง เวลาที่มีการ ทวงถามชี้แจงอธิบายข้อเท็จจริงกันถึงลักษณะของการได้มาอันไม่มีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้ซึ่งผู้ได้ ลาภได้รู้แล้วว่าตนไม่มีมูลตามกฎหมายที่จะรับเอาทรัพย์สินนั้นเป็นลาภนั้นไว้ หากในขณะนั้นผู้ได้ลาภ ยังเหลือสิ่งที่เป็นลามมิควรได้แก่ตนนั้นเท่าใดก็ต้องคืนให้กับผู้เรียกคืนทั้งสิ้น แม้ว่าจะมีการ ฟ้องเรียกคืนภายหลังจากที่มีการทวงถามก็ตาม ผู้ได้ลาภก็ต้องคืนสิ่งที่เป็นลามมิควรได้แก่ตนตาม จำนวนที่ยังมีอยู่ในขณะที่มีการทวงถามนั้น มิใช่คืนลามมิควรได้ตามที่มีอยู่ในขณะเมื่อมีการ ฟ้องคดีกัน เช่น ในกรณีที่ผู้เสียลาภทวงถามให้ผู้ได้ลาภคืนลามมิควรได้แก่ตนนั้น ผู้ได้ลาภได้รู้

¹⁵ ไพจิตร ปุญญพันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการ งานนอกสั่งและลามมิควรได้, หน้า 173.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 173 - 174.

¹⁷ ประสิทธิ์ โสวิไลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการ งานนอกสั่ง ลามมิควรได้, หน้า 90.

ความจริงแล้วว่าคุณไม่มีสิทธิที่จะเอาทรัพย์สินเป็นลาภนั้นไว้ จึงได้ทำการโอนหรือบริโภครักษาทรัพย์สินดังกล่าวนั้นจนหมดสิ้นไปไม่มีอะไรเหลือในเวลาที่มีการเรียกคืน เช่นนี้ ผู้ได้ลาภก็ยังคงมีหน้าที่ต้องคืนลาภมิควรได้ที่ยังคงมีอยู่ในขณะที่มีการทวงถามนั้น ซึ่งหากถือว่า ขณะเมื่อเรียกคืนทรัพย์สินหมายความถึงขณะที่มีการฟ้องคดีต่อศาล ผู้ได้ลาภย่อมไม่มีหน้าที่ในการคืนลาภมิควรได้ให้กับผู้เสียลาภเพราะไม่มีอะไรเหลืออยู่ในขณะที่เรียกคืน ดังนั้นผู้เขียนจึงเห็นว่า ขณะเมื่อเรียกคืน จึงควรหมายความว่า ขณะที่มีการทวงถามให้ผู้ได้ลาภคืนสิ่งที่เป็นลาภมิควรได้นั้น ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาข้างต้น

3.1.2 การคืนทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินที่ได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้

กรณีที่ลาภมิควรได้เป็นทรัพย์สินอื่นนอกจากเงิน ซึ่งทรัพย์สินอย่างอื่นในที่นี้อาจเป็นอสังหาริมทรัพย์ (ตาม ปพพ. มาตรา 139 อสังหาริมทรัพย์ หมายความว่าที่ดิน และทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดิน มีลักษณะเป็นการถาวร หรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้น และหมายความรวมถึงทรัพย์สินอันเกี่ยวกับที่ดินหรือทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดิน หรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นด้วย) เช่น อาคารพาณิชย์ บ้าน ที่ดิน ฯลฯ เป็นต้น หรืออาจเป็นสังหาริมทรัพย์ (ตามปพพ. มาตรา 140 สังหาริมทรัพย์ หมายความว่า ทรัพย์สินอื่นนอกจากอสังหาริมทรัพย์ และหมายความรวมถึงสิทธิอันเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นด้วย) เช่น แหวน นาฬิกา รถยนต์ ช้าง ม้า วัว ควาย ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งทรัพย์สินอย่างอื่นนอกจากเงินที่เป็นสังหาริมทรัพย์นี้อาจเป็นสังหาริมทรัพย์ประเภทซึ่งโดยปกติอาจใช้ของอื่นอันเป็นประเภท และชนิดเดียวกัน มีปริมาณเท่ากันแทนกันได้ เช่น ข้าวสาร น้ำปลา น้ำตาล น้ำมัน หนังสือ รถยนต์ ฯลฯ เป็นต้น หรืออาจเป็นสังหาริมทรัพย์ประเภทซึ่งโดยปกติไม่อาจใช้ของอื่นแทนกันได้ เช่น ภาพวาดของ นาย ก. ซึ่งเป็นจิตรกรชื่อดัง และได้วาดรูปดังกล่าวไว้เพียงรูปเดียว เป็นต้น ซึ่งภาระหน้าที่ในการคืนทรัพย์สินอย่างอื่นนอกจากเงินซึ่งผู้รับได้ได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้นั้นจะแตกต่างกันระหว่างผู้ที่ได้รับทรัพย์สินอื่นไว้ฐานลาภมิควรได้นั้นโดยสุจริต กับผู้ที่ได้รับทรัพย์สินอื่นไว้ฐานลาภมิควรได้โดยทุจริต ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับไปดังนี้

3.1.2.1 ความรับผิดของผู้รับทรัพย์สินนอกจากเงินที่ได้รับไว้ฐาน ลามมิควรได้โดยสุจริต

กฎหมายกำหนดหน้าที่ของผู้ได้รับทรัพย์สินนอกจากเงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริตไว้โดยแยกเป็น กรณีที่ทรัพย์สินที่ได้รับไว้เป็นลามกเกิดสูญหาย หรือบุบสลาย เช่นนี้ผู้ได้ลามกผู้สุจริตจะมีความรับผิดเพียงใด กฎหมายได้กำหนดไว้ใน มาตรา 413 วรรคแรก และในกรณีที่การคืนทรัพย์สินที่ได้รับไว้เป็นลามกนั้นเป็นพันวิสัยเช่นนี้ผู้ได้ลามกผู้สุจริตจะมีความรับผิดเพียงใดนั้น กฎหมายได้กำหนดไว้ใน มาตรา 414 วรรคแรก ซึ่งจะได้แยกกล่าวไปเป็นลำดับดังนี้

1) กรณีที่ทรัพย์สินสูญหาย หรือบุบสลาย

กฎหมายได้กำหนดความรับผิดของผู้ได้ลามกผู้สุจริตซึ่งได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามมิควรได้ และทรัพย์สินนั้นเกิดสูญหาย หรือบุบสลาย ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 413 วรรคแรก มีความดังนี้

“มาตรา 413 วรรคแรก บัญญัติว่า เมื่อทรัพย์สินอันจะต้องคืนนั้นเป็นอย่างอื่นนอกจากเงิน และบุคคลได้รับไว้โดยสุจริต ท่านว่าบุคคลเช่นนั้นจำต้องคืนทรัพย์สินเพียงตามสภาพที่เป็นอยู่ และมีต้องรับผิดชอบในการที่ทรัพย์สินนั้นสูญหายหรือบุบสลาย แต่ถ้าได้อะไรมาเป็นค่าสินไหมทดแทนเพื่อการสูญหายหรือบุบสลายเช่นนั้นก็ต้องให้ไปด้วย”

การที่บุคคลใดได้รับทรัพย์สินอย่างอื่นที่มีเงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริต ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินดังกล่าวไว้ย่อมเข้าใจว่าตนมีสิทธิที่จะได้รับทรัพย์สินดังกล่าวไว้โดยชอบ (ทั้ง ๆ ที่ความจริงไม่มีสิทธิตามกฎหมายที่จะรับไว้ หรือเป็นการรับไว้โดยปราศจากมูลที่จะอ้างได้ตามกฎหมาย) เขาย่อมใช้สอย จำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินดังกล่าวนั้นตั้งว่าเป็นทรัพย์สินของตนเอง ซึ่งหลักกฎหมายลามมิควรได้ให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริตไว้ทำนองเดียวกับผู้ที่ได้รับเงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริตตั้งได้กล่าวมาแล้วนั้น มีผลให้ผู้ได้รับทรัพย์สินอย่างอื่นนอกจากเงินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริตไม่มีความผูกพัน และไม่มีหน้าที่ที่จะต้องระมัดระวังดูแล รักษาทรัพย์สินอื่นอันตนรับไว้ นั้น (ตามปพพ. มาตรา 323 วรรคแรก ที่ว่า “ถ้าวัตถุแห่งนี้เป็นอันให้ส่งมอบทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ท่านว่าบุคคลผู้ชำระหนี้จำต้องส่งมอบทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ในเวลาที่ซึ่งส่งมอบ” และตาม ปพพ. มาตรา 323 วรรคสอง ที่ว่า “ลูกหนี้จำต้องรักษาทรัพย์สินนั้นไว้ด้วยความระมัดระวังเช่นอย่างวิญญูชนจะ

ของตนเอง จนกว่าจะได้ส่งมอบทรัพย์สินนั้น”) แต่อย่างไรก็ดี ดังนั้นกฎหมายจึงได้กำหนดหน้าที่ในการคืนทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินในกรณีที่บุคคลผู้ได้รับไว้โดยสุจริตให้ผู้ได้ลาภผู้สุจริตคืนทรัพย์สินเพียงตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืน ตามมาตรา 413 วรรคแรก หมายความว่า ขณะที่มีการเรียกคืนทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้นั้น ทรัพย์สินนั้นมีสภาพอย่างไรก็คืนตามสภาพนั้น และมิต้องรับผิดชอบในการที่ทรัพย์สินนั้นสูญหายหรือบุบสลาย ไม่ว่าจะความสูญหายหรือบุบสลายนั้นจะเกิดจากใครก็ตาม แม้ผู้ได้ลาภทำให้ทรัพย์สินนั้นสูญหาย หรือบุบสลายเองก็ไม่ต้องรับผิดชอบแต่อย่างใด เพราะกฎหมายย่อมคุ้มครองผู้ทำการโดยสุจริต อย่างไรก็ตามหากการสูญหาย หรือบุบสลายนั้นผู้ได้ลาภได้อะไรมาเป็นค่าทดแทนเพื่อการสูญหายหรือบุบสลายเช่นนั้น เช่นนี้ผู้ได้ลาภก็ต้องคืนให้แก่ผู้มีสิทธิเรียกคืนด้วยเช่นกัน

จะเห็นได้ว่าการคืนทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินในกรณีที่บุคคลใดได้รับไว้โดยสุจริตนั้น ผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นไว้ฐานลาภมิควรได้โดยสุจริตมีหน้าที่ต้องคืนทรัพย์สินอื่นนั้นตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืนทรัพย์สิน และบุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นนั้นนั้น ก็ไม่ต้องรับผิดชอบในการที่ทรัพย์สินซึ่งตนได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้ดังกล่าวนั้นมีการสูญหาย หรือบุบสลายแต่อย่างใด แม้ว่าการสูญหาย หรือบุบสลายของทรัพย์สินอื่นดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นเพราะความผิดของผู้ที่ได้รับทรัพย์สินดังกล่าวไว้ หรือความสูญหาย หรือบุบสลายของทรัพย์สินอื่นนั้นจะเกิดจากเหตุสุดวิสัย หรือโดยประการอื่นใดก็ตามแต่ บุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นไว้ฐานลาภมิควรได้โดยสุจริตย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายทั้งสิ้น แต่ถ้าได้อะไรมาเป็นค่าสินไหมทดแทนเพื่อการสูญหาย บุปสลายก็ต้องคืนให้เขาด้วย ตาม มาตรา 413 วรรคแรก

ตัวอย่างเช่น นายแดง ได้ตกลงซื้อลูกสุนัข จำนวน 1 ตัวจากนายดำ โดยได้ชำระเงินให้นายดำแล้ว และให้นายดำนำลูกสุนัขนั้นไปส่งให้ที่บ้านของนายแดง ครั้นถึงกำหนดเวลาดังกล่าวนายดำ จึงได้นำลูกสุนัขนั้นไปที่บ้านของ นายขาว โดยเข้าใจว่าเป็นบ้านของนายแดง และได้มอบลูกสุนัขดังกล่าวให้กับ นายขาวไป สวณนายขาว ก็เข้าใจว่า นายดำให้ลูกสุนัขดังกล่าวแก่ตน จึงได้รับไว้ ดังนั้นการที่ นายขาว รับลูกสุนัขไว้จาก นายดำ จึงเป็นการรับไว้โดยไม่มีมูลที่จะอ้างได้ตามกฎหมาย หากต่อมาก่อนมีการเรียกคืนทรัพย์สิน นายขาว ได้เตะลูกสุนัขจนขาหัก ดังนั้นในเวลา ที่ นายดำ เรียกลูกสุนัขคืนจากนายขาว นายขาวจึงมีหน้าที่ต้องส่งลูกสุนัขซึ่งขาหักนั้นคืนให้กับ นายดำ โดยนายขาวไม่ต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายซึ่งเกิดจากการที่ตน

เตะลูกสุนัขขาหักดังกล่าว เพราะนายขาว ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย เนื่องจากเขาเป็นผู้
สุจริต

ตาม ปพพ. มาตรา 413 วรรคแรก ที่ว่า “ได้อะไรมาเป็นค่าสิน
ไหมทดแทนเพื่อการสูญหายบุบสลาย” หมายถึง กรณีที่มีบุคคลอื่นต้องรับผิดชอบในการทำให้ทรัพย์สินนั้น
สูญหาย บุบสลาย เช่น มีบุคคลอื่นมาทำละเมิดทำให้ทรัพย์สินนั้นเสียหาย ผู้รับทรัพย์สินไว้จึงมีสิทธิที่จะ
ได้รับค่าสินไหมทดแทน หรือผู้ที่รับทรัพย์สินไว้ฐานลามิควรรได้เอาทรัพย์สินนั้นประกันภัยไว้ ต่อมา
ทรัพย์สินนั้นได้สูญหายหรือบุบสลาย ผู้ที่รับทรัพย์สินไว้จึงมีสิทธิได้รับเงินจากผู้รับประกันภัยเป็น
ค่าสินไหมทดแทน ดังนั้นเป็นต้น ผู้ที่มีสิทธิจะได้ทรัพย์สินคืนก็ได้สิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเป็นการ
ช่วงสิทธิ ถ้าหากได้มีการชำระหนี้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายดังกล่าวให้ผู้ที่จะต้องคืน
ทรัพย์สินไปแล้ว ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินคืนก็เรียกเอาค่าสินไหมทดแทนนั้นจากผู้ที่จะต้องคืนทรัพย์สินได้ เป็น
การช่วงทรัพย์สิน (ตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 228 วรรคแรก ที่ว่า “ถ้าพฤติ
การณซึ่งทำให้การชำระหนี้เป็นอันพันวิสัยนั้น เป็นผลให้ลูกหนี้ได้มาซึ่งของแทนที่ดี หรือได้สิทธิ
เรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อทรัพย์สินอันพึงได้แก่นั้นก็ดี ท่านว่าเจ้าหนี้จะเรียกให้ส่งมอบของ
แทนที่ได้รับไว้หรือจะเข้าเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเสียเองก็ได้” ซึ่งต้องคืนแก่ผู้มีสิทธิเรียกคืน
ทรัพย์สินฐานลามิควรรได้

2) กรณีที่การคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัย

กฎหมายได้กำหนดความรับผิดชอบของผู้ได้ลามิควรรซึ่งได้รับทรัพย์สินไว้
ฐานลามิควรรได้ และการคืนทรัพย์สินนั้นตกเป็นพันวิสัย ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
มาตรา 414 วรรคแรก มีความดังนี้

“มาตรา 414 วรรคแรก บัญญัติว่า ถ้าการคืนทรัพย์สินตก
เป็นพันวิสัยเพราะสภาพแห่งทรัพย์สินที่ได้รับไว้ นั่นเองก็ดี หรือเพราะเหตุอย่างอื่นก็ดี และบุคคลได้
รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริต ท่านว่าบุคคลเช่นนั้นจำต้องคืนลามิควรรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ใน
ขณะเมื่อเรียกคืน”

จะเห็นได้ว่ากรณีที่การคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัยเพราะสภาพแห่ง
ทรัพย์สินที่ได้รับไว้ นั่นเอง หรือเพราะเหตุอย่างอื่น บุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินไว้ฐาน

ลามมิควรได้โดยสุจริต ก็ได้รับความคุ้มครองเช่นกัน ตาม มาตรา 414 วรรคแรก กล่าวคือ กฎหมายกำหนดหน้าที่ของผู้ได้ลามในกรณีดังกล่าวให้มีหน้าที่คืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืน กล่าวคือ บุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริต ไม่ต้องรับผิดชอบในเหตุที่การคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัย ถ้ามีอะไรเหลืออยู่ก็ต้องคืนให้เขาไป¹⁸ หากไม่มีอะไรเหลือก็ไม่ต้องคืน และหากได้อะไรมาแทนตลอดจนสิทธิที่จะได้รับค่าสินไหมทดแทนจากบุคคลภายนอก ก็ย่อมบังคับกันตามบทบัญญัติในเรื่องช่วงทรัพย์ช่วงสิทธิโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว

การคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัย (the restitution is impossible) หมายความว่า การคืนทรัพย์สินที่เป็นไปไม่ได้ หรือไม่สามารถทำได้ ซึ่งมูลเหตุที่ทำให้การคืนทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้เป็นพันวิสัย อาจเป็นเพราะสภาพแห่งทรัพย์สินที่ได้รับไว้นั่นเอง เช่น เนื่องจากทรัพย์สินที่ผู้ได้ลามได้รับไว้ฐานลามมิควรได้นั้นมีลักษณะเป็นทรัพย์สินที่เสื่อมสลายไปตามธรรมชาติได้ เช่น ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ เป็นต้น ซึ่งเก็บไว้ได้ไม่นานเพราะย่อมเน่าเสียไปตามธรรมชาติ หรือกรณีที่สิ่งมีชีวิต เช่น สุนัข ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น ก็อาจเจ็บป่วยตายไปตามธรรมชาติของมันประการหนึ่ง นอกจากนี้ การคืนทรัพย์สินอาจตกเป็นพันวิสัยอันเนื่องมาจากเหตุอื่น เช่น ผู้ได้ลามได้ทำการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินไปแล้ว หรือมีขโมยทรัพย์สินนั้นไป เป็นต้น ทำให้ในขณะเรียกคืนทรัพย์สินนั้น ผู้ได้ลามไม่สามารถคืนทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ได้ เนื่องจากการคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัย

จะเห็นได้ว่าในกรณีที่ผู้ได้ลามได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริต และในขณะที่มีการเรียกคืนทรัพย์สินการคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัยไม่ว่าจะด้วยเหตุใด ป.พ.พ. มาตรา 414 วรรคแรก ได้กำหนดหน้าที่ในการคืนลามมิควรได้ในกรณีเช่นนี้ไว้ โดยให้ผู้ได้ลามผู้สุจริตคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืน หมายความว่า หากในขณะที่มีการเรียกคืนทรัพย์สินผู้ได้ลามผู้สุจริตไม่อาจคืนทรัพย์สินให้แก่ผู้มีสิทธิเรียกร้องได้เนื่องจากการคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัย ผู้ได้ลามผู้สุจริตย่อมไม่มีความรับผิดชอบต่อผู้ใช้สิทธิเรียกร้อง เพราะผู้ได้ลามผู้สุจริตย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม หากกรณีที่การคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัยนี้ผู้ได้ลามได้อะไรมาเป็นช่วงทรัพย์เช่นนี้ ถือว่าสิ่งที่เป็นช่วงทรัพย์นั้นเป็นลามมิควรได้แก่ผู้ได้ลาม ซึ่งผู้ได้ลามมีหน้าที่ต้องคืนสิ่งที่เป็นลามงอกแก่ตนเพียงส่วนที่มีอยู่ในขณะเมื่อมีการ

¹⁸ จิตติ ดิงศภิตย์ คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้ หน้า 160.

เรียกคืน หากในขณะที่เมื่อมีการเรียกคืนผู้ได้ลาภไม่เหลืออะไรที่เป็นลาภงอกแถมเช่นนี้ ผู้ได้ลาภก็ไม่มีอะไรที่จะต้องคืนให้แก่ผู้มีสิทธิเรียกคืน

3.1.2.2 ความรับผิดชอบของผู้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินที่ได้รับไว้ฐาน ลาภมิควรได้โดยทุจริต

กฎหมายกำหนดความรับผิดชอบของผู้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินไว้ฐาน
ลาภมิควรได้ไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 413 วรรคสอง และมาตรา 414
วรรคสอง มาตรา 418 ซึ่งจะได้แยกกล่าวเป็นรายกรณี กล่าวคือ ความรับผิดชอบของผู้ได้รับทรัพย์สินไว้
ฐานลาภมิควรได้โดยทุจริตในกรณีที่ทรัพย์สินสูญหาย หรือบุบสลาย ตาม มาตรา 413 วรรคสอง เป็น
ประการแรก กรณีของความรับผิดชอบของผู้ได้รับทรัพย์สินไว้โดยทุจริตในกรณีที่การคืนทรัพย์สินตกเป็น
พันวิสัย ตาม มาตรา 414 วรรคสอง เป็นประการที่สอง และประการสุดท้ายเป็นกรณีของ
ความรับผิดชอบของผู้ได้ลาภผู้ทุจริตซึ่งได้ทำการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สิน โดยจะแยกกล่าวดังนี้

1) ความรับผิดชอบของผู้ได้รับทรัพย์สินไว้เป็นลาภในกรณีที่ ทรัพย์สินสูญหาย หรือบุบสลาย

กฎหมายกำหนดความรับผิดชอบของผู้ได้ลาภผู้ทุจริตในกรณี
ดังกล่าวไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 413 วรรคสอง มีความดังนี้

“มาตรา 413 วรรคสอง บัญญัติว่า ถ้าบุคคลได้
รับทรัพย์สินไว้โดยทุจริต ท่านว่าจะต้องรับผิดชอบในการสูญหายหรือบุบสลายนั้นเต็มภูมิ แม้
กระทำการ สูญหายหรือบุบสลายจะเกิดเพราะเหตุสุดวิสัย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าถึงอย่างไรทรัพย์สิน
สินนั้นก็คงต้องสูญหายหรือบุบสลายอยู่นั่นเอง”

จะเห็นได้ว่าบุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินไว้ฐาน
ลาภมิควรได้โดยทุจริต ผู้รับทรัพย์สินไว้ในกรณีดังกล่าวต้องรับผิดชอบในการที่ทรัพย์สินนั้นสูญหาย บุป
สลาย แม้การสูญหาย บุปสลายจะเกิดเพราะเหตุสุดวิสัย ก็ต้องรับผิดชอบ หมายความว่า ผู้ที่ได้รับ
ทรัพย์สินไว้ฐานลาภมิควรได้นั้นได้รับทรัพย์สินมาโดยรู้อยู่ว่าตนไม่มีสิทธิจะได้รับทรัพย์สินนั้น ซึ่งอาจเป็นผู้
ทุจริตมาตั้งแต่ต้น หรือเป็นผู้ทุจริตในภายหลังก็ได้ กรณีเช่นนี้กฎหมายกำหนดให้ผู้ได้ลาภผู้ทุจริต
ดังกล่าวต้อง รับผิดชอบในการสูญหาย หรือบุบสลายเต็มภูมิ หมายความว่า โดยหลักบุคคลผู้ที่ได้

ทรัพย์ไว้ฐานลามมิควรได้โดยทุจริต มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบในการคืนสิ่งของตนที่ได้รับมาให้กับผู้เสียหายเปรียบเท่ากับที่ตนได้รับมา ผู้รับทรัพย์ไว้โดยทุจริตต้องรับผิดชอบในการที่ทรัพย์นั้นสูญหาย บุกสลาย แม้กระทั่งเป็นเหตุสุดวิสัยก็ต้องรับผิดชอบ เนื่องจากบุคคลผู้รับทรัพย์ไว้โดยไม่สุจริตรู้ว่าตนไม่มีสิทธิที่จะได้ทรัพย์นั้น จึงไม่ควรได้รับความเห็นใจ หรือผ่อนปรนประการใดทั้งสิ้น จะต้องคืนทรัพย์เต็มจำนวนโดยไม่คำนึงถึงว่าจะมีตัวทรัพย์อยู่หรือหาไม่ นอกจากนี้ยังต้องรับผิดชอบโดยมูลละเมิดอีกกรณีหนึ่งด้วย ถ้าหากได้ทำให้ทรัพย์สูญหาย หรือบุกสลายโดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อ แต่ตาม มาตรา 413 วรรคสอง มิได้จำกัดแต่เฉพาะเจตนาในการรับไว้ในตอนแรกเท่านั้น แม้จะรับไว้โดยสุจริตในตอนแรก แต่กลายเป็นไม่สุจริตในภายหลังก็ต้องบังคับกันตาม มาตรา 413 วรรคสองด้วยเช่นเดียวกัน

เช่น ตามอุทธานรณ ที่ ก. รับโทรทัศน์สีไว้จาก ข. ถ้าหาก ก. รับไว้โดยรู้ว่าเป็นโทรทัศน์ที่ ข. ส่งมอบให้ตนโดยสำคัญผิด ย่อมเป็นการรับไว้โดยไม่สุจริต ต้องบังคับตาม มาตรา 413 วรรคสอง นี้ ก. ต้องรับผิดชอบในกรณีที่โทรทัศน์สีต้องสูญหาย หรือ บุกสลายไม่ว่าจะเกิดจากการกระทำของตนเองหรือของบุคคลภายนอกก็ตาม ถ้ายังเอาไปใช้เป็นละเมิด หรือ ถูกคนร้ายลักไปก็ต้องรับผิดชอบ ตามมาตรา 420 , 439 และรับผิดชอบตาม มาตรา 406 , 413 วรรคสองด้วย ตามอุทธานรณที่กล่าวมาแล้วนั้น แม้ความสูญหายหรือบุกสลายจะเกิดแต่เหตุสุดวิสัยก็ต้องรับผิดชอบ เช่น ถูกคนร้ายบังคับจี้เอาโทรทัศน์ไป หรือ โทรทัศน์ถูกเพลิงไหม้เสียหายไปทั้งหมดโดยไม่ปรากฏสาเหตุ หรือน้ำเหนือไหลบ่าท่วมบ้านของ ก. เป็นแรมเดือน โทรทัศน์แช่น้ำเป็นเวลานาน เกิดสนิมผุกร่อนไม่สามารถใช้งานได้ ดังนี้ ก. ก็ยังต้องรับผิดชอบต่อความสูญหาย หรือบุกสลายของโทรทัศน์ต่อ ข.

แต่หากสามารถพิสูจน์ได้ว่าถึงอย่างไรทรัพย์คืนก็ยังคงต้องสูญหาย หรือบุกสลายอยู่นั่นเองแล้ว บุคคลผู้ได้รับทรัพย์คืนไว้โดยทุจริตก็ไม่ต้องรับผิดชอบ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักความเป็นธรรม เพราะว่าถ้าผู้รับทรัพย์ไปในกรณีที่สุจริตทรัพย์คืนนั้นก็คงต้องได้รับภัยพิบัติเกิดความเสียหายอยู่นั่นเอง ฉะนั้น ในกรณีที่สุจริตก็ควรใช้หลักอันเดียวกัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของฝ่ายที่มีหน้าที่ต้องคืนทรัพย์ต้องอ้างขึ้นและพิสูจน์ให้ปรากฏ เช่น ตามอุทธานรณดังกล่าว พิสูจน์ว่าน้ำได้ท่วม หรือเพลิงได้ลุกไหม้ทั่วทั้งแขวงที่ ก. และ ข. อยู่ แม้ ก. จะไม่ได้รับโทรทัศน์จาก ข. ไว้ หากโทรทัศน์ยังอยู่ที่ ข. โทรทัศน์ก็ต้องสูญหาย หรือบุกสลายอย่างแน่นอน

หรือกรณีที่ ก. ชาวนารับกระบือของ ข. ที่หลุดเปล็ดมาอยู่กับกระบือของ ก. ไว้เป็นลามกโดยไม่สุจริต ต่อมาเกิดโรคกระบือได้ระบาดไปทั่วทั้งตำบลที่ ก. และ ข.

อยู่ กระบือทั้งสองตำบลตายกันเป็นเบือ รวมทั้งกระบือตัวอื่น ๆ ของ ข. ด้วย หรือกระบือของ ข. เป็นโรคมาก่อนที่ ก. จะรับไว้ ถึงอย่างไรก็ต้องตายอย่างแน่นอน

คำพิพากษาฎีกาที่ 712/2489 ก. โอนโกดังให้ ข. 1 หลัง ต่อมา เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ของ ก. เพิกถอนการโอนรายนี้ (การโอนถูกเพิกถอน จึงเป็นเหตุที่ได้สิ้นสุดไปก่อนแล้ว ตาม มาตรา 406 วรรคสอง) แต่ปรากฏว่าโกดังนี้ถูกพายุไต้ฝุ่นพัดพังไปหมดแล้วเช่นนี้ ถึงแม้จะรับโอนไว้โดยไม่สุจริต แต่โกดังก็ยังคงตั้งอยู่ที่เดิมถึงอย่างไรก็ต้องพัง ข. ไม่ต้องรับผิดชอบใช้ราคาโกดังแก่เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์

2) ความรับผิดชอบของผู้ได้รับทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินไว้เป็นลากในกรณี ที่ทรัพย์สินสูญหาย หรือบุบสลายกรณีที่การคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัย

กฎหมายกำหนดความรับผิดชอบของผู้ได้ลากผู้ทุจริตในกรณี ดังกล่าวไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ มาตรา 414 วรรคสอง ซึ่งมีความดังนี้

“มาตรา 414 บัญญัติว่า ถ้าการคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัยเพราะสภาพแห่งทรัพย์สินที่ได้รับไว้นั้นเองก็ดี หรือเพราะเหตุอย่างอื่นก็ดี และบุคคลได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริต ท่านว่าบุคคลเช่นนั้นจำต้องคืนลากสมควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อเรียกคืน

วรรคสอง ถ้าบุคคลได้รับทรัพย์สินนั้นไว้โดยทุจริต ท่านว่าต้องชำระราคาทรัพย์สินนั้นเต็มจำนวน”

จะเห็นได้ว่าในกรณีที่การคืนทรัพย์สินตกเป็นพันวิสัย ไม่ว่าจะเป็นการพันวิสัยเพราะสภาพของทรัพย์สินที่ได้รับไว้นั้นเอง หรือเป็นการพันวิสัยเพราะเหตุอื่นก็ตาม กฎหมายกำหนดให้ผู้ได้ลากผู้ทุจริตต้องชำระราคาทรัพย์สินนั้นเต็มจำนวนให้แก่ผู้มีสิทธิเรียกคืน ตาม มาตรา 414 วรรคสอง จะเห็นได้ว่าผู้ได้ลากผู้ทุจริตย่อมมิได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายแต่อย่างใด เพราะผู้ได้ลากผู้ทุจริตย่อมรู้อยู่แล้วว่าเขาไม่มีสิทธิที่จะรับ หรือใช้ประโยชน์อะไรจากทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้เป็นลากนั้น

3) กรณีที่มีการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สิน

กฎหมายกำหนดความรับผิดชอบของผู้ได้ลากผู้ทุจริตในกรณีดังกล่าวไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ มาตรา 418 มีความดังนี้

“มาตรา 418 ถ้าบุคคลรับทรัพย์สินอันมิควรได้ไว้โดยทุจริต และได้ทำการดัดแปลงหรือต่อเติมขึ้นในทรัพย์สินนั้น ท่านว่าบุคคลเช่นนั้นต้องจัดทำทรัพย์สินนั้นให้คืนคงสภาพเดิมด้วยค่าใช้จ่ายของตนเองแล้วจึงส่งคืน เว้นแต่เจ้าของทรัพย์สินจะเลือกให้ส่งคืนตามสภาพที่เป็นอยู่ ในกรณีเช่นนี้เจ้าของจะใช้ราคาค่าทำดัดแปลงต่อเติม หรือใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นราคาทรัพย์สินเท่าที่เพิ่มขึ้นนั้นก็ได้ แล้วแต่จะเลือก

ถ้าในเวลาที่จะต้องคืนทรัพย์สินนั้นเป็นพันวิสัยจะทำให้ทรัพย์สินคืนคงสภาพเดิมได้ หรือถ้าทำไปทรัพย์สินนั้นจะบอบสลายไซ้ ท่านว่าบุคคลผู้ได้รับไว้จะต้องส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ และไม่มีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อราคาทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นเพราะการดัดแปลงต่อเติมนั้นได้”

จะเห็นได้ว่า ในกรณีที่ผู้ได้ลาภผู้ทุจริตได้ทำการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้ กฎหมายกำหนดความรับผิดชอบของผู้ได้ลาภในกรณีนี้ไว้ใน มาตรา 418 โดยให้ผู้ได้ลาภมีหน้าที่ต้องจัดทำทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้คืนให้คืนคงสภาพเดิมเสียก่อน โดยค่าใช้จ่ายของตนเอง แล้วจึงส่งคืนให้แก่ผู้มีสิทธิเรียกคืน เว้นแต่เจ้าของทรัพย์สินจะเลือกให้ส่งคืนตามสภาพที่เป็นอยู่ เป็นสิทธิในการเลือกของฝ่ายเจ้าของทรัพย์สิน ซึ่งหากเจ้าของทรัพย์สินเลือกให้ผู้ได้ลาภส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ในกรณีนี้ถือว่าเจ้าของทรัพย์สินเป็นผู้ได้ลาภออกจากค่าใช้จ่ายของผู้ที่รับทรัพย์สินไว้ฐานลาภมิควรได้ ซึ่งเจ้าของทรัพย์สินจะมีหน้าที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรให้กับผู้ได้ลาภหรือไม่นั้นจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

ความหมายของคำว่า “ส่งคืนตามสภาพที่เป็นอยู่” มิได้หมายความว่าให้ส่งคืนตามสภาพที่เป็นอยู่แต่เดิมก่อนที่ผู้ได้ลาภจะทำการดัดแปลงหรือต่อเติมทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้ แต่หมายความว่าให้ส่งคืนตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้น (to have it return in its present condition) กล่าวคือ สภาพของทรัพย์สินที่ผู้ได้ลาภทำการดัดแปลงหรือต่อเติมนั้นมีสภาพอย่างไร ก็คืนไปในสภาพเช่นนั้น และย่อมมีความหมายโดยนัยว่า หากเจ้าของเลือกที่จะให้ผู้ได้ลาภส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้นแล้ว ผู้ได้ลาภก็จะทำการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สินนั้นอีกไม่ได้

จะเห็นได้ว่า การที่ผู้ได้ลาภนั้นรู้อยู่แล้วว่าตนได้รับทรัพย์สินมาโดยไม่มีมูลตามกฎหมายที่จะอ้างเอาไว้ได้ แต่ยังคงรับทรัพย์สินนั้นไว้ และได้ทำการดัดแปลง ต่อเติมทรัพย์สินที่ได้มานั้น จะเห็นได้ว่าการที่ผู้ได้ลาภผู้ทุจริตทำการดัดแปลง ต่อเติม ทรัพย์สินดังกล่าวนั้น ย่อมเป็นการกระทำที่ผู้ได้ลาภไม่มีสิทธิโดยชอบด้วยกฎหมายที่จะการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สิน

นั้น หากการดัดแปลง หรือต่อเติมนั้น เป็นการทำให้ทรัพย์สินนั้นได้รับความเสียหายไม่ว่าจะเป็น การกระทำโดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อก็ตาม ย่อมถือว่าผู้ได้ลาภนั้นกระทำละเมิดต่อเจ้าของ ทรัพย์สิน ตาม มาตรา 420 ถึงแม้ว่าการที่ผู้ได้ลาภได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามิควรได้นั้นจะไม่ถือว่าเป็น การกระทำละเมิดต่อเจ้าของทรัพย์สินก็ตาม แต่การกระทำในตอนหลังโดยการดัดแปลง หรือ ต่อเติมทรัพย์สินนี้อาจเป็นการกระทำละเมิดในตัวในขณะเดียวกันด้วย ซึ่งเป็นสิทธิของผู้เรียกคืนที่จะ บังคับเอาจากผู้ได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามิควรได้ตามมูลหนี้ลามิควรได้หรือตามมูลละเมิดก็ได้ ซึ่ง หากมีการเรียกให้รับผิดชอบตามมูลหนี้ละเมิดก็ต้องบังคับกันตามกฎหมายลักษณะละเมิด(มาตรา 438)

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ได้ลาภผู้ทุจริตทำการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สินที่ตนรับไว้เป็นลาภนั้น บางกรณีอาจเป็นการกระทำที่เป็นที่พึงพอใจของเจ้าของ ทรัพย์สิน เช่นนี้ย่อมไม่ถือว่าเป็นการกระทำละเมิดต่อเจ้าของทรัพย์สินแต่อย่างใด ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ จะต้องพิจารณาว่าจะคืนทรัพย์สินกันอย่างไร หากเจ้าของทรัพย์สินสมัครใจที่จะให้ผู้ได้ลาภส่งคืน ทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพของทรัพย์สินที่มีการดัดแปลง หรือต่อเติมแล้ว) เช่นนี้เจ้าของทรัพย์สิน ต้องขอใช้อะไรให้แก่ผู้ได้ลาภหรือไม่ และหากเป็นกรณีที่ไม่อาจทำให้ทรัพย์สินนั้นกลับคืนสภาพเดิมได้ จะบังคับกันอย่างไร ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้กฎหมายกำหนดหน้าที่ของผู้ได้รับทรัพย์สินไว้โดยทุจริตไว้ ใน มาตรา 418 กล่าวคือ โดยหลัก ผู้ได้ลาภผู้ทุจริตซึ่งทำการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สินที่ได้รับไว้ เป็นลาภนั้น มีหน้าที่ต้องทำให้ทรัพย์สินนั้นคืนสู่สภาพเดิมก่อนมีการดัดแปลง หรือต่อเติม ทรัพย์สินนั้นด้วยค่าใช้จ่ายของตนเองเสียก่อน แล้วจึงส่งคืนให้กับเจ้าของทรัพย์สิน เว้นแต่เจ้าของทรัพย์สิน จะเลือกให้ผู้ได้ลาภส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ [ซึ่งการที่เจ้าของทรัพย์สินให้ผู้ได้ลาภส่ง คืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพของทรัพย์สินที่ได้ดัดแปลง หรือต่อเติม) ย่อมถือว่าเจ้าของ ทรัพย์สินอยู่ในฐานะเป็นผู้ได้ลาภนอกจากการดังกล่าวเช่นกัน ซึ่งในกรณีเช่นนี้เจ้าของทรัพย์สินจะ ต้องจะต้องขอใช้อะไรให้กับผู้ได้ลาภหรือไม่ อย่างไรนั้น จะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป] จะเห็นได้ว่า กฎหมายให้สิทธิแก่เจ้าของทรัพย์สิน ที่จะเลือกให้ผู้ได้ลาภส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ได้ ซึ่ง หากเจ้าของทรัพย์สินมิได้ใช้สิทธิดังกล่าว โดยหลักผู้ได้ลาภจะต้องจัดทำทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้เป็น ลาภให้กลับคืนสู่สภาพเดิมก่อนที่จะมีการดัดแปลง หรือต่อเติมนั้น

อย่างไรก็ตาม หากเป็นกรณีที่การจะทำให้ทรัพย์สินคืนคงสภาพ เดิมนั้นเป็นพันวิสัย หรือหากจะทำให้ทรัพย์สินกลับคืนสู่สภาพเดิมย่อมจะทำให้ทรัพย์สินนั้นบุบสลาย เช่น นี้ ผู้ได้ลาภจะต้องส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ทรัพย์สินมีการดัดแปลง หรือต่อเติม) ตาม มาตรา 418 วรรคสอง ซึ่งกฎหมายได้กำหนดให้ผู้ได้ลาภในกรณีนี้ไม่มีสิทธิที่จะได้รับค่าสินไหมทด แทนเพื่อราคาทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นเพราะการดัดแปลง หรือต่อเติม ตาม มาตรา 418 วรรคสอง

3.1.3 การคืนดอกผลอันเกิดจากทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้

กฎหมายได้วางหลักเกณฑ์ในการคืนดอกผลที่ผู้ได้ลาภได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 415 มีความดังนี้

“มาตรา 415 บัญญัติว่า บุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตย่อมจะได้ดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินนั้นตลอดเวลาที่ยังคงสุจริตอยู่

ถ้าผู้ที่ได้รับไว้จะต้องคืนทรัพย์สินนั้นเมื่อใด ให้ถือว่าผู้นั้นตกอยู่ในฐานะทุจริตจำเดิมแต่เวลานั้น”

จะเห็นได้ว่า ดอกผลของทรัพย์สินที่จะต้องคืนฐานลามมิควรได้ ตาม มาตรา 415 หมายถึง ดอกผล ตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 148 ซึ่งมีความดังนี้

“มาตรา 148 บัญญัติว่า ดอกผลของทรัพย์สิน ได้แก่ ดอกผลธรรมดาและดอกผลนิตินัย

ดอกผลธรรมดา หมายความว่า สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของทรัพย์สินซึ่งได้มาจากตัวทรัพย์สิน โดยการมีหรือใช้ทรัพย์สินนั้นตามปกตินิยม และสามารถถือเอาได้เมื่อขาดจากทรัพย์สินนั้น

ดอกผลนิตินัย หมายความว่า ทรัพย์สินหรือประโยชน์อย่างอื่นที่ได้มาเป็นครั้งคราวแก่เจ้าของทรัพย์สินจากผู้อื่นเพื่อการที่ได้ใช้ทรัพย์สินนั้น และสามารถคำนวณและถือเอาได้เป็นรายวัน หรือตามระยะเวลาที่กำหนดไว้”

จากบทนิยามคำว่า “ดอกผลของทรัพย์สิน” ดังกล่าวข้างต้น กล่าวโดยสรุปก็คือ ดอกผลธรรมดา เช่น ผลไม้ ลูกของสัตว์ ฯลฯ เป็นต้น ดอกผลนิตินัย ได้แก่ ดอกเบี้ย ค่าเช่า ฯลฯ เป็นต้น ผลแห่งที่ดิน (มาตรา 1406) ไม่ใช่ดอกผลของที่ดิน แม้ที่ดินอาจมีดอกผลได้ก็ตาม แต่ต้นข้าวและเมล็ดข้าว ศาลฎีกาว่าไม่ใช่ดอกผลของนา แต่เป็นผลแห่งแรงงาน (คำพิพากษาฎีกาที่ 1535/2493)

ถ้าทรัพย์สินที่ได้รับไว้เป็นเงิน และผู้รับไว้เป็นลาภเอาเงินออกหาประโยชน์กัน ก็ย่อมเป็นดอกเบี้ย เป็นดอกผลนิตินัย ถือเอาได้ตามมาตรา 148 ที่ว่ามานี้เป็นคนละเรื่องกับการที่ผู้รับไว้เป็นลาภจะต้องเสียดอกเบี้ยให้แก่ผู้มีสิทธิได้รับเงินนั้นนับแต่วันผิดนัด

ตามปกติโดยหลักดอกผลย่อมได้แก่เจ้าของทรัพย์สิน มาตรา 1336 เพราะตามหลักกรรมสิทธิ์นั้น ผู้ใดเป็นเจ้าของทรัพย์สินโดยอ้อมมีสิทธิใช้สอย และจำหน่ายทรัพย์สินของตน และได้ดอกผลในทรัพย์สินนั้น กับทั้งมีสิทธิติดตามและเอาคืนซึ่งทรัพย์สินของตนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือได้ และมีสิทธิขัดขวางมิให้ผู้อื่นสอดเข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้นโดยมิชอบด้วยกฎหมาย แต่ในกรณีที่บุคคลได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามิควรรได้ และเกิดมีดอกผลของทรัพย์สินนั้นในระหว่างที่ทรัพย์สินยังอยู่กับผู้ได้ลาม เช่นนี้ กฎหมายก็ได้บัญญัติหลักการคืนดอกผลไว้ในมาตรา 415 ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่สอดคล้องกับ มาตรา 1336 และหลักความเป็นธรรม¹⁹ กล่าวคือ ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินไว้จะต้องคืนดอกผลในทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้คืนทรัพย์สินด้วย แต่ในกรณีที่ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตย่อมอยู่ในฐานะที่จะได้ดอกผลโดยอำนาจของกฎหมาย มาตรา 415 นี้ ประกอบกับ มาตรา 1336 ที่ว่าภายในบังคับแห่งกฎหมายที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 415 มิฉะนั้นเจ้าของทรัพย์สินย่อมได้รับคืนไปตามหลักใน มาตรา 1336 มีข้อสังเกตว่าดอกผลที่จะได้แก่บุคคลผู้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตนั้นจะต้องเป็นดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินนั้นตลอดเวลาที่ยังคงสุจริตอยู่ ถ้าไม่สุจริตเมื่อใดก็ย่อมไม่ได้ดอกผลซึ่งทรัพย์สินนั้น แม้กรณีจะไม่ต้องด้วย มาตรา 415 วรรคสอง ดังที่จะกล่าวต่อไปในภายหลัง และต้องเป็นดอกผลที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาที่ได้รับทรัพย์สิน ไม่ใช่ที่เกิดขึ้นก่อน แต่หากสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีโชดดอกผลของทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลามิควรรได้ ก็ย่อมเรียกคืนไม่ได้ ดังนี้ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1535/2493²⁰ เป็นต้น

ตัวอย่าง ก.รับแมว และลูกแมว 1 ตัวที่ตามแม่ของมันมาได้จาก ข. เท่ากับว่า ก.รับแมวแม่ และลูกแมวไว้ เป็นลามิควรรได้ทั้งสองตัว ลูกแมวที่ตามแม่มามีโชดดอก

¹⁹ ประสิทธิ์ โฆวิไลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการงานนอกสัง ลามิควรรได้, หน้า 97.

²⁰ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1535/2493 ดอกผลธรรมดาตาม มาตรา 111(1) แห่ง ป.พ.พ. นั้น หมายถึง บรรดาสิ่งทั้งปวงซึ่งได้มาเพราะใช้ของนั้น อันเกิดโดยธรรมชาติของมัน ดังเช่น ผลไม้ น้ำมัน ขนและลูกของสัตว์ ต้นข้าวที่ทำได้จากนาอันเป็นสังหาริมทรัพย์ ต้นข้าวเกิดขึ้นจากแรงงาน ไม่ใช่ดอกผลของนา ฉะนั้นข้าวเปลือกก็ไม่ใช่ดอกผลของนาเช่นเดียวกัน

โจทก์ฟ้องเรียกข้าวฐานเป็นดอกผลธรรมดา เมื่อวินิจฉัยว่าข้าวไม่ใช่ดอกผลธรรมดา โจทก์ไม่มีสิทธิขอแบ่งแล้ว จะเปลี่ยนเป็นแบ่งค่าเช่านาอันเป็นดอกผลนิตินัยแก่โจทก์ก็ไม่ได้ เพราะนอกฟ้องนอกประเด็น

ผลที่เกิดระหว่างที่ ก. รับไว้ แต่ถ้าเกิดลูกแมวขึ้นระหว่างที่ ก. รับไว้ ย่อมเป็นกรณีต้องตาม มาตรา 415 นี้

อุทธานรณี²¹ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ก. ส่งมอบบ้านให้ ข. หนึ่งหลัง ซึ่งให้ผู้เช่า ๆ อยู่เดือนละ 100 บาท ก. ได้เก็บค่าเช่าเดือนกันยายนไว้แล้ว ข. เก็บค่าเช่าเดือนตุลาคม และเดือนต่อ ๆ ไป วันที่ 1 มกราคม ก. เรียกห้องให้ ข. คืนบ้าน โดยอ้างเหตุว่าการส่งมอบนั้นได้กระทำไปโดยไม่มีเหตุอันควร และศาลสั่งให้ ข. คืนบ้านนั้น

ถ้า ข. ได้รับบ้านไว้โดยเชื่อโดยเชื่อด้วยความสุจริตว่า ตนมีสิทธิจะได้รับแล้ว ข. ต้องส่งเงินค่าเช่าตั้งแต่เดือนมกราคม และเดือนต่อ ๆ ไปให้ ก. จนถึงเวลาที่คืนบ้านเท่านั้น

ถ้า ข. ได้รับบ้านไว้โดยทุจริต คือว่า ข. รู้ว่าตนไม่มีสิทธิ จะรับไว้ ฉะนั้น ข. จำต้องส่งเงินค่าเช่าจำนวนเดือนตุลาคมและเดือนต่อ ๆ ไป จนกว่าจะคืนบ้านให้

จะเห็นได้ว่ากรณีที่มีดอกผลอันเกิดแต่ทรัพย์สินที่บุคคลผู้สุจริตได้รับทรัพย์สินนั้นไว้ฐานลามกมิควรได้ และเป็นดอกผลที่เกิดขึ้นในระหว่างที่ผู้ได้ลาภยังเป็นผู้สุจริตดังนี้ ผู้ได้ลาภซึ่งได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามกมิควรได้ซึ่งเป็นผู้สุจริตย่อมได้รับดอกผลนี้ด้วยอำนาจแห่งบทบัญญัติของกฎหมาย มาตรา 415 วรรคแรก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามกมิควรได้โดยทุจริต ไม่ว่าจะความทุจริตนั้นจะเกิดขึ้นตั้งแต่เวลาที่ได้รับทรัพย์สินนั้นไว้ หรือกรณีที่ขณะที่ได้รับทรัพย์สินนั้นเป็นผู้สุจริต ต่อมาภายหลังตกเป็นผู้ไม่สุจริต ดังนั้น นับแต่เวลาที่ตกเป็นผู้ไม่สุจริต หากเกิดมีดอกผลขึ้นนับแต่เวลานั้นก็ต้องคืนให้แก่ผู้เรียกคืน

ถ้าผู้ที่ได้รับไว้จะต้องคืนทรัพย์สินนั้นเมื่อใด ให้ถือว่าผู้นั้นตกเป็นอยู่ในฐานะทุจริตตั้งแต่นั้น จะเห็นได้ว่า การเป็นผู้รับทรัพย์สินมาโดยทุจริตนั้นอาจจะเกิดขึ้นมาตั้งแต่ต้นหรือเกิดขึ้นในภายหลังก็ได้ ฉะนั้น แม้ในใจจริงจะสุจริต หากมีการเรียกคืนทรัพย์สินเมื่อใด และยังไม่คืนให้ก็ต้องถือว่าทุจริตตั้งแต่นั้น เพราะตนทราบแล้วว่าตนได้รับทรัพย์สินไว้โดยไม่มีสิทธิตามกฎหมาย หรือไม่มีมูลหนี้ประการใด ดังนั้น คำว่า “ตั้งแตเวลาที่เรียกคืน” จึงมีความหมายว่า

²¹ อุทธานรณีกรมร่างกฎหมาย บรรพ 2 ฉบับกรมร่างกฎหมาย พ.ศ. 2468 , หน้า 150.

ตั้งแต่เวลาที่ตนรู้ว่าทรัพย์สินโดยไม่มีสิทธิตามกฎหมาย หรือไม่มีมูลหนี้ หรือรู้ว่าตนจะต้องส่งคืนทรัพย์สินให้แก่เจ้าของทรัพย์สินนั้น²² ดั่งนัยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 276/2579²³

3.2 หน้าที่ของผู้เรียกคืนทรัพย์สิน

การคืนลามิควรรได้ มิใช่จำกัดเป็นหน้าที่ของฝ่ายที่รับทรัพย์สินของเขาไว้แต่ฝ่ายเดียว เพราะบางที่ฝ่ายที่ได้รับทรัพย์สินไว้ได้ออกค่าใช้จ่ายจัดทำอะไรไปเป็นประโยชน์แก่ทรัพย์สินนั้น ซึ่งถ้าให้คืนไปโดยไม่ให้เขาได้ค่าทดแทนก็กลับจะเป็นลามิควรรได้ตกแก่ฝ่ายที่ได้คืนทรัพย์สินนั้น เพราะฉะนั้นในเรื่องคืนลามิควรรได้ จึงจัดแบ่งออกเป็นหน้าที่ของผู้คืนทรัพย์สินตาม มาตรา 412-415 ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งตั้งแต่ มาตรา 416-418 เป็นหน้าที่ของฝ่ายผู้ที่ได้ทรัพย์สินคืน อนึ่งพึงสังเกตว่าในการที่จะจัดให้ฝ่ายต้องคืนทรัพย์สินชดใช้ให้กันนั้น กฎหมายถือเอาการที่ผู้รับทรัพย์สินของเขาไว้ได้มาโดยสุจริต หรือทุจริต เป็นเกณฑ์สำหรับแบ่งแยกภาระให้หนักเบากว่ากัน โดยทั้งนี้สืบเนื่องมาจากหลักคุ้มครองผู้สุจริต กฎหมายไม่ประสงค์จะให้ใครทิ้งทรัพย์สินไว้เปล่า หากเจ้าของทอดทิ้งไว้แล้วมีใครเข้าจัดก็เป็นอันชอบด้วยนโยบายของกฎหมายที่คนอื่นจะเข้าทำ จึงต้องแบ่งเบาระยะของผู้เข้าทำโดยทุจริต เพื่อจะให้วางใจได้ว่า ถ้าในที่สุดปรากฏว่าทรัพย์สินเป็นของผู้อื่น ต้องคืนให้เขา ผู้สุจริตจะไม่ต้องรับผิดชอบ และจะได้อะไรทดแทนบ้าง ไม่เสียแรงเปล่า แต่สำหรับผู้ทุจริตนั้นกฎหมายไม่ปรานี ฐานะไม่ต่างอะไรกับผู้ร้ายลักทรัพย์เขา

3.2.1 หน้าที่ของผู้รับคืนทรัพย์สินในการชดใช้ค่าใช้จ่ายเพื่อการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินที่รับคืน

กฎหมายได้กำหนดหน้าที่ของผู้เรียกคืนทรัพย์สินในการชดใช้ค่าใช้จ่ายเพื่อการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 416 มีความดังนี้

²² ประสิทธิ์ ไชวโกลกุล , คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการงานนอกสั่ง ลามิควรรได้. หน้า 97.

²³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 276/2579 ชื้อขายทรัพย์กันและได้ชำระเงินและส่งมอบของกันเสร็จแล้ว ภายหลังปรากฏว่าสัญญาทำไม่ถูกต้องแบบเป็นโมฆะ ผู้ซื้อต้องคืนทรัพย์สินนั้นให้ผู้ขาย และผู้ขายก็ต้องส่งเงินราคาค่าซื้อให้ผู้ซื้อเช่นกัน สัญญาซื้อขายเป็นโมฆะ เมื่อผู้ขายถูกฟ้องเรียกราคาคืนจะต้องเสียดอกเบี้ยตั้งแต่วันฟ้องจนกว่าจะชำระเสร็จ

“มาตรา 416 บัญญัติว่า ค่าใช้จ่ายทั้งหลายอันควรแก่การเพื่อรักษา บำรุง หรือซ่อมแซมทรัพย์สินนั้น ท่านว่าต้องชดใช้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นเต็มจำนวน

แต่บุคคลเช่นนี้จะเรียกร้องให้ชดใช้ค่าใช้จ่ายตามธรรมดา เพื่อบำรุงซ่อมแซมทรัพย์สินนั้น หรือค่าภาระติดพันที่ต้องเสียไปในระหว่างที่ตนคงเก็บดอกผลนั้น หาได้ไม่”

จะเห็นได้ว่ากฎหมายกำหนดหน้าที่ของผู้รับคืนทรัพย์สินในการชดใช้ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินซึ่งผู้รับคืนทรัพย์สินจะต้องชดใช้คืนฐานลามิควร ได้ให้แก่ผู้คืนทรัพย์สิน ตาม มาตรา 416 นั้น อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. การชดใช้ค่าใช้จ่ายอันควรเพื่อการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สิน นั้น กฎหมายกำหนดให้ผู้รับคืนทรัพย์สินต้องชดใช้แก่บุคคลผู้คืนทรัพย์สินเต็มจำนวน ตามมาตรา 416 วรรคแรก (Necessary for the preservation of the property or for its maintenance or repair) :

จะเห็นได้ว่าค่าใช้จ่ายเพื่อบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สิน ตามมาตรา 416 วรรคแรก หมายถึง ค่าใช้จ่ายในการบำรุง รักษาทรัพย์สินโดยทั่วไป อันเป็น ค่าใช้จ่ายอันจำเป็นเกี่ยวกับการรักษารูปร่าง ลักษณะ สภาพ และความเป็นอยู่ของทรัพย์สินนั้นไว้คืน แก่เจ้าของทรัพย์สินในสภาพอันสมบูรณ์ หรือให้กลับคืนสู่สภาพเดิม ย่อมเป็นการกระทำเพื่อ ประโยชน์แก่ตัวทรัพย์สินนั้น และเป็นประโยชน์โดยตรงแก่ผู้รับทรัพย์สิน มิใช่ค่าดัดแปลงต่อเติม ซึ่ง เป็นการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินโดยปกติ หรือเป็นการซ่อมแซมอย่างใหญ่ ที่สำคัญคือ ค่าใช้จ่ายเพื่อการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินนั้นจะต้องเป็นการสมควร หรือจำเป็น เมื่อ ค่าใช้จ่ายนั้นไม่เกินจำนวนที่ควรต้องเสียอันเป็นการแสวงหาประโยชน์โดยไม่ชอบแล้ว จึงไม่คำนึง ว่าผู้ที่ต้องคืนทรัพย์สินนั้นได้รับทรัพย์สินมาโดยสุจริต หรือทุจริต²⁴ และการเสียค่าใช้จ่ายดังกล่าว นั้น ไม่ต้องพิเคราะห์ว่าจะขัดต่อความประสงค์ของผู้รับทรัพย์สินหรือไม่ เพราะกฎหมายกำหนดให้เป็น

²⁴ จิตติ ดิงศภักดิ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 ว่าด้วย มูลแห่งหนี้ หน้า 164.

หน้าที่ของฝ่ายผู้รับคืนทรัพย์สินที่จะต้องชดใช้โดยมิได้อาศัยเจตนา หรือความประสงค์ของเจ้าของทรัพย์สินแต่อย่างใด ดังนัยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2505/2515²⁵ เป็นต้น

ที่ว่าต้องชดใช้เต็มจำนวน (reimbursed in full) นั้น มิได้หมายความว่าความเพียงพอของการชดใช้เงินที่ผู้ได้ลาภได้ออกไปในการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้เป็นลาภเท่านั้น แต่ยังหมายความว่าถึงกรณีที่ผู้ได้ลาภได้ออกใช้จ่ายเพื่อบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินไป ฝ่ายผู้รับคืนทรัพย์สินก็ต้องคืนให้แก่เขาด้วย เช่น ในการซ่อมรถยนต์ที่รับไว้เป็นลาภ ผู้ที่รับไว้ได้เอาหัวเทียนจากร้านของตนใช้ในการเปลี่ยนหัวเทียนใหม่ ดังนั้นก็ต้องใช้ค่าหัวเทียนให้เขาด้วย²⁶

2. การชดใช้ค่าใช้จ่ายตามธรรมดาเพื่อการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สิน หรือค่าภาระคิดค้น

ค่าใช้จ่ายตามธรรมดาเพื่อการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สิน หรือค่าภาระติดพัน หมายถึง ค่าใช้จ่ายเพื่อการดูแลให้ทรัพย์สินมีสภาพใช้งานได้ เป็นค่าใช้จ่ายเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งต้องเสียไปในการบำรุง รักษา ซึ่งเป็นการประจำวัน หรือประจำเดือนเป็นปกติ ตามสภาพและลักษณะของการใช้ทรัพย์สินนั้น แต่ไม่รวมถึงค่าซ่อมแซมพิเศษ เพื่อทำให้ทรัพย์สินคงสภาพเดิมดังได้กล่าวมาแล้ว

ค่าภาระติดพัน (charges) ตาม มาตรา 416 วรรคสอง นั้น มิได้หมายความว่าถึง ค่าภาระติดพันในอสังหาริมทรัพย์ (charges on immovable property) เพราะค่าภาระติดพันในอสังหาริมทรัพย์เป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่ง แต่ค่าภาระติดพัน ตาม มาตรา 416 วรรคสอง นั้นหมายความว่าค่าใช้จ่ายตามธรรมดาเพื่อการใช้ทรัพย์สินตามความผูกพัน หรือเป็น

²⁵ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2505/2515 โจทก์รู้อยู่ก่อนแล้วว่าโจทก์ไม่มีสิทธิที่จะได้รับมรดกตามพินัยกรรม และพินัยกรรมได้ห้ามไม่ให้โจทก์เกี่ยวข้องในทรัพย์สินมรดก แต่ในฐานะที่โจทก์เป็นภรรยาของผู้ตาย โจทก์เห็นว่าโจทก์ควรจะมีส่วนเป็นเจ้าของมรดกครั้งหนึ่ง จึงได้ซ่อมแซมห้องพิพาทไปโดยสุจริตใจ เข้าใจว่ามีสิทธิทำได้ โจทก์มีสิทธิเรียกค่าซ่อมแซมห้องพิพาทคืนได้

²⁶ ไพจิตร ปุญญพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลาภมิควรได้, หน้า 193-194.

ค่าใช้จ่ายที่กฎหมายกำหนดไว้ให้ต้องชำระซึ่งโดยทั่วไป ได้แก่ค่าภาษี ค่าต่อทะเบียน ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เช่น ภาษีป้าย ภาษีโรงเรือน ภาษีที่ดิน ภาษีต่อทะเบียนรถยนต์ เป็นต้น²⁷

จะเห็นได้ว่าค่าใช้จ่ายตามธรรมดาเพื่อการบำรุง รักษา หรือซ่อมแซมทรัพย์สินหรือค่าภาระติดพันนี้ หากผู้ได้ลานั้นได้เสียค่าใช้จ่ายตามธรรมดา และค่าภาระติดพันไปในระหว่างที่ตนเก็บดอกผลจากทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ฐานลามิควรได้ ไม่ว่าจะเป็นการรับโดยสุจริตหรือทุจริตก็ตาม ผู้ได้ลานั้นไม่มีสิทธิที่จะเรียกค่าใช้จ่ายตามธรรมดาและค่าภาระติดพันนั้น ทั้งนี้เพราะการที่ผู้ได้ลานั้นได้เสียค่าใช้จ่ายตามธรรมดาและค่าภาระติดพันไปนั้นก็เพื่อที่จะให้ทรัพย์สินที่ตนได้รับมาฐานลามิควรได้มีสภาพสมบูรณ์ เพื่อที่ตนจะได้ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินได้เป็น ดอกผล เช่น การที่จ้างคนมาทำความสะอาดบ้านที่ตนรับไว้ฐานลามิควรได้เพื่อให้ผู้อื่นได้เช่าอยู่อาศัย และผู้ได้ลานั้นก็ได้ค่าเช่าเป็นการตอบแทน หรือการที่ผู้ได้ลานั้นเสียค่าภาษีบำรุงท้องที่ หรือ ค่าเบี้ยบำรุงพืชพันธุ์ในสวนที่ตนได้รับไว้ฐานลามิควรได้ โดยตนก็เก็บผลไม้มากินได้ตลอดมา เช่นนี้กฎหมายถือว่าค่าใช้จ่าย และค่าภาระติดพันซึ่งได้จ่ายไปในระหว่างที่ตนเก็บดอกผลอยู่ ผู้เรียกคืนทรัพย์สินฐานลามิควรได้จึงไม่มีเหตุต้องชดใช้คืน

3.2.2 หน้าทีของผู้รับคืนทรัพย์สินในการชดใช้ค่าใช้จ่ายอย่างอื่น

กฎหมายได้กำหนดหน้าที่ของผู้เรียกคืนทรัพย์สินในการชดใช้ค่าใช้จ่ายอย่างอื่นไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา มีความดังนี้

“มาตรา 417 บัญญัติว่า ในส่วนค่าใช้จ่ายอย่างอื่นนอกจากที่กล่าวมาในวรรคต้นแห่งมาตราก่อนนั้น บุคคลผู้คืนทรัพย์สินจะเรียกให้ชดใช้ได้แต่เฉพาะที่เสียไปในระหว่างที่ตนทำการโดยสุจริตและเมื่อทรัพย์สินนั้นได้มีราคาเพิ่มสูงขึ้นเพราะค่าใช้จ่ายนั้นในเวลาทีคืน และจะเรียกได้ก็แต่เพียงเท่าราคาที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น

อนึ่งบทบัญญัติแห่งมาตรา 415 วรรค 2 นั้น ท่านให้นำมาใช้บังคับด้วยแล้วแต่กรณี”

²⁷ ประสิทธิ์ โฉวีโลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการงานนอกสั่ง ลามิควรได้, หน้า 102.

ค่าใช้จ่ายอย่างอื่นตาม มาตรา 417 นี้ หมายความว่าถึง ค่าใช้จ่ายอย่างอื่นนอกจากค่าใช้จ่ายตาม มาตรา 416 ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สินที่รับไว้เป็นลาภมรดกได้เป็นต้น แต่ค่าใช้จ่ายอย่างอื่น ตาม มาตรา 417 ก็มีได้จำกัดเพียงค่าใช้จ่ายในการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สินเท่านั้น เช่น ก. สำคัญผิดคิดว่าที่ดินของ ข. เป็นที่ของตน จึงได้จ้างคนมาถางหญ้าในที่ดินนั้นจนเจียน และเข้าครอบครองที่ดินดังกล่าว ซึ่งการที่ ก. จ้างคนมาถางหญ้าเช่นนี้ทำให้ที่ดินมีราคาเพิ่มขึ้น ดังนี้ หาก ก. จำต้องส่งคืนการครอบครองที่ดินนั้นให้กับ ข. เช่นนี้ ก. มีสิทธิได้รับค่าใช้จ่ายในการจ้างคนมาถางหญ้าในที่ดินได้ ตามหลักเกณฑ์ใน มาตรา 417 จะเห็นได้ว่า ค่าใช้จ่ายอย่างอื่น ตาม มาตรา 417 นี้ มิใช่ค่าใช้จ่ายอันจำเป็นแก่การสงวนรักษา บำรุง ซ่อมแซมทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลาภมรดกได้ ตาม มาตรา 416 วรรคแรก เมื่อค่าใช้จ่ายดังกล่าวมิได้จ่ายไปเพื่อประโยชน์แก่ตัวทรัพย์ที่ต้องคืนเช่นนี้ กฎหมายจึงคุ้มครองผู้คืนทรัพย์ที่ได้เสียค่าใช้จ่ายไปโดยสุจริตเท่านั้น จะเห็นได้ว่ากฎหมายใช้คำว่า “ในระหว่างที่ตนทำการโดยสุจริต” มิได้กล่าวว่ารับทรัพย์สินไว้โดยสุจริต แต่ก็หมายความว่า เป็นกรณีที่รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตนั่นเอง เพราะหากเป็นการรับทรัพย์สินไว้โดยทุจริต ก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่กฎหมายจะให้ความคุ้มครอง

การที่ผู้ได้ลาภคืนทรัพย์ที่ตนได้รับไว้ฐานลาภมรดกได้ให้กับผู้มีสิทธิเรียกคืนนั้น ผู้คืนทรัพย์จะเรียกคืนค่าใช้จ่ายอย่างอื่นที่ตนได้เสียไปตาม มาตรา 417 นั้นต้องปรากฏว่า ผู้คืนทรัพย์นั้นเป็นผู้ได้รับทรัพย์สินมาโดยสุจริต และได้เสียค่าใช้จ่ายอย่างอื่น นอกจากค่าใช้จ่ายตาม มาตรา 416 ซึ่งค่าใช้จ่ายที่ผู้คืนทรัพย์เสียไปนั้นทำให้ทรัพย์สินที่ตนคืนไปนั้นมีราคาสูงขึ้น เพราะค่าใช้จ่ายนั้น ซึ่งหากราคาทรัพย์ที่คืนนั้นมีได้เพิ่มสูงขึ้นในเวลาคืนก็ย่อมจะเรียกให้ชดใช้คืนค่าใช้จ่ายไม่ได้ เพราะกรณีไม่ต้องด้วย มาตรา 417 วรรคแรก ซึ่งหากเป็นกรณีที่เข้าหลักเกณฑ์การที่ผู้คืนทรัพย์มีสิทธิที่จะได้รับชดใช้ค่าใช้จ่ายที่ตนออกไปนั้นแล้ว สิทธิของผู้คืนทรัพย์ที่จะเรียกให้ชดใช้ค่าใช้จ่ายอย่างอื่นนี้กฎหมายให้เรียกได้เพียงราคาทรัพย์ที่เพิ่มขึ้นจริง เท่านั้น และต้องไม่เกินราคาที่ผู้คืนทรัพย์ได้ใช้จ่ายไปจริงด้วย

จะเห็นได้ว่า การเรียกคืนค่าใช้จ่ายอย่างอื่น ตาม มาตรา 417 นี้เป็นกรณีที่ได้รับทรัพย์สินมาโดยสุจริตเท่านั้น ถ้าได้รับทรัพย์สินมาโดยทุจริตแล้วก็ต้องไปพิจารณา ตาม มาตรา 418 ส่วน มาตรา 417 วรรคสอง ให้นำ มาตรา 415 วรรคสอง มาใช้บังคับแล้วแต่กรณีนั้น มิได้หมายความว่า ถ้ารับทรัพย์สินมาโดยสุจริตแล้วให้พิจารณาตาม มาตรา 415 วรรค 2 แต่ที่ให้นำ มาตรา 415 วรรค 2 มาใช้บังคับแล้วแต่กรณี หมายความว่า ต้องการจะทราบว่

ผู้รับทรัพย์สินได้ตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ทุจริตตั้งแต่เมื่อใด ทั้งนี้ เพราะทุจริตอาจเกิดขึ้นได้ตั้งแต่เริ่มต้นหรือภายหลังก็ได้ สำหรับในกรณีตาม มาตรา 415 วรรคสอง การทุจริตเกิดขึ้นในภายหลัง เช่น ผู้รับทรัพย์สินได้รู้ภายหลังว่าตนไม่มีสิทธิจะได้รับทรัพย์สินและเจ้าของทรัพย์สินได้เรียกให้ส่งคืนทรัพย์สิน ผู้รับทรัพย์สินก็ตกเป็นผู้ทุจริตนับแต่เวลาที่เรียกคืน

นอกจากนี้ เมื่อบังคับกันตาม มาตรา 415 วรรค 2 แล้ว สิ่งใดที่ได้ทำลงไปภายหลังแต่ที่เจ้าของทรัพย์สินเรียกคืน หรือผู้ที่จะต้องคืนรู้ว่าจะต้องคืนทรัพย์สิน แม้จะทำให้ราคาทรัพย์สินเพิ่มขึ้น ก็เรียกให้เขาชดใช้ค่าใช้จ่ายที่ออกไปภายหลังที่ต้องคืนไม่ได้ เพราะเมื่อเขาเรียกคืนแล้วควรจะหยุดไม่ทำอะไรลงไปอีกหากทำอะไรที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างอื่นอีกก็ยอมเรียกคืนไม่ได้ แต่สิ่งใดที่ได้ทำลงไปก่อนที่จะรู้ดังกล่าวอันเป็นการกระทำโดยสุจริตและต้องเสียค่าใช้จ่ายไปแล้ว ย่อมเรียกให้ชดใช้ตามหลักเกณฑ์ใน มาตรา 417 วรรคแรก ดังที่กล่าวมาแล้ว การที่ผู้ต้องคืนทรัพย์สินอยู่ในฐานะทุจริตตั้งแต่เวลาที่ถูกเรียกคืนนั้น ไม่มีผลเปลี่ยนแปลงการกระทำใด ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างที่ตนสุจริตอยู่แต่ประการใด

3.2.3 หน้าที่ของผู้รับคืนทรัพย์สินในการชดใช้ในกรณีที่ผู้ได้ลาภผู้ทุจริตได้ทำการตัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สิน ได้ส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่

กฎหมายกำหนดความรับผิดชอบของผู้ได้ลาภผู้ทุจริตในกรณีดังกล่าวไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ มาตรา 418 มีความดังนี้

“มาตรา 418 ถ้าบุคคลผู้รับทรัพย์สินอันมิควรได้ไว้โดยทุจริต และได้ทำการตัดแปลงหรือต่อเติมขึ้นในทรัพย์สินนั้น ท่านว่าบุคคลเช่นนั้นต้องจัดทำทรัพย์สินนั้นให้คืนคงสภาพเดิมด้วยค่าใช้จ่ายของตนเองแล้วจึงส่งคืน เว้นแต่เจ้าของทรัพย์สินจะเลือกให้ส่งคืนตามสภาพที่เป็นอยู่ ในกรณีเช่นนี้เจ้าของจะใช้ราคาค่าทำการตัดแปลงหรือต่อเติม หรือใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นราคาทรัพย์สินเท่าที่เพิ่มขึ้นนั้นก็ได้ แล้วแต่จะเลือก

ถ้าในเวลาที่จะต้องส่งคืนทรัพย์สินนั้นเป็นพันวิสัยจะทำให้ทรัพย์สินคืนคงสภาพเดิมได้ หรือถ้าได้ทำไปทรัพย์สินนั้นจะบอบสลายไซ้ ท่านว่าบุคคลผู้ได้รับไว้จะต้องส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ และไม่มีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อราคาทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นเพราะการตัดแปลงหรือต่อเติมนั้นได้”

จะเห็นได้ว่า มาตรา 418 วรรคแรก บัญญัติแต่เพียงว่า บุคคลผู้รับทรัพย์สินไว้ฐานลามิควรรได้โดยทุจริต ได้ทำการดัดแปลงหรือต่อเติมขึ้นในทรัพย์สิน จะต้องจัดทำทรัพย์สินนั้นให้คืนคงสภาพเดิมด้วยค่าใช้จ่ายของตนเอง โดยมีได้กล่าวถึงว่าค่าใช้จ่ายที่ได้ออกใช้ในการดัดแปลงหรือต่อเติมนั้นจะเรียกให้ชดใช้กันได้หรือไม่ดังเช่นที่บัญญัติไว้ตาม มาตรา 417 วรรคแรก ก็ย่อมเข้าใจได้ว่าจะเรียกให้ชดใช้กันไม่ได้นั่นเอง เพราะเป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการดัดแปลง หรือต่อเติมทรัพย์สินระหว่างที่ตนรับโดยทุจริต ทั้งเมื่อจะต้องจัดทำให้คืนคงสภาพเดิมกฎหมายยังบัญญัติให้ตนเป็นผู้เสียค่าใช้จ่าย เมื่อตนได้ดัดแปลงต่อเติมระหว่างรับไว้โดยทุจริต จะเห็นได้ว่ากฎหมายไม่ให้ความคุ้มครองผู้ทุจริตแต่อย่างใด

ในกรณีที่เจ้าของทรัพย์สินใช้สิทธิเรียกให้ส่งคืนตามสภาพที่เป็นอยู่ เจ้าของทรัพย์สินไม่มีสิทธิถือเอาประโยชน์อันได้จากการดัดแปลงต่อเติมโดยไม่ต้องชดใช้ค่าใช้จ่ายหรือใช้เงินแก่ผู้คืนทรัพย์สิน²⁸ มาตรา 418 วรรคแรก บัญญัติไว้ว่า ในกรณีเช่นนี้เจ้าของจะใช้ราคาค่าทำดัดแปลงหรือต่อเติม หรือใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นราคาทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นก็ได้ แล้วแต่จะเลือก (โปรดดู มาตรา 1311 เพื่อเปรียบเทียบกัน) “ราคาค่าทำดัดแปลงหรือต่อเติม” หมายถึง ค่าใช้จ่ายในการดัดแปลงหรือต่อเติม (cost of the alterations or additions) ในกรณีที่ว่านี้ถ้าหากผู้คืนทรัพย์สินได้เสียค่าใช้จ่ายในการดัดแปลงต่อเติมไว้มาก แต่ราคาทรัพย์สินเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ก็ย่อมจะเลือกใช้ราคาเพิ่มขึ้นเพราะมีจำนวนน้อย แต่ถ้าใช้จ่ายไปน้อย ราคาเพิ่มขึ้นมาก ก็ย่อมจะเลือกใช้จ่ายที่ลงทุนไปน้อยกว่าเป็นธรรมดา สิทธิที่จะเลือกนี้เป็นของเจ้าของทรัพย์สินเช่นเดียวกัน แต่ต้องใช้ค่าดัดแปลงหรือต่อเติม หรือราคาที่เพิ่มขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง จะเอาของเขาเปล่า ๆ ไม่ได้²⁹

ในการที่เจ้าของทรัพย์สินจะมีหน้าที่ในการใช้ราคาค่าทำดัดแปลง หรือต่อเติม หรือใช้เงินจำนวนหนึ่งราคาทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้น ตาม มาตรา 418 วรรคแรก หมายความว่าต้องมีราคาทรัพย์สินเพิ่มขึ้น เพราะราคาทรัพย์สินอาจไม่เพิ่มสูงขึ้นเพราะค่าใช้จ่ายนั้นก็ได้อ่างราคาทรัพย์สินไม่เพิ่มขึ้น แม้จะลงทุนเสียค่าใช้จ่ายสักเพียงใดในการดัดแปลงต่อเติม ก็จะบังคับกันตาม มาตรา 418 วรรคแรกตอนท้ายไม่ได้ ไม่มีประโยชน์อันใดที่เจ้าของทรัพย์สินผู้รับคืนทรัพย์สินจะได้รับ

²⁸ จิตติ ดิงศภักดิ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้ หน้า 168.

²⁹ ไพจิตร ปุณณพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลามิควรรได้ หน้า 205-206.

จากผู้คืนทรัพย์สินไม่มีทางที่เจ้าของทรัพย์สินผู้รับทรัพย์สินคืนจะเลือกใช้เพราะราคาทรัพย์สินไม่เพิ่มขึ้น มีแต่การลงทุนเสียค่าใช้จ่ายในการดัดแปลงต่อเติมไปอย่างเดียวนอกจากนี้ แม้กฎหมายจะไม่กล่าวว่าการที่ทรัพย์สินราคาเพิ่มขึ้นจะเนื่องจากเพราะค่าใช้จ่ายที่ลงทุนดัดแปลงต่อเติมไปนั้นก็ตองเข้าใจว่ามีความหมายดังนี้ไม่ใช่เพราะเหตุอื่นทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับมาตรา 417

แต่ในกรณีที่ไม่สามารถทำให้ทรัพย์สินที่ถูกดัดแปลงหรือต่อเติมนั้นกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ หรือแม้จะทำได้ทรัพย์สินนั้นจะบอบสลาย เจ้าของทรัพย์สิน หรือ ผู้รับคืนก็ไม่มีทางเลือกจะต้องส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่ (มาตรา 418 วรรค 2) ข้อยกเว้นตามมาตรา 418 วรรคแรก ย่อมไม่มีทางที่จะนำมาใช้ เช่นรับรถยนต์เก๋งไว้เป็นลาก ได้ดัดแปลงโดยตัดประทุนออกเพื่อให้งว้างขวางทำเป็นรถขนของ เป็นการพันวิสัยที่จะทำให้รถกลับคืนเป็นรถยนต์เก๋งตามเดิมได้ หรือรับบ้านไว้เป็นลาก แต่เป็นบ้านเก่า จึงรื้อไม้เก่าออกเอาไม้ใหม่ของตนใส่แทนบางส่วน ซึ่งถ้าหากจะทำให้กลับคืนคงสภาพเดิมโดยเอาไม้เก่าใส่ไว้ตามเดิม ย่อมจะเกิดความเสียหายแก่ไม้มาก ทั้งยังมีไม้เก่าที่ยังใช้ได้เหลือติดอยู่ หรือไม้เก่าที่รื้อออกผุแตกหักมาก เป็นการพันวิสัยที่จะทำให้บ้านคืนคงสภาพเดิมได้ จึงต้องส่งคืนทรัพย์สินตามสภาพที่เป็นอยู่

3.3. หลักเกณฑ์การคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลาภมิควรได้ในกฎหมายต่างประเทศ

ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะศึกษาถึงหลักเกณฑ์การคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลาภมิควรได้ของประเทศเยอรมัน และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งผู้ร่างกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ของประเทศไทย ได้นำหลักกฎหมายเรื่องลาภมิควรของประเทศดังกล่าวมาใช้เป็นหลักในการร่างกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ของไทยซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ เพื่อจะได้นำมาใช้ในการพิจารณาเปรียบเทียบกับหลักเกณฑ์การคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลาภมิควรได้ของประเทศไทย

3.3.1 ประเทศเยอรมัน

เมื่อมีบุคคลหนึ่งได้มาซึ่งทรัพย์สินใดโดยไม่มีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้นั้น ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 812 ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทในเรื่องลาภมิควรได้ได้วางหลักไว้ว่า บุคคลผู้ได้มานั้นต้องคืนทรัพย์สินให้แก่เขา (is bound to return it to him) ตัวอย่างเช่น นาย ก. ส่งมอบหนังสือให้แก่ นาย ข. โดย ก. เข้าใจว่าเป็นการขาย แต่ ข. เข้าใจว่า ก. ให้ กรณี

ดังกล่าว ข. ย่อมได้รับกรรมสิทธิ์ในหนังสือไป เพราะการส่งมอบหนังสือแก่ ข. นั้นสมบูรณ์ กรรมสิทธิ์ในหนังสือจึงโอนมายัง ข. แต่เนื่องจากไม่มีมูลสัญญาทางหนี้ที่ระบุให้มีการโอนทรัพย์สินนั้น จึงเกิดลาภมิควรได้ขึ้นโดย ก. มีสิทธิเรียกหนังสือคืนจาก ข.ฐานลาภมิควรได้

จะเห็นได้ว่าหลักกฎหมายว่าด้วยลาภมิควรได้นั้นมีเจตนารมณ์ที่จะป้องกันมิให้บุคคลใดได้รับประโยชน์โดยเอาเปรียบผู้อื่นไปอย่างไม่เป็นธรรม แต่กฎหมายก็มิได้มุ่งหมายถึงกับจะชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้ที่มีสิทธิเรียกทรัพย์สินคืนด้วย ด้วยเหตุผลนี้บุคคลที่จะต้องคืนทรัพย์สินนั้นจึงไม่มีความผูกพันตั้งแต่เริ่มได้ทรัพย์สินมาว่าจะต้องมีหน้าที่สงวนรักษาทรัพย์สินที่จะต้องคืน ฉะนั้นถ้าทรัพย์สินนั้นได้สูญหายหรือบุบสลายไปก่อนที่จะรู้ว่ามีหน้าที่จะต้องคืนทรัพย์สินนั้น ความเสียหายดังกล่าวก็ตกเป็นพับแก่ผู้ที่มีสิทธิเรียกคืน ผู้รับจำต้องคืนทรัพย์สินที่ได้รับไว้และผลประโยชน์ที่ได้รับจากทรัพย์สินนั้นเพียงเท่าที่ยังคงมีอยู่ รวมทั้งค่าเสียหายที่ได้ชดใช้มาเนื่องจากการสูญหาย หรือบุบสลายของทรัพย์สินนั้นเท่านั้น³⁰ ดังที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 818³¹ วรรคหนึ่ง วรรคสอง และวรรคสาม แต่อย่างไรก็ดี หลักการคืนทรัพย์สินเพียงเท่าที่เหลือนี้จะสิ้นสุดลงเมื่อมีการฟ้องคดีเรียกทรัพย์สินคืน กล่าวคือ ตั้งแต่มีการฟ้องเรียกทรัพย์สินคืน ผู้ที่รับทรัพย์สินไว้จะต้องรับผิดชอบในตัวทรัพย์สินที่จะต้องคืนอย่างเด็ดขาด ตามที่ระบุไว้ใน มาตรา 818 วรรคสี่ การที่ผู้รับทรัพย์สินไว้มีความ

³⁰ Schuster, Ernest J. , The Principle of German Civil Law . (London : Clarendon Press, 1984), 354.

³¹ Section 818. The obligation to return extends to emoluments derived, and to whatever the recipient acquires either by virtue of a right obtained by him, or as compensation for the destruction , damage or deprivation of the object obtained.

If the return is impossible on account of the nature of the object obtained , or if the recipient for any other reason is not in a position to make the return , he shall make good value.

The obligation to return or to make good the value is excluded where the recipient is no longer benefited.

After the date of action commenced the recipient is liable under the general provisions.

รับผิดที่จะต้องคืนทรัพย์สินอย่างเด็ดขาดตั้งแต่เมื่อใด หากทรัพย์สินสูญหาย บุกสลายไปหลังจากนั้น ผู้รับก็ต้องใช้ราคาแทน

อย่างไรก็ตาม ในกรณีดังต่อไปนี้ผู้ที่รับทรัพย์สินไว้มีหน้าที่จะต้องรับผิดในทรัพย์สินที่จะต้องคืนอย่างเด็ดขาด ก่อนเวลาฟ้องเรียกคืน ตามที่ระบุในมาตรา 818 วรรคสี่ข้างต้น³²

1. เมื่อผู้รับได้รับทรัพย์สินไว้โดยรู้ว่าจะไม่มีมูลจะอ้างตามกฎหมาย หรือหากรู้ภายหลังก็มีความรับผิดอย่างเด็ดขาดเกิดขึ้นตั้งแต่รับทรัพย์สิน หรือตั้งแต่รู้แล้ว ตามที่บัญญัติในมาตรา 819³³ วรรคหนึ่ง

2. เมื่อผู้รับได้รับไว้โดยฝ่าฝืนกฎหมายหรือฝ่าฝืนศีลธรรมอันดี ความรับผิดเด็ดขาดก็เริ่มแต่รับทรัพย์สินนั้นแล้ว ตาม มาตรา 819 วรรคสอง

หลักการคืนทรัพย์สินตาม มาตรา 818 และ 819 นั้น มุ่งคุ้มครองผู้สุจริต โดยหลักกฎหมายเยอรมันนั้น ความสุจริตหรือความทุจริตนั้นจะพิจารณาถึงความรู้หรือไม่รู้ว่าจะไม่มีเหตุจะได้รับทรัพย์สินไว้เป็นสำคัญ หากรู้ว่าไม่มีเหตุจะได้รับเข้าเมื่อใดก็ตกเป็นผู้ทุจริตตั้งแต่เมื่อนั้น

ตัวอย่างเช่น ก. ชำระเงินแก่ ข. 2,000 มาร์ค โดยสำคัญผิดคิดว่าตนชำระหนี้ ข. รับเงินไว้โดยคิดว่า ก. ให้ตนโดยเสนาหา ข. จึงใช้จ่ายเงินจัดงานเลี้ยงเพื่อนโดยที่ ข. ไม่ได้เงินมาก็คงจะไม่จัดงาน เมื่อ ข. ใช้เงินไปหมดแล้วไม่มีลาภเหลืออยู่ ก. ไม่มีสิทธิเรียกคืน³⁴ แต่ถ้า ข. ได้ใช้เงินไปซื้อของอื่นมาไว้แทนเงิน ก. ก็เรียกทรัพย์สินนั้นคืนได้เพราะถือว่าลาภมีอยู่ และความรับผิดของ ข. จะเพิ่มขึ้น หาก ข. ทราบอยู่ว่า ก. ชำระแก่ตนโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้มาแต่ต้น อย่างนี้ ข. ต้องคืนทรัพย์สินที่รับมาทั้งหมดเพราะรู้มาแต่ต้น

³² Schuster, Ernest J. , The Principle of German Civil Law . p. 354.

³³ Section 819. If the recipient knows of the absence of legal ground at the time of the receipt , or if he subsequently learns it, he is bound to return from the time of receipt or of acquisition of the knowledge as if an action on the claim for return were commenced at that time.

If the recipient , by the acceptance of an act of performance , infringes a statutory prohibition or acts bonos mores , he is bound in the same manner after the receipt of the performance.

³⁴ Cohn, E.J. , Manual of German Civil Law . Vol. 1, p.154.

3.3.2 ประเทศญี่ปุ่น

หลักกฎหมายลามิควรได้ของญี่ปุ่นก็ได้กำหนดหน้าที่ของผู้ที่ได้มาซึ่งผลประโยชน์จากทรัพย์สินหรือบริการโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ ซึ่งทำให้บุคคลอีกคนหนึ่งได้รับความเสียหาย ผู้ได้มาในกรณีดังกล่าวมีหน้าที่ในการคืนผลประโยชน์เท่าที่ยังคงมีอยู่ ตามประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่น มาตรา 703 จะเห็นได้ว่า ลามิควรได้เกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า บุคคลหนึ่งได้มาซึ่งผลประโยชน์จากทรัพย์สินหรือการให้บริการของบุคคลอีกคนหนึ่งโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ และด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นแก่บุคคลอีกคนหนึ่ง ดังนั้น ผลประโยชน์ที่ความจำรวยซึ่งยังคงมีอยู่ หรือส่วนที่ยังคงเหลืออยู่ของประโยชน์ที่ได้รับ จึงต้องส่งคืนให้กับผู้มีสิทธิเรียกคืน

แต่หากบุคคลผู้ได้มาโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากทรัพย์สินหรือบริการของบุคคลอีกคนหนึ่ง และผลประโยชน์ดังกล่าวนั้นได้สูญสิ้นไปโดยภัยพิบัติธรรมชาติ หรือเนื่องจากเหตุสุดสัย และปรากฏว่าการสูญสิ้นไปของผลประโยชน์ดังกล่าวนั้นผู้ได้มามีได้รับค่าตอบแทนอะไรมา เขาจึงไม่อยู่ในฐานะเป็นผู้ที่จำรวยขึ้น โดยไม่ยุติธรรมอีก และไม่มีหน้าที่ที่จะต้องคืนผลประโยชน์ที่ได้รับมา เพราะหน้าที่ในการคืนนั้นถูกจำกัดภายใต้ขอบเขตของการได้มาซึ่งผลกำไรที่ไม่เป็นธรรมที่ยังคงมีอยู่ ดังนั้น เมื่อสิ่งที่ได้รับมานั้นถูกทำลายไปโดยภัยธรรมชาติ หรืออำนาจซึ่งไม่อาจขัดขึ้นได้ หรือจากอุบัติเหตุอื่น ทำให้ประโยชน์ของสิ่งที่ได้มานั้นสูญสิ้นไป จึงทำให้บุคคลผู้ได้มานั้นถูกปลดปล่อยจากหน้าที่ที่จะต้องส่งคืนนั้น แต่ผลประโยชน์ที่ถือว่ายังมีอยู่แม้ว่าตัวทรัพย์สินจะมีได้อยู่ในความครอบครองของผู้ได้มานั้นในกรณีที่มันถูกใช้ไปเพื่อการบริโภค หรือการโอน เช่นนี้ถือว่าผู้ได้มานั้นเป็นผู้ได้มาซึ่งประโยชน์จากทรัพย์สินนั้นซึ่งในกรณีเช่นนี้ราคาของทรัพย์สินเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดให้เขาต้องคืนแก่ผู้มีสิทธิเรียกร้อง³⁵

อย่างไรก็ตาม กฎหมายญี่ปุ่นก็ได้ให้ความคุ้มครองบุคคลผู้ไม่สุจริต ดังนั้น หน้าที่ของผู้ได้มาซึ่งผลประโยชน์จากทรัพย์สินหรือบริการของผู้อื่นโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้โดยทุจริต จึงมิใช่เพียงแต่คืนผลประโยชน์เพียงเท่าที่มีอยู่เท่านั้น เพราะกฎหมายกำหนดให้ ผู้ได้รับประโยชน์ไว้โดยทุจริตมีหน้าที่ต้องคืนผลประโยชน์ที่ตนได้รับไว้ พร้อมทั้งดอกเบี้ย

³⁵ J.E. de Becker, *Annotated Civil code of Japan*. (London ; Butterworth , 1909) , pp.

ทั้งยังต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนในกรณีที่มีความเสียหายเกิดขึ้นด้วย ตามประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่น มาตรา 704³⁶ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่จะต้องชดเชยคืน เมื่อบุคคลร่ำรวยขึ้นโดยได้มาจากการกระทำที่ทุจริต เมื่อเขาได้มาซึ่งผลประโยชน์โดยรู้ว่าไม่มีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้ในกรณีที่เขาก่อกระทำเช่นนั้น จะเห็นได้ว่า ตาม มาตรา 703 บุคคลผู้ได้มาซึ่งผลประโยชน์โดยไม่เป็นธรรมนั้นถูกปลดปล่อยจากความรับผิดชอบในการคืนลามมิควรได้ที่เขาได้รับ เพียงมีหน้าที่คืนประโยชน์เท่าที่ยังคงมีอยู่จริง แต่บุคคลผู้ได้มาซึ่งผลประโยชน์โดยทุจริตนั้นเขาได้มาโดยรู้อยู่แล้วว่าเขาไม่มีสิทธิที่จะได้มานั้น กรณีเช่นนี้ผู้ได้มาผู้ทุจริตจึงไม่ควรได้รับความเห็นใจ หรือไม่ควรถูกการบรรเทาแต่อย่างใด ดังนั้น มาตรา 704 จึงได้กำหนดหน้าที่โดยเฉพาะบุคคลผู้ได้ผลประโยชน์มาโดยทุจริต มีหน้าที่ต้องคืนประโยชน์ที่เขาได้มานั้นไม่ว่าสิ่งที่ได้รับมานั้นจะยังคงมีอยู่หรือไม่ และมีหน้าที่ต้องคืนดอกผลอันเกิดจากทรัพย์สินนั้นด้วย ทั้งยังต้องมีหน้าที่ในการชดเชยค่าเสียหายอย่างอื่นเกิดขึ้นจากการดังกล่าวนี้³⁷

ในกรณีที่บุคคลผู้ได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้นทุจริต นั้นขณะที่ได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้นเขาเป็นผู้สุจริต คือ ไม่รู้ว่าสิ่งที่ตนกระทำนั้นเป็นการได้มาฐานลามมิควรได้ แต่ในภายหลังผู้ได้มานั้นรู้ข้อเท็จจริงว่าการได้มานั้นเป็นการได้มาฐานลามมิควรได้ หน้าที่ในการคืนผลประโยชน์ที่ผู้ได้มาได้รับไว้ฐานลามมิควรได้โดยทุจริต ตาม มาตรา 704 จึงเริ่มแต่เวลาที่เขาได้รู้ถึงข้อเท็จจริงว่าการได้มานั้นเป็นการได้มาฐานลามมิควรได้นั้น ดังนั้นถ้าทรัพย์สินที่ได้มานั้นสูญสิ้นไปก่อนที่เขาจะรู้ว่าการที่เขาได้มานั้นเป็นการได้มาฐานลามมิควรได้เช่นนี้ เขาไม่มีหน้าที่ต้องคืนทรัพย์สินนั้นแต่อย่างใด ซึ่งใช้บังคับกับการคืนดอกผลของทรัพย์สิน และการชดเชยค่าสินไหมทดแทนด้วยเช่นกัน ซึ่งการพิสูจน์ว่าผู้ได้มานั้นได้รับผลประโยชน์ไว้โดยสุจริตหรือทุจริตนั้น เป็นหน้าที่ของโจทก์ที่จะต้องพิสูจน์³⁸

³⁶ Article 704. A person enriched mala fide shall return the benefit received by him with interest , and if there has been any damage , he is bound also to make compensation therefor.

³⁷ J.E. de Becker, *Annotated Civil code of Japan* , pp. 268-269.

³⁸ Ibid, p.269.

3.4 อายุความในการใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลามิกวรได้

อายุความ คือ ระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ว่าสิทธิเรียกร้องใด ๆ จะต้องฟ้องร้องเสียภายในกำหนดเวลาเท่านั้นเท่านี้ ถ้าผู้กรณีไม่ใช้สิทธิเรียกร้องเสียภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้แล้วนั้น ย่อมมีผลทำให้ผู้กรณีนั้นหมดสิทธิเรียกร้องต่อกัน ซึ่งทำให้เสียสิทธิกันไป ดังนั้น มาตรา 193/4 จึงได้วางหลักเกณฑ์เบื้องต้นในเรื่องอายุความนี้ไว้ว่า สิทธิเรียกร้องระหว่างคู่ความ ถ้าหากมิได้บังคับเสียภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ ย่อมมีผลเป็นอันขาดอายุความ ซึ่งห้ามมิให้ฟ้องร้องอีกฝ่ายหนึ่งต่อศาลอีกต่อไป ถ้าหากยังยื่นนำคดีไปฟ้องร้องอีกฝ่ายย่อมสามารถยกเรื่องคดีขาดอายุความขึ้นต่อสู้ได้ ซึ่งถ้าศาลพิจารณาได้ความตามที่ต่อสู้แล้ว ศาลย่อมยกฟ้องได้ทันทีโดยมิต้องพิจารณาข้อเท็จจริงหรือประเด็นอื่นอีกต่อไป

การฟ้องเรียกคืนฐานลามิกวรได้นั้นเป็นการฟ้องโดยอาศัยหลักบุคคลสิทธิ นั้น กฎหมายได้กำหนดเวลาในการใช้สิทธิเรียกร้องดังกล่าวไว้ดังนี้

“มาตรา 419 ในเรื่องลามิกวรได้นั้น ท่านห้ามมิให้ฟ้องคดีเมื่อพ้นกำหนดปีหนึ่งนับแต่เวลาที่ฝ่ายผู้เสียหายรู้ว่าตนมีสิทธิเรียกคืน หรือเมื่อพ้นสิบปีนับแต่เวลาที่สิทธินั้นได้มีขึ้น”

จะเห็นได้ว่ากฎหมายได้กำหนดอายุความฟ้องเรียกคืนฐานลามิกวรได้ไว้ 2 ระยะเวลา คือ 1 ปี นับแต่เวลาที่ผู้เสียหายรู้ว่าตนมีสิทธิเรียกคืนอันเป็นระยะที่ 1 และ 10 ปี นับแต่เวลาที่สิทธิเรียกคืนฐานลามิกวรได้ได้มีขึ้นเป็นระยะที่ 2 ซึ่งอายุความ 2 ระยะดังกล่าว จะมีระยะเวลาที่ซ้อนกันอยู่ช่วงหนึ่ง เพราะระยะเวลาที่รู้ว่าตนมีสิทธิเรียกคืนนั้นโดยปกติย่อมเป็นระยะเวลาที่เริ่มนับภายหลังจากระยะเวลาที่สิทธิเรียกคืนฐานลามิกวรได้ได้มีขึ้น แต่อาจเป็นไปได้ที่เริ่มนับในวันเดียวกัน อย่างไรก็ตามกำหนดระยะเวลาดังกล่าวช่วงหนึ่งได้ซ้อนกันอยู่เพียง 1 ปี กล่าวคือ

1. ระยะเวลา 1 ปี นับแต่เวลาที่ผู้เสียหายรู้ว่าตนมีสิทธิเรียกคืน

กำหนดอายุความในกรณีนี้ คือ 1 ปี นับแต่เวลาที่ผู้เสียหายรู้ว่าตนมีสิทธิเรียกคืน ซึ่งหมายถึงเวลาที่ผู้เสียหายรู้ถึงเหตุการณ์ซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าตนมีสิทธิเรียกคืนเช่นนั้น มิใช่เวลาที่ผู้เสียหายรู้ข้อกฎหมายแต่อย่างใด คำว่า “มีสิทธิเรียกคืน” เกิดขึ้นเมื่อ

มีการเสียลาภ หรืออีกนัยหนึ่งเมื่อฝ่ายที่ได้ลาภไว้ในความครอบครอง แต่การนับระยะเวลา 1 ปี หรือ 10 ปี เริ่มต่างกัน การเกิดสิทธิเรียกคืนอาจเกิดขึ้นแล้วแต่ผู้เสียลาภหรือผู้เสียหายยังไม่รู้ข้อเท็จจริงที่ว่า ตนเสียเปรียบ เพราะมีการได้ไปซึ่งทรัพย์สินโดยไม่มีข้ออ้างตามกฎหมาย เช่นนี้อายุความ 1 ปี ก็ยังไม่เริ่มนับ ต่อเมื่อปรากฏว่าผู้เสียหายรู้ข้อเท็จจริงว่าตนเสียลาภ และอีกฝ่ายหนึ่งได้ลาภดังกล่าวไว้จึงจะเริ่มนับระยะเวลา 1 ปี นับแต่วันนั้นเป็นต้นไป อย่างไรก็ตาม การไม่รู้ถึงข้อเท็จจริงอาจล่วงเลยมาเป็นเวลาหลายปีก็ได้ ซึ่งกฎหมายจำกัดระยะเวลาที่ยาวที่สุดที่จะถือว่าข้อเท็จจริงยังสามารถแสดงความกระจ่างได้ไว้ที่เวลา 10 ปี นับแต่เวลาที่สิทธิเรียกคืนได้มีขึ้น ดังนั้นเมื่อพ้นระยะเวลานี้แล้วเป็นอันว่าผู้เสียหายสิ้นสิทธิฟ้องคดี

2. ระยะเวลา 10 ปี นับแต่เวลาที่สิทธิเรียกคืนนั้นได้มีขึ้น

กำหนดเวลาในกรณีนี้เริ่มนับตั้งแต่เวลาที่สิทธิเรียกคืน คือ เวลาที่สิทธิคืนได้มีขึ้น มิได้ถือเอาเวลาที่ผู้เสียหายรู้ว่าตนมีสิทธิเรียกคืนอย่างกำหนดเวลาในกรณีแรก แม้ผู้เสียหายจะไม่ว่าตนมีสิทธิเรียกคืนก็ต้องฟ้องเรียกคืนภายในกำหนดเวลา 10 ปี นับแต่เวลาที่สิทธิเรียกคืน ซึ่งเป็นเวลาที่สิทธิคืนได้มีขึ้น จะอ้างว่าไม่รู้ไม่ได้ หากมารู้ภายหลัง เช่น รู้เมื่อนับเวลาที่สิทธิคืนได้มีขึ้นมาล่วงมาได้ 9 ปี 3 เดือน จะเห็นว่าอีก 3 เดือน จะครบ 10 ปี ก็มีเวลาที่ฟ้องคดีกันได้เหลืออยู่เพียง 3 เดือน เท่านั้น มิใช่ยังมีเวลาอีก 1 ปี

จะเห็นได้ว่าหากผู้เสียเปรียบตามกฎหมายลาภมิควรได้มิได้ใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินของตนมีสิทธิเรียกคืนทรัพย์สินของตนตามมูลหนี้ลาภมิควรได้ภายในระยะเวลากฎหมายกำหนดไว้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ย่อมทำให้หนี้้นขาดอายุความและผู้ได้ลาภย่อมสามารถยกเหตุที่หนี้้นขาดอายุความมาปฏิเสธที่จะไม่คืนทรัพย์สินให้กับผู้เสียเปรียบที่ได้เรียกร้องให้คืนทรัพย์สินตามกฎหมายลาภมิควรได้ได้

3.5 วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลักษณะลากมิกวรได้

ปัญหาเกี่ยวกับกรณีที่ทรัพย์สินที่ผู้ได้ลากได้รับไว้ฐานลากมิกวรได้นั้น ได้เปลี่ยนสภาพไปอยู่ในรูปของทรัพย์สินอื่น ซึ่งอาจเนื่องมาจากการที่ผู้ได้ลากได้แลกเปลี่ยนตัวทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลากมิกวรได้นั้นกับทรัพย์สินอื่น หรือนำเงินที่ได้รับไว้ฐานลากมิกวรได้นั้นไปซื้อทรัพย์สินอื่น เป็นต้น กรณีดังกล่าวนี้ ผู้เสียลากจะสามารถเรียกร้องให้บุคคลใดต้องรับผิดชอบได้บ้าง ซึ่งกรณีตามปัญหา ป.พ.พ.มิได้บัญญัติไว้ว่าจะบังคับกับอย่างไร ซึ่งผู้เขียนจะได้ศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบ โดยศึกษาจากแนวทางแก้ปัญหาของการติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมายอังกฤษ และหลักในการพิจารณาว่าทรัพย์สินใดเป็นสินส่วนตัวตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งจะได้กล่าวไปเป็นลำดับดังนี้

หลักการติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมายอังกฤษ :

กฎหมายอังกฤษมีส่วนสำคัญประกอบอยู่ 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่า Common Law อีกส่วนหนึ่งเรียกว่า Equity ซึ่งต่างรับรู้สิทธิและหน้าที่ต่างกัน ซึ่งสิทธิและหน้าที่ใน Equity นั้น โดยมากเป็นสิทธิและหน้าที่อันเกิดจากทรัสต์ (Trust) ซึ่งเกิดจากความตกลงของคู่กรณีแห่ง Trust โดยตรง หรือเกิดจากการที่ศาลถือเอาตามกฎหมายทำให้ลูกหนี้มีหน้าที่ต้องใช้ทรัพย์สินซึ่งตนมีอำนาจเหนือเพื่อประโยชน์ของบุคคลผู้อาจเป็นลูกหนี้ นั่นเอง หรือบุคคลอื่นใดก็ได้ แต่โดยลักษณะที่ผู้ซึ่งจะได้รับประโยชน์คนใดคนหนึ่งมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ลูกหนี้ต้องปฏิบัติตามขาระนั้นนั้นได้ ดังนั้นการติดตามเอาทรัพย์สินคืนในประเทศอังกฤษ จึงมี 2 รูปแบบ คือ การติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมาย Common Law ซึ่งให้สิทธิแก่เจ้าของกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายในการติดตามเอาทรัพย์สินนั้นคืน และการติดตามเอาทรัพย์สินคืนโดยหลัก Equity ซึ่งให้สิทธิแก่ผู้ได้รับประโยชน์จากทรัสต์ (beneficiary under a trust) หรือที่เรียกว่าเจ้าของตามหลักยุติธรรม (equitable owner) เป็นผู้มีสิทธิติดตามทรัพย์สินนั้นคืน³⁹ การติดตามเอาทรัพย์สินนั้นให้ผู้อ้างสิทธิ (claimant) สามารถติดตามทรัพย์สินของตนคืนได้ ไม่ว่าจะทรัพย์สินนั้นจะตกไปอยู่ในความครอบครองของบุคคลใด หรือไม่ว่าทรัพย์สินนั้นจะแปรสภาพเป็นทรัพย์สินชนิดอื่นแล้วก็ตาม

³⁹ Mar Dixon., Equity & Trust, (London : Cavendish Publishing Limited , 1995) , p.195.

การแบ่งแยกระหว่างบุคคลสิทธิ (การฟ้องต่อบุคคล) และ ทรัพย์สินสิทธิ (การฟ้องต่อทรัพย์สิน) ตามกฎหมายอังกฤษ⁴⁰ : การอ้างสิทธิในการติดตามเอา ทรัพย์สินคืนของเจ้าของทรัพย์สินนั้นเป็นเรื่องที่โจทก์ต้องพิสูจน์ว่าทรัพย์สินที่อยู่ในความครอบครอง ของจำเลยเป็นทรัพย์สินของตน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องพิสูจน์ว่าจำเลยได้รับทรัพย์สินของโจทก์ไว้และ ยังคงยึดถือทรัพย์สินนั้นอยู่ ดังนั้นถ้าหากว่าจำเลยไม่ได้ยึดถือทรัพย์สินนั้นแล้ว การอ้างสิทธิใน การติดตามเอาทรัพย์สินของเจ้าของนั้นก็ไม่มีประโยชน์อีกต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม การอ้างสิทธิ ติดตามของเจ้าของทรัพย์สินก็ยังคงมีความจำเป็นในกรณีที่จำเลยล้มละลาย และในกรณีที่ ทรัพย์สินนั้นมีราคาสูงขึ้น แต่ทั้งนี้โจทก์ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าทรัพย์สินนั้นมีมูลค่าสูงขึ้น

ใน Common Law การฟ้องสำหรับเงินที่ได้รับและมี อยู่ (money had and received) เป็นการฟ้องให้รับผิดชอบเป็นการส่วนตัว (บุคคลสิทธิ) ซึ่งโจทก์ จะต้องพิสูจน์ว่าจำเลยได้รับทรัพย์สินของโจทก์ และไม่จำเป็นว่าจำเลยจะยังคงยึดถือทรัพย์สิน นั้นอยู่หรือไม่ ซึ่งข้อความคิดดังกล่าวจะต่างการฟ้องติดตามเอาทรัพย์สินคืน

การฟ้องโดยอ้างบุคคลสิทธิเนื่องจากการที่จำเลยได้ รับเอาทรัพย์สินของโจทก์ไว้ นั้น ทำให้จำเลยยังคงต้องรับผิดชอบแม้ว่าทรัพย์สินนั้นไม่ได้อยู่ในความ ครอบครองของจำเลย หรือแม้ว่าทรัพย์สินนั้นจะถูกทำลายลง แต่ในการฟ้องโดยอ้างบุคคลสิทธิ จะไม่ใช้ในกรณีที่จำเลยล้มละลาย และโจทก์ไม่อาจเรียกมูลค่าที่เพิ่มขึ้นของทรัพย์สินนั้นได้

การติดตามเอาทรัพย์สินตามกฎหมาย Common Law : ถือหลักที่ว่า กรรมสิทธิ์เป็นสิทธิตามกฎหมาย (legal title) ซึ่งสามารถใช้บังคับต่อบุคคล ทุกคนในโลกได้ โดยการติดตามเอาทรัพย์สินตาม Common Law เป็นการใช้สิทธิติดตามเอา ทรัพย์สินคืนโดยบุคคลผู้มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ติดตามเอาทรัพย์สินจากบุคคลที่ครอบครอง ทรัพย์สินนั้น ไม่ว่าจะทรัพย์สินนั้นจะได้มีการเปลี่ยนมือไปกี่ครั้งก็ตาม ซึ่งในกรณีที่ทรัพย์สินที่ติดตาม เอาคืนนั้นเป็นเงิน เจ้าของเงินจะต้องฟ้องผู้รับเงินสำหรับเงินที่ได้รับและมีอยู่ (money had and received) อันเป็นการใช้สิทธิในลักษณะที่เป็นบุคคลสิทธิดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ถ้าหาก ว่าทรัพย์สินนั้นเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งเจ้าของทรัพย์สินต้องฟ้องในฐานะละเมิดเนื่องจากการที่มีผู้เข้ามา ยุ่งเกี่ยวกับทรัพย์สินโดยมิชอบ ซึ่งมีผลให้จำเลยต้องคืนเงินที่ได้รับและมีอยู่ และอาจต้องชดใช้

⁴⁰ Paul Todd , Case & Materials on Equity & Trust , (London : Blackstone Press Limited , 1994) , p. 510.

ค่าเสียหาย หนี้อาจต้องคืนทรัพย์สินนั้นตามดุลพินิจของศาล แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญเนื่องจาก การติดตามทรัพย์สินโดยหลัก Common Law นั้น เป็นวิธีการง่าย ๆ ในการพิสูจน์ถึงตัว จำเลยซึ่งจะต้องรับผิดเป็นการส่วนตัว มิใช่ต้องรับผิดในตัวทรัพย์สิน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการ ติดตามเอาทรัพย์สินคืนโดยหลักกฎหมาย Common Law นั้น จำเลยต้องรับผิดเป็นส่วนต่อ ผู้อ้างสิทธินั้นสำหรับเงินที่ได้รับและมีอยู่ หรือในฐานะละเมิดเนื่องจากเข้ามายุ่งเกี่ยวกับทรัพย์สิน นั้นโดยมิชอบ และความรับผิดนั้นยังคงมีอยู่แม้ว่าจะมิได้ยึดถือทรัพย์สินนั้นอีกต่อไปก็ตาม ด้วย เหตุผลที่ว่า บุคคลอื่นมีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายที่ดีกว่า⁴¹

การติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมาย Common Law มี ข้อจำกัด ดังนี้

1. ทรัพย์สินนั้นต้องอยู่ในรูปที่อาจพิสูจน์ได้ ซึ่งถ้าหาก ทรัพย์สินนั้นถูกทำลายลง หรือในกรณีที่ทรัพย์สินนั้นเป็นเงินและได้ถูกใช้จ่ายไปจนหมดไปแล้ว การติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมาย Common Law ก็มิอาจทำได้
2. ผู้อ้างสิทธิ(ผู้ใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตาม กฎหมาย Common Law) ต้องมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นตามกฎหมาย
3. ในกรณีที่จำเลยล้มละลาย การไม่ติดตามเอา ทรัพย์สินคืนจากกองทรัพย์สินของจำเลยผู้ล้มละลายย่อมไม่อาจทำได้ ดังนั้นเจ้าของทรัพย์สินจึง ต้องขอรับชำระหนี้จากกองทรัพย์สินของผู้ล้มละลายเช่นเดียวกับเจ้าหนี้อื่น
4. ในกรณีที่ทรัพย์สินของผู้อ้างสิทธิ (เจ้าของทรัพย์สิน ไปรวมกับทรัพย์สินของผู้อื่นเช่นนี้ เจ้าของทรัพย์สินก็ไม่อาจใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตาม กฎหมาย Common Law ได้ ถ้าหากว่าทรัพย์สินนั้นได้ผสมรวมกันก่อนที่จะถึงมือของจำเลย ผู้รับโอน เพราะไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าเป็นทรัพย์สินอันไหน แต่ไม่ต้องห้ามที่จะฟ้องจำเลยผู้เอา ทรัพย์สินนั้นมาผสมรวมกัน
5. ในกรณีที่จำเลยให้การต่อสู้ว่าทรัพย์สินได้เปลี่ยน สภาพ (change of position) ซึ่งศาลอาจใช้ดุลพินิจเป็นผลดีแก่จำเลยได้⁴² สิทธิของผู้อ้างตาม หลักการติดตามเอาทรัพย์สินคืนตาม Common Law นั้นยังคงมีอยู่แม้ว่าจำเลยจะได้แลกเปลี่ยน ทรัพย์สินนั้นกับทรัพย์สินอื่น หรือได้ขายทรัพย์สินนั้นไป ตราบเท่าที่ยังสามารถติดตามทรัพย์สินเดิมของ

⁴¹ Mar Dixon , *Equity & Trust* , p. 196.

⁴² *Ibid* , pp.196-197

ผู้อ้างสิทธิได้ ซึ่งดอกผลหรือสิ่งที่มาแทนทรัพย์สินเดิมนั้นยังคงติดตามได้โดยสภาพของมันเป็นเอง ตราบเท่าที่สามารถพิสูจน์ได้เช่นนั้นแต่ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าจำเลยได้รับทรัพย์สินของผู้อ้างนั้นไว้⁴³

การติดตามเอาทรัพย์สินตามหลัก Equity : ศาล Equity สามารถพัฒนาวิธีการติดตามเอาทรัพย์สินเพื่อป้องกันสิทธิของผู้รับประโยชน์ในทรัสต์โดยหลัก Equity ซึ่งนำมาใช้กับกรณีที่จำเลยได้นำทรัพย์สินของ Trust มาผสมรวมกับทรัพย์สินของตนเองได้ ซึ่งการนำทรัพย์สินมาผสมรวมกันนั้นเป็นข้อจำกัดการใช้สิทธิเอาทรัพย์สินตาม Common Law ซึ่งการติดตามเอาทรัพย์สินโดยหลัก Equity ไม่อาจยอมต่อการไม่ได้รับผลประโยชน์ และผลที่ตามมาก็คือ สามารถทำอะไรได้หลายอย่าง การติดตามเอาทรัพย์สินโดยหลัก Equity เป็นหนทางที่จะแก้ไขเยียวยาในสิทธิของเจ้าของทรัพย์สินในประการสำคัญ คือ

1. การติดตามเอาทรัพย์สินตามหลัก Equity คำนึงถึงการเป็นเจ้าของทรัพย์สินโดยสภาพ ซึ่งติดไปกับตัวทรัพย์สินโดยไม่คำนึงว่าทรัพย์สินนั้นจะได้เปลี่ยนสภาพไปแล้วหรือไม่ และทำให้ผู้อ้างสิทธิมีสิทธิที่จะได้รับทรัพย์สินนั้นกลับคืนมาแม้ว่าจำเลยจะล้มละลายก็ตาม จำเลยไม่อาจอ้างสิทธินั้นต่อเจ้าของทรัพย์สินว่าทรัพย์สินนั้นส่วนหนึ่งของกองทรัพย์สินในคดีล้มละลาย และผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นอาจอ้างกรรมสิทธิ์ในมูลค่าที่เพิ่มขึ้นของทรัพย์สินนั้นแม้ว่าทรัพย์สินนั้นจะหลุดจากการครอบครองของเขาไปแล้ว โดยคิดมูลค่าจากการซื้อขายด้วยเงินของ Trust ในมูลค่าที่เพิ่มขึ้น แนวความคิดของการติดตามเอาทรัพย์สินโดยหลักยุติธรรมเป็นหนทางที่จะแก้ไขเยียวยาในตัวมันเอง ซึ่งจำเลยจะไม่ถูกฟ้องด้วยสาเหตุที่เฉพาะเจาะจง (เช่น ไม่ใช่เรื่องเงินที่ได้รับและมีอยู่) แต่แสดงให้เห็นถึงการแก้ไขเยียวยาอย่างยุติธรรมในตัวมันเอง เช่น ต้องรับผิดชอบในทรัพย์สินนั้นถ้าผู้อ้างสิทธิเป็นเจ้าของเดิมหรืออาจสั่งให้คืนทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง (specific fund) หรือรับผิดชอบในส่วนแบ่งโดยเฉพาะของทรัพย์สินหรือกองทุนนั้น⁴⁴ ผลของการอ้างสิทธิในการติดตามเอาทรัพย์สินตามหลัก Equity เป็นการที่ผู้อ้างสิทธิมีผลประโยชน์ในทรัพย์สินนั้น ผลที่ตามมาคือ ผู้ได้รับประโยชน์ใน Trust อาจติดตามเอาทรัพย์สินโดยหลัก Equity ได้ แต่ Trustee และเจ้าของเด็ดขาด (absolute owner) ไม่อาจติดตามเอาทรัพย์สินนั้นได้

⁴³ Paul Todd , Case & Materials on Equity & Trust , p.511 , 516.

⁴⁴ Mar Dixon , Equity & Trust , 198.

2. การติดตามเอาทรัพย์สินโดยหลัก Equity เกิดขึ้นแต่ในกรณีที่ความสัมพันธ์เกี่ยวกับความไว้วางใจ (fiduciary relationship) ระหว่างเจ้าของตามหลัก Equity และบุคคลอื่นก่อนการอ้างสิทธิติดตามนั้นยังคงมีอยู่

3. โดยสภาพของการติดตามเอาทรัพย์สินโดยหลัก Equity นั้นจะต้องมีการเคลื่อนย้ายทรัพย์สินโดยมิชอบไปยังบุคคลอื่น และ

4. การติดตามเอาทรัพย์สินโดยหลัก Equity ไม่สามารถเรียกเอาทรัพย์สินจากบุคคลผู้ทำการโดยสุจริตและเสียค่าตอบแทน อย่างไรก็ตามอาจฟ้องบุคคลผู้ขายทรัพย์สินของ Trust ได้⁴⁵

ผู้เขียนเห็นว่า กรณีตามปัญหาเกี่ยวกับกรณีที่ผู้ได้ลาภได้จำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้เป็นลาภ ทำให้ในเวลาที่มีการเรียกคืนทรัพย์สินนั้น ไม่มีตัวทรัพย์สินที่ผู้ได้ลาภได้รับไว้ฐานลามมิควรได้นั้น ซึ่งหากเป็นกรณีที่ผู้ได้ลาภโอนทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้นั้นให้กับบุคคลที่สาม กรณีดังกล่าวนี้ผู้เสียลาภจะสามารถเรียกคืนทรัพย์สินของตนจากบุคคลที่สามนั้นได้หรือไม่ น่าจะนำหลักการติดตามเอาทรัพย์สินตามหลัก Equity มาใช้บังคับเพื่อให้ความเป็นธรรมแก่ผู้เสียลาภดังเช่นในกฎหมายอังกฤษ ซึ่งต้องพิจารณาว่าบุคคลที่สามผู้รับโอนทรัพย์สินจากผู้ได้ลาภนั้น ได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตและเสียค่าตอบแทนหรือไม่ หากบุคคลที่สามผู้รับโอนทรัพย์สินนั้นได้รับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตและเสียค่าตอบแทนผู้เสียลาภก็ไม่อาจเรียกให้บุคคลที่สามคืนทรัพย์สินนั้นได้ แต่หากเป็นกรณีที่บุคคลที่สามนั้นได้รับโอนทรัพย์สินนั้นมาโดยสุจริตแต่มิได้เสียค่าตอบแทน เช่น ผู้ได้ลาภได้ให้ทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ฐานลามมิควรได้นั้นแก่บุคคลที่สามโดยเสนหา เช่นนี้ ไม่ว่าจะบุคคลที่สามผู้รับการให้โดยเสนหาจะสุจริตหรือไม่ก็ตาม ผู้เสียลาภก็สามารถเรียกให้บุคคลที่สามนั้นคืนทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้เสียลาภได้ นอกจากนี้ในกรณีที่บุคคลที่สามผู้รับโอนทรัพย์สินนั้นได้รับทรัพย์สินนั้นมาโดยเสียค่าตอบแทน ก็ต้องพิจารณาต่อไปว่าบุคคลที่สามนั้นได้รับโอนทรัพย์สินนั้นไว้โดยสุจริตหรือไม่ หากบุคคลที่สามได้รับโอนทรัพย์สินจากผู้ได้ลาภมาโดยสุจริตและเสียค่าตอบแทน บุคคลที่สามก็จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายไม่ต้องคืนทรัพย์สินให้กับผู้เสียลาภ แต่หากบุคคลที่สามผู้รับโอนทรัพย์สินนั้นรู้อยู่แล้วว่าทรัพย์สินที่ผู้ได้ลาภโอนให้ตนนั้นเป็นกรณีที่ผู้ได้ลาภไม่มีสิทธิในทรัพย์สินนั้นโดยชอบ แต่ก็ยังยินยอมรับการโอนทรัพย์สินนั้น บุคคลที่สามมิได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายต้องคืนทรัพย์สิน

⁴⁵ Martin Dixon, *Equity & Trust*, pp.198-199

นั้นให้แก่ ผู้เสียหายไม่ว่าบุคคลที่สามนั้นจะได้รับโอนทรัพย์สินนั้นมาโดยเสียค่าตอบแทนหรือไม่ก็ตาม เพราะกฎหมายย่อมไม่คุ้มครองผู้ไม่สุจริต

ส่วนกรณีที่ทรัพย์สินที่ผู้ได้ลากได้มาโดยไม่มีมูลที่จะอ้างได้ตามกฎหมายนั้นได้เปลี่ยนสภาพไปจากเดิม กล่าวคือ เป็นกรณีที่ผู้ได้ลากได้นำทรัพย์สินนั้นไปแลกกับทรัพย์สินอื่น หรือผู้ได้ลากนำทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ไปขายและไปซื้อทรัพย์สินอื่นมานั้น ผู้เสียหายจะเรียกให้ผู้ได้ลากชดใช้อะไรให้กับตนได้บ้างนั้น ผู้เขียนเห็นว่า หากเป็นกรณีที่ผู้ได้ลากได้รับทรัพย์สินไว้โดยไม่มีมูลอันจะอ้างได้ตามกฎหมายโดยไม่สุจริต เขาย่อมไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายแต่อย่างใด เพราะกฎหมายกำหนดให้ผู้ได้ลากผู้ไม่สุจริตย่อมมีหน้าที่ในการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้เต็มตามจำนวน หากลามมิควรได้นั้นเป็นทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินผู้ได้ลากซึ่งได้ทรัพย์สินอันเป็นลากไว้โดยไม่สุจริตย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบในการคืนทรัพย์สินนั้นเต็มจำนวน แม้ว่าทรัพย์สินนั้นจะสูญหายหรือบุบสลายไปก็ตาม หรือการคืนทรัพย์สินจะตกเป็นพันวิสัยก็ตามแต่ จึงมิใช่ประเด็นปัญหาที่ผู้เขียนนำเสนอมาข้างต้น แต่ปัญหาข้างต้นน่าจะเป็นกรณีที่ผู้ได้ลากนั้นได้รับทรัพย์สินสิ่งใดไว้ฐานลามมิควรได้โดยสุจริต ซึ่งในกรณีที่ลามมิควรได้นั้นเป็นเงินโดยหลักแล้วกฎหมายกฎหมายให้ผู้ได้ลากคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืน ซึ่งหากเป็นกรณีที่ลามมิควรได้นั้นเป็นทรัพย์สินอื่นนอกจากเงินผู้ได้ลากผู้สุจริตก็มีหน้าที่เพียงคืนทรัพย์สินนั้นตามสภาพที่เป็นอยู่ หรือคืนลามมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืน ดังนั้น หากผู้ได้ลากนั้นได้นำเงินที่ได้รับไว้ฐานลามมิควรได้ไปซื้อทรัพย์สินอื่นมา เช่นนี้ ทรัพย์สินที่ซื้อมานั้น ก็จะถือว่าเป็นทรัพย์สินที่เข้าแทนที่เงินอันเป็นลามมิควรได้นั้น ซึ่งหากมีการเรียกคืนทรัพย์สินกัน ผู้ได้ลากผู้สุจริตนอกจากจะมีหน้าที่เพียงคืนเงินส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืนแล้ว ยังต้องคืนทรัพย์สินอื่นที่ได้เปลี่ยนรูปมาจากเงินอันเป็นลามมิควรได้นั้น ทำนองเดียวกับหลักการแทนที่ทรัพย์สินในกฎหมายเกี่ยวกับการติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมายอังกฤษ และเป็นหลักทำนองเดียวกับกรณีที่สินส่วนตัว ซึ่งกฎหมายถือว่ากรณีสินส่วนตัวนั้น ได้มีการแลกเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินอื่น หรือนำสินส่วนตัวนั้นไปขายได้เงินมา เช่นนี้ ทรัพย์สินอื่น หรือเงินนั้นก็ถือว่าเป็นสินส่วนตัว ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1472 ซึ่งแนวความคิดเช่นนี้น่าจะให้ความเป็นธรรมแก่คู่กรณีทุกฝ่ายได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุผลที่ผู้เขียนกล่าวมาข้างต้น

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเรียกคืนทรัพย์สินในกรณีอื่นนอกจากกรณีที่จะต้องคืนทรัพย์สินตามหลักกฎหมายแพ่ง ซึ่งกฎหมายมิได้บัญญัติรายละเอียดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การคืนทรัพย์สินไว้นั้น จะบังคับกันตามกฎหมายลากม็ควรได้หรือไม่

1. การเรียกคืนเงินค่าปรับซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐเปรียบเทียบปรับโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายนั้น ผู้ชำระค่าปรับในกรณีดังกล่าวจะสามารถเรียกคืนค่าปรับได้หรือไม่ อย่างไรนั้น เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นสภาพของปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนขอยกตัวอย่างข้อหาหรือที่ 58/2538 ซึ่ง กรมทรัพย์สินทางกรรมมีหนังสือหรือสำนักงานอัยการสูงสุดเกี่ยวกับการเปรียบเทียบปรับในความผิดตาม พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 ดังนี้

ข้อเท็จจริงและปัญหาข้อหาหรือ

บริษัท A ได้รับอนุญาตรจากสำนักงานทรัพย์สินทางกรรมจังหวัดแพร่ เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2535 มีอายุ 2 ปี ทุกฉบับ ซึ่งบริษัทต้องยื่นรายงานผลการสำรวจแร่ให้ กรมทรัพย์สินทางกรรมทราบทุกระยะ 120 วัน นับแต่วันที่ได้รับอนุญาต ตาม มาตรา 40 แห่ง พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 ระยะเวลา 2 ปี จึงต้องยื่นรายงานผล 6 ครั้ง ปรากฏว่าบริษัทยื่นรายงานผลการสำรวจครั้งที่ 1 ถึง 5 เมื่อพ้นกำหนดระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดอันเป็นการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย สำนักงานทรัพย์สินทางกรรมจึงเปรียบเทียบปรับบริษัท เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2537 ในข้อหาไม่ยื่นรายงานผลการสำรวจแร่ ครั้งที่ 1 ถึง 5 ภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด ตาม พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 มาตรา 40 และมาตรา 134 รวมค่าปรับ 292,500 บาท ต่อมาสำนักงานทรัพย์สินทางกรรมจังหวัดแพร่ได้เปรียบเทียบปรับ นาย ก. กรรมการบริษัทในฐานะส่วนตัวในข้อหาเดิมที่ได้เปรียบเทียบบริษัทไปแล้ว

กรมทรัพย์สินทางกรรมเห็นว่า สำนักงานทรัพย์สินทางกรรมจังหวัดแพร่เปรียบเทียบปรับ บริษัท A เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2537 นั้นเป็นเวลาที่ความผิดในข้อหาไม่ยื่นรายงานผลการสำรวจแร่ครั้งที่ 1 ถึง 3 ได้ขาดอายุความหนึ่งปี ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 95 แล้ว จึงแจ้งให้สำนักงานทรัพย์สินทางกรรมจังหวัดแพร่คืนเงินค่าปรับทั้ง 3 ข้อหาแก่บริษัท แต่สำนักงานทรัพย์สินทางกรรมจังหวัดแพร่รายงานว่าจะไม่สามารถคืนได้ เพราะแม้คดีขาดอายุความแล้วแต่ผู้ต้องหา มิได้โต้แย้งคัดค้านการเปรียบเทียบปรับและมิได้ขอคืนค่าปรับ ส่วนกรณีการเปรียบเทียบปรับ นาย ก. กรรมการบริษัทในฐานะส่วนตัวอีกฐานะหนึ่งนั้น พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 ไม่ได้กำหนดให้ ผู้แทนนิติบุคคลต้องรับโทษเป็นการส่วนตัวด้วย และ นาย ก. มิได้เป็นผู้ถืออนุญาตหรือเป็นผู้กระทำผิดในข้อหาดังกล่าว จึงไม่สามารถเปรียบเทียบปรับในฐานะส่วนตัวได้ กรมทรัพย์สินทางกรรมจึงแจ้งให้สำนักงานทรัพย์สินทางกรรมจังหวัดแพร่คืนเงินค่าปรับในฐานะส่วนตัวให้แก่ นาย ก. แต่

สำนักงานทรัพยากรธรณีจังหวัดแพร่รายงานที่ไม่อาจคืนค่าปรับได้เพราะผู้ต้องหาไม่ได้โต้แย้งคัดค้านการเปรียบเทียบปรับ และสำนักงานอัยการจังหวัดแพร่ได้มีหนังสือแจ้งว่า เมื่อผู้ต้องหาชำระค่าปรับตามค่าเปรียบเทียบปรับในฐานะส่วนตัวแล้วคดีเป็นอันเลิกกันตาม ป.วิ อ. มาตรา 37 (4) สิทธินำคดีอาญามาฟ้องเป็นอันระงับตาม ป.วิ อ. มาตรา 39(3) ดังนั้น กรมทรัพยากรธรณีจึงขอหารือปัญหาข้อกฎหมายดังนี้

1) ในกรณีคดีขาดอายุความทางอาญาแล้ว ไม่ว่าจะผู้ต้องหาจะทราบหรือไม่ทราบว่าคดีนั้นขาดอายุความแล้ว พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจจะมีอำนาจเปรียบเทียบปรับได้หรือไม่

2) ในกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้กระทำผิดตาม พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 เมื่อได้ทำการเปรียบเทียบปรับนิติบุคคลแล้ว จะทำการเปรียบเทียบปรับผู้แทนนิติบุคคลนั้นในฐานะส่วนตัวอีกฐานะหนึ่งในข้อหาเดียวกันได้หรือไม่

3) หากไม่มีอำนาจเปรียบเทียบปรับตามข้อ 1 หรือ 2 แต่ผู้ต้องหายินยอมให้ทำการเปรียบเทียบปรับจะทำได้หรือไม่ หากทำไม่ได้แต่มีการเปรียบเทียบปรับไปแล้ว จะมีผลทางกฎหมายอย่างไร และหากผู้ต้องหาได้ขอคืนค่าปรับ จะสั่งให้คืนได้หรือไม่หรือควรดำเนินการอย่างไรกับค่าปรับดังกล่าว

สำนักงานอัยการสูงสุดมีความเห็นว่า

1) การปรับตาม มาตรา 134 แห่ง พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 แก้ไขเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ. แร่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2516 มาตรา 34 เป็นโทษทางอาญา และมีกำหนดอายุความ 1 ปี ตาม มาตรา 18(4) และมาตรา 95(5) แห่ง ประมวลกฎหมายอาญา อายุความทางอาญาเป็นเงื่อนไขให้อำนาจดำเนินคดี กล่าวคือ การที่เจ้าพนักงานจะสามารถดำเนินการอย่างไร้ข้อสงสัยต่อไปได้จะต้องได้ความว่าคดียังไม่ขาดอายุความ ซึ่งเงื่อนไขให้อำนาจดำเนินคดีนี้เจ้าพนักงานและศาลมีหน้าที่หยิบยกขึ้นมาพิจารณาตลอดเวลา ดังนั้น หากข้อเท็จจริงรับฟังได้ว่าคดีได้ขาดอายุความแล้ว พนักงานเจ้าหน้าที่ย่อมไม่มีอำนาจทำการเปรียบเทียบปรับ เงินค่าปรับที่พนักงานเจ้าหน้าที่ได้รับไว้แล้วโดยการเปรียบเทียบปรับดังกล่าว จึงต้องคืนให้แก่ผู้ต้องหา

2) เมื่อบทบัญญัติตาม พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 และที่แก้ไขเพิ่มเติมมิได้บัญญัติเรื่องความรับผิดของผู้แทนนิติบุคคลไว้โดยเฉพาะ จึงต้องนำบทบัญญัติเรื่องตัวการมาใช้บังคับ ซึ่งผู้แทนนิติบุคคลจะต้องรับผิดในฐานะส่วนตัวในข้อหาเดียวกับนิติบุคคลหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงว่าผู้แทนนิติบุคคลดังกล่าวได้ร่วมกันกระทำผิดกับนิติบุคคลหรือไม่ หากรับฟังได้ว่า มีเจตนาร่วมกระทำผิดกับนิติบุคคลดังกล่าว พนักงานเจ้าหน้าที่ย่อมสามารถทำการเปรียบเทียบปรับผู้แทนนิติบุคคลในฐานะส่วนตัวได้ด้วย

ท่านจิตติ เจริญจำ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับกรณีดังกล่าวในหมายเหตุท้าย
 ข้อหารือที่ 58/2538 สรุปได้ความดังนี้ ลักษณะของคดีขาดอายุความในทางแพ่งและทางอาญา
 ไม่เหมือนกัน ในทางแพ่งนั้น ผลของสิทธิเรียกร้องขาดอายุความ หากมีการชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้จะ
 เรียกคืนไม่ได้ ไม่ว่าจะชำระไปแล้วมาก-น้อย เพียงใด ตาม ป.พ.พ. มาตรา 193/28 ซึ่งเหตุผลใน
 ทางแพ่งที่เมื่อมีการชำระหนี้ที่ขาดอายุความแล้วไม่อาจเรียกคืนได้ ก็คือ การชำระหนี้นั้นถือว่าเป็น
 หน้าที่ทางศีลธรรม และเป็นหลักคุณธรรมอันหนึ่งที่เป็นหนี้แล้วก็ต้องได้มีการชำระหนี้เพื่อความ
 ความถูกต้องอันดีที่มีต่อสังคมในการเป็นร่วมกัน ซึ่งในทางกฎหมายเองก็ยังถือว่าเป็นสิทธิของ
 ลูกหนี้ที่จะชำระหนี้ที่ขาดอายุความแล้วเพื่อขอใช้กรรมตามสภาพของศีลธรรมก็ย่อมได้ เพราะ
 อายุความครบกำหนดแล้ว ลูกหนี้จะสละประโยชน์แห่งอายุความเสียก็ได้ (มาตรา 193/24) และ
 เมื่อลูกหนี้ไม่ได้ยกอายุความเป็นข้อต่อสู้ ศาลจะอ้างอายุความเป็นเหตุยกฟ้องไม่ได้ ตาม มาตรา
 193/29 เพราะเป็นเรื่องของลูกหนี้ที่มีความพอใจจะชำระหนี้ซึ่งตนมีอยู่นั้น ดังนั้น อายุความใน
 ทางแพ่งจึงเป็นเพียงการที่กฎหมายให้สิทธิแก่ลูกหนี้ที่จะปฏิเสธการชำระหนี้ตามสิทธิเรียกร้องนั้นได้
 ตาม มาตรา 193/10 เท่านั้น แต่ในทางอาญานั้น หากคดีใดขาดอายุความแล้ว จะลงโทษ
 ผู้กระทำความผิดไม่ได้ เพราะการลงโทษทางอาญาเป็นการจำกัดหรือตัดสิทธิและเสรีภาพของ
 บุคคล ถือว่าเป็นหลักเกี่ยวกับกฎหมายในเรื่องความสงบเรียบร้อยของประชาชน หลักจึงถือว่า
 คดีใดขาดอายุความแล้ว บังคับกันไม่ได้เลยทีเดียว หากมีการบังคับต้องถือว่าผิดกฎหมายขัดต่อ
 ความสงบเรียบร้อยของประชาชน ไม่มีผลเกิดขึ้นแต่ประการใด เพราะคดีอาญานั้นเป็นความผิด
 ต่อสังคม เมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐปล่อยปละละเลย ไม่ดำเนินการจับกุมผู้กระทำความผิดมาลงโทษ
 ตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ ถือเป็นความผิดของรัฐเองที่บกพร่อง เมื่อความผิดทางอาญาเป็นเรื่อง
 ของความสงบเรียบร้อยของประชาชน เป็นการตัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลกฎหมายจึงไม่บังคับ
 ให้โดยเด็ดขาด เมื่อคดีขาดอายุความแล้ว ต้องไปว่ากล่าวเอากับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ขาดความ
 สามารถเอง ด้วยเหตุนี้ ในเรื่องโทษปรับซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินการเปรียบเทียบปรับ
 ผู้กระทำความผิดเมื่อคดีขาดอายุความแล้ว จะบังคับให้ผู้กระทำความผิดชำระค่าปรับไม่ได้
 เพราะการฟ้องคดียังไม่มีสิทธิที่จะฟ้อง ตาม ป.วิ.อ. มาตรา 39(6) เจ้าหน้าที่ยอมไม่มีอำนาจบังคับ
 ให้ชำระค่าปรับ การที่เปรียบเทียบปรับจึงเป็นการกระทำที่ไม่ชอบ ด้วยไม่มีอำนาจที่จะทำได้เช่น
 นั้น ลักษณะของค่าปรับที่รับไว้ต้องถือว่าเป็นการได้มาซึ่งทรัพย์สินมาโดยปราศจากมูลอันจะอ้าง
 กฎหมายได้ เพราะเมื่อคดีขาดอายุความทางอาญา ก็ไม่อาจจะอ้างว่าเป็นหนี้ที่จะเรียกให้ชำระ
 ค่าปรับได้ เมื่อเป็นเงินที่ได้มาโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ ก็ต้องคืนเงินที่รับไว้เป็นค่า

ปรับให้แก่ผู้มีสิทธิที่จะได้รับไป ทั้งนี้เป็นการคืนในลักษณะลามกมิควรได้ ตาม ป.พ.พ. มาตรา 406
นั่นเอง¹⁶

ผู้เขียนเห็นว่า กรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐทำการเปรียบเทียบปรับไปโดย
ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น การเปรียบเทียบปรับผู้กระทำความผิดเมื่อคดีขาดอายุความนั้น เป็น
กรณีที่ต้องคืนค่าปรับที่ได้รับไว้ดังกล่าวนั้นให้กับผู้มีสิทธิที่จะได้รับ แต่ไม่น่าที่จะเป็นลักษณะของ
การคืนลามกมิควรได้ ตาม มาตรา 406 ทั้งนี้เพราะ หากถือว่าการคืนเงินค่าปรับที่ได้รับไว้ดังกล่าว
นั้นเป็นการลักษณะของการคืนลามกมิควรได้ ซึ่งหลักเกณฑ์ในการคืนเงินที่ได้รับไว้เป็นฐาน
ลามกมิควรได้นั้น โดยหลักกฎหมายให้คืนเต็มตามจำนวนที่ได้รับไว้ เว้นแต่เป็นการรับไว้โดยสุจริตก็
ให้คืนลามกมิควรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืน ซึ่งจะเห็นได้ว่า หากเจ้าหน้าที่ทำ
การเปรียบเทียบปรับผู้กระทำความผิดเมื่อคดีขาดอายุความแล้วนั้นโดยสุจริต แล้วได้ส่งเงินเข้าสู่
คลังของรัฐตามระบบแล้ว และมีการนำเงินนั้นไปใช้จนหมดสิ้นแล้วไม่มีเหลืออยู่เลยในขณะเมื่อมี
การเรียกคืนเช่นนี้ผู้มีสิทธิเรียกคืนก็จะไม่ได้รับอะไรคืนมา ซึ่งย่อมก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้
ผู้เขียนจึงเห็นว่าการคืนเงินที่ได้มาจากการเปรียบเทียบปรับในกรณีดังกล่าวนี้จึงไม่น่าที่จะบังคับกัน
ในลักษณะของการคืนลามกมิควรได้ ตาม มาตรา 406 แต่เป็นกรณีที่รัฐต้องคืนเงินค่าปรับที่
พนักงานเจ้าหน้าที่ทำการเปรียบเทียบปรับเมื่อความผิดอาญานั้นขาดอายุความแล้วทั้งสิ้น ตาม
หลักกฎหมายทั่วไป หรือ the rule of law ตาม ป.พ.พ. มาตรา 4 นั่นเอง เพราะหลักกฎหมาย
ทั่วไปในที่นี้สามารถค้นหาได้จากความเป็นธรรมที่มีอยู่ในการปฏิบัติงานและในจิตใจของมนุษย์ที่
เรียกกันว่า ความเป็นธรรม “หลักความเป็นธรรม” นี้เป็นหลักที่มีอยู่ในจิตใจของคนทุกคนที่อยู่
ร่วมกันในสังคม เมื่อกรณีตามปัญหาไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ชัดให้ปฏิบัติอย่างไร ก็ต้องอาศัย
หลักความเป็นธรรมจากบทกฎหมายทั่วไปนั่นเอง¹⁷ ดังนั้น เมื่อการเปรียบเทียบปรับผู้กระทำความ
ผิดเมื่อคดีขาดอายุความนั้น เป็นกรณีของการเปรียบเทียบปรับที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย จึงต้องคืน
ค่าปรับที่ได้รับไว้ในกรณีดังกล่าวให้กับผู้มีสิทธิเรียกคืน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าการคืนค่าปรับโดยใช้
หลักความเป็นธรรมอันเป็นหลักกฎหมายทั่วไปมาปรับกับกรณีดังกล่าวน่าจะให้ความเป็นธรรมแก่
คู่กรณีทุกฝ่ายได้ดีกว่า และเมื่อกฎหมายมิได้กำหนดอายุความในการเรียกคืนเงินค่าปรับซึ่ง

¹⁶ เรื่องเดียวกัน . หน้า 63-66.

¹⁷ จิตติ เจริญจำ, “การใช้กฎหมายแพ่ง เมื่อลงมอบทรัพย์เกินจำนวน. ” วารสาร
ตุลาการ ปีที่ 17 ฉบับที่ 201 (พฤศจิกายน 2537) หน้า 95.

ผู้เรียกคืนได้ชำระค่าปรับไปในคดีที่ขาดอายุความแล้วเช่นนี้อายุความในการเรียกคืนค่าปรับในกรณีดังกล่าวนี้จึงต้องใช้อายุความ 10 ปี ตาม มาตรา 193/30 ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2) การเรียกคืนเงินภาษีซึ่งได้ชำระไปเกินกว่าที่ตนมีหน้าที่ต้องเสียภาษีตามกฎหมาย ผู้ชำระเงินภาษีในกรณีดังกล่าวจะมีสิทธิเรียกคืนเงินภาษีโดยอาศัยมูลหนี้ลาภมิควรได้ ได้หรือไม่นั้น พิจารณาดังนี้

กรณีที่ชำระเงินภาษีไปตามที่เจ้าพนักงานประเมินเรียกเก็บภาษี แล้วปรากฏว่าเป็นการชำระภาษีไปเกินกว่าที่ตนมีหน้าที่ต้องเสียภาษี เช่น ในกรณีที่เป็นการชำระภาษีตามประมวลรัษฎากร เป็นต้น ดังนี้ ผู้เสียภาษีจะเรียกคืนเงินภาษีที่ตนได้ชำระเกินไปนั้นตามมูลหนี้ลาภมิควรได้ได้หรือไม่นั้น มีทางคิดได้ดังนี้

เนื่องจากตามประมวลรัษฎากร หากผู้เสียภาษีไม่ยื่นรายการและชำระภาษี หรือยื่นไว้แต่ไม่ถูกต้อง เจ้าพนักงานประเมินย่อมมีอำนาจที่จะออกหมายเรียกผู้เสียภาษีมาตรวจสอบไตสวนและประเมินเรียกเก็บภาษีจากผู้เสียภาษีได้ หากผู้เสียภาษีไม่พอใจการประเมินก็มีสิทธิที่จะอุทธรณ์ต่อคณะกรรมการพิจารณาอุทธรณ์ได้ภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับการประเมิน เมื่อคณะกรรมการพิจารณาอุทธรณ์มีคำวินิจฉัยแล้ว หากผู้เสียภาษีไม่พอใจคำวินิจฉัยนั้น ก็มีสิทธิอุทธรณ์ต่อศาล คือ ฟ้องคดีต่อศาลได้ภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับการวินิจฉัยอุทธรณ์ จะเห็นได้ว่า ประมวลรัษฎากรกำหนดขั้นตอนการหาข้อยุติเกี่ยวกับปัญหาภาษีอากรไว้เป็นลำดับเช่นนี้ ผู้เสียภาษีต้องปฏิบัติตามขั้นตอนดังกล่าวก่อน จะข้ามขั้นตอนมายื่นฟ้องต่อศาลโดยมิได้อุทธรณ์ต่อคณะกรรมการพิจารณาอุทธรณ์ก่อนไม่ได้ มิฉะนั้นไม่มีสิทธิที่จะนำคดีมาสู่ศาลหรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าไม่มีอำนาจฟ้อง ตาม พ.ร.บ.จัดตั้งศาลภาษีอากรและวิธีพิจารณาภาษีอากร พ.ศ. 2528 มาตรา 8 อย่างไรก็ตาม การที่จะต้องอุทธรณ์ต่อคณะกรรมการพิจารณาอุทธรณ์ก่อนฟ้องคดีต่อศาลนั้น จำกัดเฉพาะกรณีที่มีการประเมินเท่านั้น หากเป็นกรณีที่ไม่มีการประเมิน เช่น ผู้เสียภาษีชำระภาษีไว้เกินกว่าจำนวนที่จะต้องชำระและขอคืนจากกรมสรรพากร แต่กรมสรรพากรไม่คืนให้ ผู้เสียภาษีย่อมมีสิทธินำคดีมาฟ้องต่อศาลได้โดยไม่ต้องอุทธรณ์การประเมินต่อคณะกรรมการพิจารณาอุทธรณ์⁴⁸ และกรณีที่กรณีที่เจ้าพนักงานของรัฐมีอำนาจใช้สิทธิประเมินภาษีตามกฎหมาย ใจทักจะอ้างว่าเรียกคืนฐานลาภมิควรได้ไม่ได้ เพราะการ

⁴⁸ ชัยสิทธิ์ ตราชูธรรม , “ลักษณะพิเศษของประมวลรัษฎากร, ” อุลพาน ปีที่ 35 เล่ม 4 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2531) : หน้า 4

เรียกเก็บภาษีมีมูลที่จะอ้างได้ตามกฎหมาย ไม่ใช่เป็นการเรียกทรัพย์สินหรือการได้ทรัพย์สินมาโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ จึงไม่ใช่เรื่องลาภมิควรได้ ตาม มาตรา 406 การเรียกคืนภาษีที่ชำระไม่โดยไม่มีหน้าที่นี้กรมสรรพากรจะอ้างว่าผู้เสียภาษีได้กระทำการตามอำเภอใจเพื่อชำระหนี้ โดยรู้ถือว่าตนไม่มีความผูกพันที่จะต้องชำระอันเป็นลาภมิควรได้ ซึ่งมีอายุความ 1 ปี ตาม ป.พ.พ. มาตรา 419 หาได้ไม่ เมื่อผู้ชำระภาษีไม่มีหน้าที่ต้องเสียภาษี ผู้เสียภาษีจึงมีอำนาจฟ้องเรียกคืนได้ภายในอายุความ 10 ปี ตาม ป.พ.พ. มาตรา 193/30³⁶

ผู้เขียนจึงเห็นว่า ในกรณีที่ผู้ชำระภาษีได้ชำระภาษีไปเกินกว่าที่ตนมีหน้าที่ต้องเสียตามกฎหมาย ซึ่งอาจเป็นกรณีที่พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจใช้สิทธิประเมินภาษีตามกฎหมาย หากผู้เสียภาษีเห็นว่าเงินภาษีที่ชำระไปตามที่เจ้าพนักงานประเมินเรียกเก็บนั้นไม่ถูกต้อง ก็จะต้องดำเนินการตามขั้นตอนที่ประมวลรัษฎากรกำหนดเสียก่อน จึงจะมีสิทธินำคดีมาฟ้องต่อศาลเพื่อเรียกคืนเงินภาษีที่ชำระเกินไปนั้นได้ หากไม่อุทธรณ์การประเมินหรือปฏิบัติตามขั้นตอนที่กฎหมายภาษีอากรกำหนดไว้โดยมาฟ้องเรียกคืนเงินภาษีที่ชำระเกินไปนั้นต่อศาลตามมูลหนี้ลาภมิควรได้โดยตรงนั้น ผู้เขียนเห็นว่า การเรียกคืนเงินภาษีอากรที่ชำระไปเกินกว่าที่ตนมีหน้าที่ต้องชำระนั้น เมื่อประมวลรัษฎากรได้กำหนดขั้นตอน และวิธีการไว้โดยเฉพาะแล้ว จึงไม่น่าที่จะนำหลักเกณฑ์การเรียกคืนทรัพย์สินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะลาภมิควรได้มาใช้บังคับ ทั้งนี้เพราะการชำระเงินภาษีอากรนั้น เป็นเรื่องที่ประชาชนต้องกระทำตามหน้าที่ที่รัฐกำหนด ซึ่งหากผู้มีหน้าที่ต้องเสียภาษีมิได้กระทำการตามหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้ กฎหมายก็ให้อำนาจอธิบดีกรมสรรพากรสั่งยึดและขายทอดตลาดทรัพย์สินของผู้ต้องรับผิดชอบเสียภาษีอากรได้โดยไม่ต้องฟ้องศาล ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 12 และยังมีบทกำหนดโทษแก่ผู้ที่ไม่ชำระภาษีอากรอีกด้วย จะเห็นได้ว่า หนี้ภาษีอากรนี้เป็นเรื่องของการบังคับกันตามกฎหมายมหาชน จึงไม่น่าจะบังคับกันตามหลักเกณฑ์ทางกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ เพราะเป็นกรณีที่เจ้าพนักงานของรัฐมีอำนาจใช้สิทธิในการประเมินภาษีตามกฎหมาย ผู้เสียภาษีจะอ้างว่าเรียกคืนในฐานะลาภมิควรได้ไม่ได้ เพราะการเรียกเก็บภาษีมีมูลที่จะอ้างได้ตามกฎหมาย ดังนั้น จึงไม่เป็นเรื่องที่ต้องบังคับตามกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ ตาม มาตรา 406 ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1003/2509 , 41/2518 , 1534/2520 ซึ่งได้วินิจฉัยไว้ในทำนองเดียวกัน และเมื่อมีการเรียกคืนเงินภาษีที่ได้ชำระไปโดยไม่มี

³⁶ ประสิทธิ์ โฆวิไลกุล , คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยจัดการงานนอกสิ่ง ลาภมิควรได้ หน้า 61.

หน้าที่ต้องชำระตามกฎหมายกรมสรรพากรจึงต้องคืนเงินภาษีที่ได้รับไว้ นั้นตามหลักความเป็นธรรมอันเป็นหลักกฎหมายทั่วไป ซึ่งนำมาปรับใช้แก่กรณีดังกล่าวนี้ ผู้เสียภาษียอมมีสิทธิฟ้องเรียกคืนเงินภาษีได้โดยรัฐจะต้องคืนเงินที่ได้ชำระเกินไปนั้นทั้งสิ้นตามหลักความเป็นธรรมอันเป็นหลักกฎหมายทั่วไปซึ่งได้อธิบายมาแล้วในปัญหาก่อนหน้านี้ ภายในอายุความ 10 ปี ตาม มาตรา 193/30 ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาข้างต้น

3) ปัญหาเกี่ยวกับเงินค่าทางด่วนซึ่งเรียกเก็บตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2541 ให้ขึ้นค่าผ่านทางโดยมีผลตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน 2541 อันเป็นการเรียกเงินค่าผ่านทางเกินกว่าที่กำหนดไว้ในสัญญาทางด่วน ซึ่งการทางพิเศษแห่งประเทศไทยทำไว้กับ บริษัททางด่วนกรุงเทพนั้น เป็นการเรียกเก็บเงินค่าทางด่วนที่ชอบด้วยกฎหมาย และผู้ที่ชำระค่าทางด่วนในกรณีดังกล่าวจะสามารถเรียกคืนค่าทางด่วนที่ในส่วนของเงินที่เกินไปจากที่สัญญาทางด่วนกำหนดไว้คืนได้หรือไม่ ซึ่งพิจารณาได้ดังนี้

ความเห็นที่ 1 เป็นความเห็นของ อาจารย์ปรีชา สุวรรณทัต ได้ให้สัมภาษณ์ ตีพิมพ์ใน หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ฉบับวันที่ 23 ตุลาคม 2541 หน้า 20 สรุปได้ความดังนี้ เห็นได้ว่า การเก็บรายได้จากการขึ้นค่าผ่านทางทั้งหมดต้องถือว่า การทางพิเศษฯ เก็บไปโดยไม่ชอบตามสัญญา ตาม ป.พ.พ. กำหนดหลักการเรื่องนี้ไว้ชัดโดยใช้คำว่า “ลาภมิควรได้” หมายความว่า ได้เงินทรัพย์สินมาโดยไม่มีข้อมูลจะอ้างได้ตามกฎหมาย หลักการคือผู้ได้มาต้องคืนทรัพย์สินนั้น ไม่สามารถเอาไว้ได้⁵⁰

ความเห็นที่ 2 เป็นความเห็นของ อาจารย์ชัยเกษม นิตศิริ เห็นว่า การเรียกเก็บค่าทางด่วนตาม ประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2541 ให้ขึ้นค่าทางด่วนโดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน 2541 นั้น เป็นกรณีที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย อาศัยอำนาจตาม ปว.290 ข้อ 47(3) ซึ่งให้อำนาจรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดอัตราค่าผ่านทางพิเศษ ซึ่งตาม ปว.290 เองก็มีได้กำหนดอัตราค่าผ่านทางพิเศษขั้นสูง-ต่ำ ไว้ โดยให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ใช้ดุลพินิจในการกำหนดค่าผ่านทางพิเศษได้ ดังนั้นประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2541 จึงเป็นประกาศกระทรวงมหาดไทยที่ออกมาโดยชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้นการเรียกเก็บค่าทางด่วนตามอัตราที่

⁵⁰ หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ,ฉบับวันที่ 23 ตุลาคม 2541, หน้า 20.

กำหนดไว้ในประกาศกระทรวงมหาดไทยดังกล่าว จึงเป็นการเรียกเก็บค่าผ่านทางด่วนที่ชอบด้วยกฎหมาย⁵¹

ผู้เขียนเห็นว่า แม้ว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจะมีอำนาจในการใช้ดุลพินิจกำหนดค่าผ่านทาง ตาม ปว. 290 ข้อ 47 ก็ตาม แต่การใช้ดุลพินิจของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในการกำหนดค่าผ่านทางด่วนดังกล่าว นั้น ย่อมต้องคำนึงถึงข้อตกลงในสัญญาทางด่วนที่การทางพิเศษแห่งประเทศไทยผูกพันกับบริษัททางด่วนกรุงเทพด้วย มิใช่ว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจะสามารถกำหนดค่าผ่านทางด่วนได้ตามอำเภอใจ ดังจะเห็นได้ว่า ในการกำหนดอัตราค่าผ่านทางด่วนนั้น การทางพิเศษแห่งประเทศไทยจะเป็นผู้เสนอผ่านหน่วยงานต่าง ๆ ตามขั้นตอนและระเบียบที่กำหนดไว้เพื่อให้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ลงนามประกาศค่าผ่านทาง เพื่อให้มีผลใช้บังคับได้ตามกฎหมาย ดังนั้น กรณีที่การทางพิเศษแห่งประเทศไทยดำเนินการเพื่อให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยลงนามปรับอัตราค่าผ่านทางอันเป็นการฝ่าฝืนข้อตกลงในสัญญาทางด่วนซึ่งการทางพิเศษผูกพันกับบริษัททางด่วนกรุงเทพ และ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้ลงนามประกาศอัตราค่าผ่านทางตามที่การทางพิเศษแห่งประเทศไทยเสนอมา เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2541 นั้น จึงไม่น่าจะถือว่าประกาศอัตราค่าผ่านทางด่วนดังกล่าวนั้นเป็นประกาศที่ชอบ ซึ่งย่อมส่งผลให้การเรียกเก็บค่าผ่านทางด่วนระหว่างเวลาที่ประกาศที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยลงนามปรับอัตราค่าผ่านทางด่วนมีผลใช้บังคับดังกล่าวเป็นการเรียกเก็บค่าผ่านทางที่ชอบไม่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า ประชาชนที่ชำระค่าผ่านทางด่วนตามประกาศดังกล่าวจึงน่าจะเรียกคืนค่าผ่านทางที่ได้ชำระเกินไปแล้ว ซึ่งการคืนค่าผ่านทางที่ประชาชนได้ชำระเกินไปแล้ว น่าจะเป็นการคืนตามหลักความยุติธรรมอันเป็นหลักกฎหมายทั่วไป ดังที่ได้อธิบายมาแล้วในปัญหาก่อนหน้านี้ มิใช่เป็นการคืนตามกฎหมายลักษณะลากมิกวรได้ ทั้งนี้เพราะ หลักเกณฑ์ในการคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลากมิกวรได้นั้น โดยหลักต้องคืนเงินที่ได้รับไว้ฐานลากมิกวรได้เต็มตามจำนวนที่ได้รับไว้ เว้นแต่เป็นการได้รับไว้โดยสุจริตจึงมีหน้าที่ต้องคืนเฉพาะลากมิกวรได้เพียงส่วนที่ยังมีอยู่ในขณะเมื่อมีการเรียกคืน ดังนั้น หากมีการนำเงินค่าผ่านทางที่เรียกเก็บไปตามประกาศดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาประเทศ หรือ ชำระหนี้สินจนหมดสิ้นแล้ว ประชาชนผู้ชำระค่าผ่านทางด่วนตามประกาศดังกล่าวย่อมไม่ได้อะไรคืนมา ผู้เขียนจึงเห็นว่า การคืนเงินค่าผ่านทางที่เรียกเก็บเกินไปแล้วนั้นจึงน่าจะเป็นการคืนตาม

⁵¹ สัมภาษณ์ ชัยเกษม นิตศิริ, รองอธิบดีอัยการฝ่ายที่ปรึกษากฎหมาย, 5 เมษายน 2542.

หลักความยุติธรรมอันเป็นหลักกฎหมายทั่วไป น่าจะเหมาะสมกว่า มิใช่เป็นการเรียกคืนตามกฎหมายลามิควอร์ได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งอายุความในการเรียกคืนค่าผ่านทางที่ชำระเกินไปนั้น จึงมีอายุความ 10 ปี ตาม มาตรา 193/30 เพราะกรณีดังกล่าวกฎหมายมิได้บัญญัติเรื่องอายุความไว้เป็นพิเศษ จึงใช้อายุความตามหลักทั่วไป ตาม มาตรา 193/30

3.6 เปรียบเทียบการเรียกทรัพย์สินคืนตามหลักลามิควอร์ได้กับการใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักกรรมสิทธิ์

การใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามหลักลามิควอร์ได้มีลักษณะเป็นสิทธิเรียกร้องในทางหนึ่ง ซึ่งใช้บังคับเฉพาะแก่คู่กรณีเท่านั้น แม้ว่าการใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามหลักลามิควอร์ได้นี้จะเกิดจากมูลหนี้ที่กฎหมายกำหนดขึ้น เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เมื่อมีข้อเท็จจริงที่ว่าบุคคลหนึ่งได้มาซึ่งทรัพย์สินใดจากบุคคลอื่นโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ และทำให้บุคคลอื่นนั้นตกเป็นผู้เสียหายเปรียบ จะเห็นได้ว่าลักษณะของการได้มาซึ่งทรัพย์สินใดฐานลามิควอร์ได้มิใช่เป็นกรณีที่เป็นการได้มาโดยการกระทำผิดกฎหมาย แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกรณีที่ผู้เสียหายมากระทำการเพื่อชำระหนี้ที่ตนไม่มีความผูกพันต้องชำระโดยสำคัญผิด ซึ่งส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความประมาทหรือความไม่รู้ของผู้เสียหายไม่ตรวจตราถึงสิทธิหน้าที่ของตนให้ดีว่ามีความผูกพันหรือไม่ จึงได้ทำการเพื่อชำระหนี้ที่ไม่มีความผูกพันดังกล่าวนั้น ดังนั้นกฎหมายจึงได้ให้ผู้เสียหายนั้นสามารถเรียกคืนทรัพย์สินของตนได้ตามมูลหนี้ลามิควอร์ได้ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความสงบขึ้นในสังคม อย่างไรก็ตามกฎหมายลามิควอร์ได้เองก็มิได้คุ้มครองผู้เสียหายในทุกกรณี เพราะแม้ว่าจะจะเป็นกรณีที่บุคคลหนึ่งได้ไปซึ่งทรัพย์สินใดฐานลามิควอร์ได้ ซึ่งทำให้บุคคลฝ่ายที่เสียทรัพย์สินไปนั้นตกเป็นผู้เสียหายเปรียบก็ตาม กฎหมายก็มิได้จำกัดการใช้สิทธิของผู้เสียหายมิให้เรียกคืนทรัพย์สินที่ตนกระทำไปบุคคลอีกคนหนึ่งได้ไปฐานลามิควอร์ได้ไว้ ตาม มาตรา 407-411 อันเป็นกรณีที่กฎหมายไม่ให้ความคุ้มครองผู้เสียหายไว้ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละมาตรา⁵² นอกจากนี้กฎหมายยังได้กำหนดหน้าที่ของผู้ได้ลาภในการคืนทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลามิควอร์ได้ไว้แตกต่างกันระหว่างผู้ได้ลาภผู้สุจริต และผู้ได้ลาภผู้ทุจริต โดยหลักแล้วผู้ได้ลาภผู้สุจริตมีหน้าที่ต้องคืนทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ นั้นเพียงเท่าที่มีอยู่ หรือตามสภาพที่เป็น

⁵² โปรดดูรายละเอียดในหัวข้อ 2.3 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

อยู่ในขณะเมื่อเรียกคืน และไม่ต้องรับผิดชอบในการที่ทรัพย์สินได้รับความเสียหาย หรือสูญหาย
 ใดๆอย่างใด ส่วนผู้ได้ลาภผู้ทุจริตนั้นกฎหมายกำหนดหน้าที่ให้ต้องคืนทรัพย์สินเต็มจำนวน
 ตามที่ได้รับไว้ นั่น และต้องรับผิดชอบในการที่ทรัพย์สินนั้นสูญหายหรือบุบสลายด้วย ทำนองเดียวกับ
 การกำหนดสิทธิที่จะได้รับชดใช้ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับทรัพย์สินที่ผู้ได้ลาภได้ออกไปนั้นกฎหมาย
 ก็คำนึงถึงสภาวะทางจิตใจของผู้ได้ลาภเป็นสำคัญเช่นกัน⁵³ นอกจากนี้กฎหมายยังได้กำหนด
 อายุความในการที่ผู้รับคืนทรัพย์สินจะใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินฐานลามิควรได้ว่าจะต้องฟ้องคดี
 ภายใน 1 ปี นับแต่วันที่รู้วาทนมีสิทธิเรียกคืน หรือเมื่อพ้นสิบปีนับเวลาที่สิทธิเรียกคืนนั้นได้มี
 ขึ้น จะเห็นได้ว่ากฎหมายลามิควรได้นี้เป็นมูลหนึ่งที่กฎหมายกำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดความเป็น
 ธรรมขึ้นในสังคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติสิทธิของผู้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน
 สิ้นไว้ใน มาตรา 1336 ซึ่งมีความดังนี้

“มาตรา 1336 ภายในบังคับแห่งกฎหมาย เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิใช้
 สอยและจำหน่ายทรัพย์สินของตนและได้ซึ่งดอกผลแห่งทรัพย์สินนั้น กับทั้งมีสิทธิติดตามและ
 เอาคืนซึ่งทรัพย์สินของตนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิยึดถือไว้และมีสิทธิขัดขวางมิให้บุคคลอื่นสอด
 เข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้นโดยมิชอบด้วยกฎหมาย”

จากบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336
 จะเห็นได้ว่าเจ้าของทรัพย์สินย่อมมีสิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิ
 จะยึดถือไว้ เจ้าของทรัพย์สินจะใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิ
 ยึดถือทรัพย์สินไว้โดยชอบหาได้ไม่ เช่น เจ้าของทรัพย์สินส่งมอบทรัพย์สินของตนไว้เป็น
 ประกันการชำระหนี้ของตนอันเป็นการจำหน่ายทรัพย์สินให้กับผู้รับจำหน่าย หรือเจ้าของทรัพย์สิน
 นำทรัพย์สินของตนไปให้ผู้อื่นเช่า ดังนี้เจ้าของทรัพย์สินจะใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตน
 ที่ได้จำหน่ายไว้คืนในระหว่างที่ตนยังไม่ชำระหนี้ หรือในระหว่างที่สัญญาเช่ายังมีผลบังคับอยู่
 หาได้ไม่ เพราะผู้รับจำหน่ายหรือผู้เช่าทรัพย์สินมีสิทธิที่จะยึดถือทรัพย์สินที่รับจำหน่าย หรือ
 ทรัพย์สินที่เช่า ซึ่งเป็นการผูกพันในทางหนี้หรือเป็นบุคคลสิทธิที่ผูกพันระหว่างคู่กรณีในขณะ
 ที่สัญญายังมีผลบังคับอยู่ ดังนั้นเจ้าของทรัพย์สินจึงใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืน
 ได้จากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิยึดถือทรัพย์สินของตนไว้ได้เท่านั้น ซึ่งเป็นการใช้สิทธิในลักษณะที่เป็น

⁵³ โปรดดูรายละเอียดใน บทที่ 3 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ทรัพย์สินอันเป็นสิทธิที่มีวัตถุแห่งสิทธิเป็นทรัพย์สินหรือเป็นสิทธิที่มีอยู่เหนือทรัพย์สินซึ่งใช้ ยันได้กับบุคคลทั่วไปไม่จำกัด จนมีหลักกฎหมายอยู่ว่ากรรมสิทธิ์เป็นสิทธิที่มีอยู่ตลอดเวลา เจ้าของทรัพย์สินอาจติดตามเอาทรัพย์สินจากผู้ไม่มีสิทธิเอาไว้ได้เสมอ โดยไม่มีกำหนดเวลา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การฟ้องคดีเพื่อบังคับตามทรัพย์สิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ติดตามเอาทรัพย์สินโดยอาศัยอำนาจกรรมสิทธิ์ไม่มีอายุความ ส่วนการฟ้องคดีหรือบังคับ ตามบุคคลสิทธิหรือฟ้องบังคับในเรื่องนั้นจะต้องฟ้องภายในกำหนดอายุความ⁵⁴ จะเห็นได้ ว่าการใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนนี้ไม่มีอายุความไม่ แม้จะเป็นเวลาเกินสิบปี หรือช้านานสักปานใด เจ้าของก็มีสิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนได้เสมอ เจ้าของ จะหมดสิทธิติดตามเอาคืนก็ต่อเมื่อเจ้าของหมดหรือไม่มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นอีกต่อไป แล้ว ซึ่งอาจเนื่องมาจากเจ้าของทรัพย์สินโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นให้บุคคลอื่นไป หรือ บุคคลอื่นครอบครองปรปักษ์ทรัพย์สินนั้นจนได้กรรมสิทธิ์ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและ พยานัยมาตรา 1382 และ 1383⁵⁵

การมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินใดนั้น เจ้าของทรัพย์สินก็หาอาจใช้สิทธิใน ทรัพย์สินของตนได้โดยไม่มีขีดจำกัด ทั้งนี้เพราะ มาตรา 1336 ได้บัญญัติว่า “ภายในบังคับ แห่งกฎหมาย เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิใช้สอย . . . กับทั้งมีสิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตน คืนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือไว้ . . . ” ดังนั้นแม้ว่าผู้มียกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินจะมี สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิยึดถือไว้ก็ตาม แต่การใช้สิทธิ ติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนนั้นก็ต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย ดังนั้น หากกฎหมายได้ จำกัดการใช้สิทธิของเจ้าของทรัพย์สินไว้ก็ต้องเป็นไปตามนั้น จะเห็นได้ว่ามีบางกรณีบุคคล

⁵⁴ โสภณ รัตนากร, “การฟ้องเรียกคืนทรัพย์สินมีอายุความหรือไม่” ตุลพาน ปีที่ 42 ตอนที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2538), หน้า 15.

⁵⁵ มาตรา 1382 บุคคลใดครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นไว้โดยความสงบและโดย เปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาห้าปีไซ้ร้ ท่านว่าบุคคลนั้นได้กรรมสิทธิ์

มาตรา 1383 ทรัพย์สินอันได้มาโดยการกระทำผิดนั้น ท่านว่าผู้กระทำความผิด หรือผู้รับโอนไม่สุจริตจะได้กรรมสิทธิ์โดยอายุความก็ต่อเมื่อพ้นกำหนดอายุความอาญา หรือ พ้นเวลาที่กำหนดไว้ในมาตราก่อน ถ้ากำหนดไหนยาวกว่า ท่านให้ใช้กำหนดนั้น

ได้ทรัพย์สินมาจากผู้ที่มีชื่อเสียงเจ้าของทรัพย์สิน หรือได้ทรัพย์สินมาจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิจำหน่าย จ่ายโอนทรัพย์สินนั้น ซึ่งหลักในเรื่องการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นหากมิใช่เป็นเรื่องที่ หามาได้เอง หรือได้มาโดยผลแห่งกฎหมาย ก็ต้องเป็นการได้มาโดยที่ผู้อื่นมีสิทธิโอนให้โดย ชอบ ซึ่งในการโอนสิทธิใด ๆ ให้แก่กันนั้นก็มีหลักกฎหมายทั่วไปกล่าวกันเป็นภาษิตมาแต่ โบราณว่า ผู้รับโอนไม่มีสิทธิดีกว่าผู้โอน ถ้าผู้โอนไม่มีสิทธิอะไรก็หาอาจที่จะโอนอะไรให้ใคร ได้ (Nemo dat non debt) ซึ่งหลักนี้ใช้บังคับในการโอนไปหรือได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์เช่นเดียวกัน ถ้าบุคคลที่โอนให้ไม่ใช่เจ้าของ หรือตัวแทน หรือผู้มีอำนาจจำหน่ายได้โดยชอบ การโอนก็หา ได้ทำให้อำนาจแห่งกรรมสิทธิ์ตกไปไม่ ตาม มาตรา 1336⁵⁶ ดังนั้นโดยทั่วไปเจ้าของทรัพย์สิน จึงมีสิทธิที่ใช้อำนาจติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนจากผู้รับโอนได้ ตาม มาตรา 1336 แต่ อยางไรก็ตามมีเหตุผลทางนโยบายที่เห็นว่าหากถือเคร่งครัดปล่อยให้เจ้าของทรัพย์สินใช้สิทธิ ติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนได้ในทุก ๆ กรณีที่ผู้ครอบครองทรัพย์สินได้รับโอนทรัพย์สินมาจาก ผู้ที่ไม่มีสิทธิโอนได้ตามกฎหมายแล้ว ความเชื่อถือในวงการค้าขายย่อมไม่มี เพราะใครจะซื้อ ทรัพย์สินจากใครย่อมต้องคอยระวังสงสัยว่าเจ้าของที่แท้จริงอาจมีการเรียกร้องเอาคืนไปได้ ดังนั้นก่อนที่จะมีการซื้อขาย หรือจำหน่ายหรือรับโอนทรัพย์สินจากผู้ใดมาก็ต้องเสียเวลาทำ การสืบสวนให้แน่ใจเสียก่อน ซึ่งสำหรับพ่อค้าคนทำธุรกิจค้าขายนั้นเวลาย่อมเป็นสิ่งมีค่า หากมีการสืบสวนทุกครั้งที่มีการซื้อหรือขายสินค้าย่อมสิ้นเปลืองเวลา และเป็นอุปสรรคต่อ ธุรกิจการค้าขายอย่างมาก ซึ่งเหตุขัดข้องนี้และอื่น ๆ อาจถึงแก่ทำให้คนหยุดซื้อหยุดขาย ขัด ต่อเศรษฐกิจและนโยบายได้หลายประการ ดังนั้นกฎหมายจึงได้บัญญัติ มาตรา 1329 ถึง มาตรา 1332⁵⁷ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ผ่อนผันความเข้มงวดของอำนาจกรรมสิทธิ์ไว้ หมาย

⁵⁶ เสนีย์ ปราโมช, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กฎหมาย ลักษณะทรัพย์สิน. (กรุงเทพ : บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์ จำกัด, 2527), หน้า 201

⁵⁷ มาตรา 1329 สิทธิของบุคคลผู้ได้ทรัพย์สินโดยมีค่าตอบแทนและโดยสุจริตนั้น ท่านว่ามีเสียไป ถึงแม้ว่าผู้โอนทรัพย์สินให้จะได้ทรัพย์สินมาโดยนิติกรรมเป็นโมฆะ และนิติ กรรมนั้นได้ถูกบอกล้าง

มาตรา 1330 สิทธิของบุคคลผู้ซื้อทรัพย์สินจากการขายทอดตลาดตามคำสั่ง ศาล หรือคำสั่งเจ้าพนักงานรักษาทรัพย์ในคดีล้มละลายนั้นท่านว่ามีเสียไป ถึงแม้ภายหลังจะ พิสูจน์ได้ว่าทรัพย์สินนั้นมิใช่ของจำเลยหรือลูกหนี้ตามคำพิพากษา หรือผู้ล้มละลาย

ความว่า เจ้าของกรรมสิทธิ์จะใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนในกรณีที่มีพฤติการณ์ตาม มาตรา 1329-1332 มิได้ เนื่องจากกฎหมายบัญญัติถึงผลของผู้ได้ทรัพย์สินในพฤติการณ์ตาม มาตรา 1329-1332 ไว้ว่า สิทธิของผู้ได้ทรัพย์สินในกรณีดังกล่าวไม่เสียไป อย่างไรก็ตามบางกรณีกฎหมายก็บัญญัติเงื่อนไขที่เจ้าของสามารถเอาทรัพย์สินของตนคืนได้ไว้เป็นกรณีพิเศษ เช่น ตาม มาตรา 1332 เป็นต้น

กรณีที่มีการติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมายอังกฤษ จะเห็นได้ว่า การติดตามเอาทรัพย์สินคืนเป็นหนทางที่จะแก้ไขเยียวยาให้ผู้ต้องเสียสิทธิในทรัพย์สินนั้นติดตามเอาทรัพย์สินคืนได้ใน 2 รูปแบบ ได้แก่ การติดตามเอาทรัพย์สินคืนโดยหลักกฎหมาย (Tracing of Law) ซึ่งให้สิทธิแก่ผู้มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ในการติดตามเอาทรัพย์สินนั้นคืน และการติดตามทรัพย์สินโดยหลักความยุติธรรม (Tracing of Equity) ซึ่งให้สิทธิแก่ผู้ได้รับประโยชน์จากทรัสต์ (beneficiary under a trust) หรือที่เรียกว่า เจ้าของตามหลักความยุติธรรม (equitable owner) เป็นผู้มีสิทธิติดตามทรัพย์สินนั้นคืน⁵⁸ ซึ่งในการฟ้องเรียกเงินคืนนั้น มีลักษณะของใช้สิทธิเรียกร้อง หรือเป็นบุคคลสิทธิ ซึ่งตามกฎหมายแล้ว เจ้าของเงินอาจเรียกเอาเงินที่ถูกเอาไปโดยไม่ชอบจากผู้เอาเงินของตนไป และหากผู้ที่เอาเงินไปนั้นได้นำเงินดังกล่าวไปซื้อทรัพย์สินอื่น เช่น ก. ได้รับเงินมา 500 บาท โดยไม่มีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้ และได้นำเงินดังกล่าวไปซื้อ ปากกา 2 ด้าม เป็นเงิน 400 บาท อีก 100 บาท ใช้ซื้อของบริโภคหมดไปแล้วเช่นนี้ เจ้าของเงินอาจใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนผ่านเงินไปยังปากกา 2 ด้าม ได้ตามกฎหมาย โดยผู้เอาเงินไปนั้นต้องคืนปากกานั้นให้กับเจ้าของเงินโดยไม่ต้องคำนึงว่าปากกาจะมีราคาสูงขึ้นหรือไม่ และไม่ว่าปากกานั้นจะอยู่ในความครอบครองของผู้ใด อย่างไรก็ตามการติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามกฎหมายนั้นก็มีข้อจำกัดอยู่บางประการ กล่าวคือ หากเป็นกรณีที่เป็นการติดตามเอาคืนซึ่งทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง และผู้ที่ได้ทรัพย์สินมานั้นได้นำทรัพย์สินไปรวมกับทรัพย์สินอื่น หรือได้นำทรัพย์สินนั้นไปแลกเอาทรัพย์สินอื่นมานั้น เช่น ก. ไปเอาหนังสือของ ข. มา 2 เล่ม และได้นำ

มาตรา 1331 สิทธิของบุคคลผู้ได้เงินตรามาโดยสุจริตนั้นท่านว่ามิเสียไป ถึงแม้ภายหลังจะพิสูจน์ได้ว่าเงินนั้นมีไซ้ของบุคคลซึ่งได้โอนให้มา

มาตรา 1332 บุคคลผู้ซื้อทรัพย์สินมาโดยสุจริตจากการขายทอดตลาดในห้องตลาด หรือจากพ่อค้าซึ่งขายของชนิดนั้น ไม่จำเป็นต้องคืนให้แก่เจ้าของแท้จริง เว้นแต่เจ้าของจะขอใช้ราคาที่ซื้อมา

⁵⁸ Martin Dixon, *Equity & Trust*, 195.

หนังสือฉบับไปแลกกับ สร้อยคอมาได้ 1 เส้น กรณีเช่นนี้ก็ตามกฎหมาย ข. ไม่อาจเรียกให้ ก. ส่งมอบสร้อยคืนได้ ในกรณีเช่นนี้จึงต้องใช้หลักการติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักความยุติธรรม ซึ่งเจ้าของทรัพย์สิน (ในที่นี้ คือ ก.) ควรได้รับความยุติธรรมในการที่จะเรียกเอาทรัพย์สินที่เปลี่ยนสถานะไปนั้นได้ ดังนั้น ข. จึงเรียกให้ ก. ส่งคืนสร้อยคอที่ ก. นำหนังสือไปแลกมานั้นได้ จะเห็นได้ว่า การติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักกฎหมายยังกฤษฎีนั้น เจ้าของทรัพย์สินสามารถติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนได้ไม่ว่าทรัพย์สินนั้นจะตกไปอยู่ในความครอบครองของผู้ใดหรือไม่ว่าทรัพย์สินนั้นจะได้แปรสภาพเป็นทรัพย์สินอื่นแล้วก็ตาม⁵⁹ (โปรดดูรายละเอียดในหัวข้อ 3.5)

จะเห็นได้ว่าการศึกษาลักษณะของการใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามกฎหมายอังกฤษจะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่อาจเกิดจากการที่ทรัพย์สินที่มีการติดตามเอาคืนนั้นได้แปรสภาพเป็นทรัพย์สินอื่นนั้นได้ เพราะกรณีเช่นนี้ทรัพย์สินที่แปรมาจากทรัพย์สินเดิมนั้นมิได้เป็นการเข้าแทนที่ทรัพย์สินเดิมดังเช่นกรณีของ “ช่วงทรัพย์สิน” เพราะกรณีของการช่วงทรัพย์สินนั้นกฎหมายกำหนดไว้โดยเฉพาะว่าช่วงทรัพย์สินนั้นมีได้เฉพาะในกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะเท่านั้น ซึ่งหากหลักความยุติธรรมมาใช้ในการติดตามเอาทรัพย์สินคืน หรือในกรณีที่มีการเรียกคืนทรัพย์สิน ก็อาจเป็นประโยชน์กับผู้เรียกคืนทรัพย์สิน หรือผู้ใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนได้ และยังเป็นการให้ความเป็นธรรมกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายด้วย

จากการศึกษาลักษณะของการใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลาภมิควรได้ และการใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักกรรมสิทธิ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าอาจมีปัญหาในการใช้สิทธิทั้งสองประการดังนี้

1. ปัญหา ในกรณีที่บุคคลหนึ่งได้รับทรัพย์สินใดไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้อันเนื่องมาจากการที่เจ้าของทรัพย์สินนั้นได้กระทำการเพื่อชำระหนี้ที่ตนไม่มี ความผูกพันนั้น กรณีใดเจ้าของทรัพย์สินจะสามารถใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ และกรณีใดที่เจ้าของทรัพย์สินจะต้องใช้อำนาจแห่งกรรมสิทธิ์โดยการ ใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิยึดถือไว้

2. ปัญหา ในกรณีที่บุคคลหนึ่งได้รับทรัพย์สินใดไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้อันเนื่องมาจากการที่เจ้าของทรัพย์สินนั้นได้กระทำการเพื่อชำระหนี้ที่ตนไม่มี

ความผูกพันนั้น มีพฤติการณ์แห่งกรณีต้องตาม มาตรา 407-411⁵⁰ กรณีใดกรณีหนึ่ง ซึ่งกฎหมายไม่ให้สิทธิผู้ทำการเพื่อชำระหนี้อันมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งตาม มาตรา 407-411 ได้รับคืนทรัพย์สินที่ตนทำการเพื่อชำระหนี้ในกรณีดังกล่าวข้างต้นตาม มาตรา 407, 408, 410, 411 หรืออาจเป็นกรณีที่กฎหมายให้สิทธิบุคคลผู้ได้รับทรัพย์สินไว้เพราะการที่เจ้าของทรัพย์สินกระทำการเพื่อชำระหนี้ที่ตนไม่มีความผูกพันโดยสำคัญผิดได้รับความเสียหายเกี่ยวกับสิทธิในทางหนี้ของผู้รับชำระหนี้ซึ่งทำการโดยสุจริต ดังนั้นกฎหมายจึงให้สิทธิแก่ผู้รับชำระหนี้ในกรณีดังกล่าวไม่ต้องคืนทรัพย์สินที่ตนได้รับไว้ นั้น ตาม มาตรา 409 นั้น ในกรณีดังกล่าวข้างต้นนี้เจ้าของทรัพย์สินจะสามารถใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนโดยอ้างว่าผู้ได้รับทรัพย์สินในกรณีดังกล่าวนี้เป็นผู้ไม่มีสิทธิยึดถือทรัพย์สินของตนไว้ได้หรือไม่

3. ปัญหา ในกรณีที่บุคคลหนึ่งได้รับทรัพย์สินได้ไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้อันเนื่องมาจากการที่เจ้าของทรัพย์สินนั้นได้กระทำการเพื่อชำระหนี้ที่ตนไม่มีความผูกพันนั้น และเป็นกรณีที่ไม่มีพฤติการณ์ตาม มาตรา 407-411 ดังนั้นหากทรัพย์สินที่ได้รับได้นั้นมีดอกผลของทรัพย์สินขึ้น ดังนั้นผลของการคืนทรัพย์สินจะแตกต่างกันหรือไม่ระหว่างกรณีที่เจ้าของทรัพย์สินใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินของตนตามกฎหมายสมควรได้ กับกรณีที่เจ้าของทรัพย์สินใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนตามหลักกรรมสิทธิ์

ปัญหาที่ 4 ในกรณีที่บุคคลหนึ่งได้รับทรัพย์สินได้ไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้อันเนื่องมาจากการที่เจ้าของทรัพย์สินนั้นได้กระทำการเพื่อชำระหนี้ที่ตนไม่มีความผูกพันนั้น หากเจ้าของทรัพย์สินใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนตามหลักกรรมสิทธิ์ ดังนั้นผู้คืนทรัพย์สิน(ผู้ได้กลางออกตามกฎหมายสมควรได้) จะสามารถเรียกค่าใช้จ่ายที่ตนมีสิทธิได้รับชดใช้คืนจากผู้รับคืนทรัพย์สินตาม มาตรา 416-418 หรือไม่

ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักกรรมสิทธิ์กับการใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามกฎหมายสมควรได้ นักกฎหมายมีความเห็นแตกต่างกัน และแนววินิจฉัยของศาลในเรื่องดังกล่าวก็ยังไม่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

ศาสตราจารย์จิตติ ดิงศภัทย์ เห็นว่า “ถ้าการได้ทรัพย์สินมานั้นมีมูลหนี้ อย่างอื่นที่จะเรียก้องกันได้ เช่น ผิดสัญญาหรือละเมิด หรือมีสิทธิติดตามเอาคืนซึ่งทรัพย์สินในกรรมสิทธิ์ของผู้ที่โอนทรัพย์สินเฉพาะสิ่งไปโดยกิจการที่เป็นโมฆะก็เป็นเรื่องที่ต้องเรียก้อง

⁵⁰ โปรดดูรายละเอียดในหัวข้อ 2.3.

ตามมูลหนี้หรือสิทธิตามกฎหมายอื่นนั้น ผู้มีสิทธิโดยอาศัยมูลหนี้หรือเรียกร้องอย่างอื่นคงจะใช้สิทธิได้โดยไม่ต้องเรียกร้องในลักษณะลามิควรได้ ต่อเมื่อไม่มีสิทธิในมูลหนี้เป็นอย่างอื่นจึงอาจใช้สิทธิเรียกร้องในลักษณะลามิควรได้นี้ต่อกัน ซึ่งเป็นสิทธิเรียกร้องสำรอง”⁶¹

นอกจากนี้ท่านศาสตราจารย์ไพจิตร ปุญญพันธุ์ ได้ให้ความเห็นว่า “ถ้าโจทก์ยังมีทางเรียกร้องทางอื่นได้แล้ว ก็จะไม่เรียกร้องโดยอาศัยมูลหนี้ลามิควรได้ไม่ได้ ถ้าโจทก์ไม่มีทางฟ้องทางอื่นอีกแล้ว (n' avait aucune action a sa disposition) จึงจะฟ้องโดยอาศัยมูลหนี้ลามิควรได้ได้ นอกจากนี้ Marty et Raynaud, pp. 314, 320 วางหลักเกณฑ์ไว้ว่า ในการฟ้องคดีลามิควรได้ นอกจากจะต้องไม่มีมูลที่อ้างได้ตามกฎหมายอันเป็นข้อไขตามกฎหมายแล้ว ก็ต้องไม่มีทางแก้ตามกฎหมายอย่างอื่น ด้วยเหตุดังนี้ ถ้าหากสิทธิเรียกร้องหรือฟ้องโดยอาศัยมูลสัญญาหรือละเมิด จัดการงานนอกสั่ง หรืออาศัยสิทธิตามกฎหมายประการอื่นใดแล้ว จะฟ้องเรียกร้องโดยอาศัยมูลลามิควรได้มิได้ มูลสัญญาก็เช่น การฟ้องเรียกให้ส่งทรัพย์สินตามสัญญา เมื่อเลิกสัญญาแล้ว คู่กรณีต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิม (มาตรา 391) มูลละเมิด ก็เช่น ลักทรัพย์ไปก็ต้องคืนทรัพย์สินแก่เขา (มาตรา 438) หรือสิทธิตามกฎหมายอื่น ก็เช่น เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืน(มาตรา 1336) ฯลฯ เหล่านี้จะฟ้องโดยมูลลามิควรได้ไม่ได้ทั้งสิ้น เมื่อไม่มีทางเรียกร้องทางอื่นแล้ว จึงอาจฟ้องโดยอาศัยมูลลามิควรได้”⁶²

อาจารย์จิตติ เจริญจำ ได้ให้ความเห็นว่า “กรณีที่จะเรียกคืนลามิควรได้นั้น เป็นกรณีสุดท้ายที่ผู้ร้องหมดทางที่จะเรียกร้องเอาจากทางอื่นแล้ว ลามิควรได้จึงมิใช่เป็นหลัก เป็นเพียงทางแก้ ซึ่งเป็นหนทางที่หมดปัญญาแล้ว ดังนั้นการใช้หลักลามิควรได้จะต้องพิจารณาให้ชัดเจนว่า หลักอื่นไม่อาจบังคับได้ แม้การติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามประมวลกฎหมายแพ่งฯ มาตรา 1336 ก็ยังถือว่าเป็นทางหนทางที่ยังอ้างกฎหมายอื่นได้ ก็ต้องอ้างตามนั้น”⁶³

⁶¹ จิตติ ดิงศภัทย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้, หน้า 138.

⁶² ไพจิตร ปุญญพันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลามิควรได้, หน้า 99.

⁶³ จิตติ เจริญจำ, “ฎีกาวินิจฉัย การคืนลามิควรได้ที่ไม่ได้อะไรคืนเลย”, วารสารอัยการ ปีที่ 18, เล่มที่ 205 (มีนาคม 2538) : หน้า 82.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3393/2535 โจทก์ฟ้องเรียกเงินคืนจากจำเลย เนื่องจากโจทก์จ่ายค่าสมนาคุณตอบแทนให้แก่จำเลยรับไปโดยผิดหลง จำเลยให้การว่าไม่ต้องคืนเงินแก่โจทก์ ห้องโจทก์ขาดอายุความเพราะโจทก์ฟ้องคดีเกิน 1 ปี นับแต่วันที่โจทก์ทราบถึงการเบิกเงินของจำเลย ดังนี้ คำให้การของจำเลยเป็นคำให้การโดยชัดแจ้งและแสดงให้เห็นทราบถึงเหตุแห่งการขาดอายุความ ชอบด้วย ป.วิ.พ. มาตรา 177 วรรคสองแล้ว ส่วนอายุความที่จำเลยยกขึ้นต่อสู้นั้น ต้องด้วยบทกฎหมายลักษณะใดเป็นหน้าที่ของศาลที่จะยกขึ้นวินิจฉัยเอง

โจทก์ฟ้องอ้างว่า โจทก์จ่ายค่าสมนาคุณตอบแทนให้แก่จำเลยรับไปโดยหลงผิด โจทก์มีหนังสือแจ้งให้จำเลยนำเงินที่รับไปส่งคืน แต่จำเลยเพิกเฉยขอให้บังคับจำเลยคืนเงินให้โจทก์โดยมิได้บรรยายในฟ้องว่า โจทก์มีสิทธิติดตามเอาเงินคืนจากจำเลยได้อันเป็นการใช้สิทธิตาม ป.พ.พ. มาตรา 1336 กรณีจึงเป็นเรื่องฟ้องให้คืนเงินฐานลามิควรได้ มิใช่เป็นการใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืน เมื่อโจทก์ทำหนังสือทวงถามจำเลยฉบับลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2530 ถือว่าโจทก์ทราบว่ามีสิทธิเรียกเงินคืนตั้งแต่วันที่ดังกล่าว โจทก์ฟ้องคดีเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2531 จึงขาดอายุความ ตาม ป.พ.พ. มาตรา 419

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 771/2541 โจทก์โอนเงินเข้าบัญชีเงินฝากของจำเลยเนื่องจากสำคัญผิดว่าเช็คที่ระบุชื่อจำเลยเป็นผู้รับเงิน ซึ่งถูกปฏิเสธการจ่ายเงินสามารถเรียกเก็บเงินได้แล้ว ต่อมาเมื่อทราบความจริงดังกล่าว โจทก์จึงเรียกให้จำเลยรับเช็คฉบับดังกล่าวคืน พร้อมคืนเงินจำนวนที่เบิกไป ดังนี้ เป็นกรณีที่โจทก์ใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินที่จำเลยไม่มีสิทธิ์ที่จะยึดถือไว้คืน ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1336 ซึ่งจำเลยต้องคืนเงินเต็มตามจำนวนที่เบิกไปให้โจทก์ เมื่อปรากฏว่าโจทก์ทวงถามให้จำเลยคืนเงินจำนวนดังกล่าวแล้วแต่จำเลยเพิกเฉย จำเลยจึงตกเป็นผู้ผิดนัด และต้องรับผิดชำระดอกเบี้ยนับแต่วันผิดนัดให้แก่โจทก์ ตาม ป.พ.พ. มาตรา 224 วรรคแรก

ผู้เขียนเห็นว่า กรณีที่บุคคลหนึ่งได้มาซึ่งทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยไม่มีมูลที่จะอ้างเอาทรัพย์สินนั้นไว้ได้ เจ้าของทรัพย์สินนั้นอาจใช้สิทธิเรียกร้องผู้ได้ลามิควรคืนทรัพย์สินตามหลักกฎหมายลามิควรได้ หรืออาจใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักกรรมสิทธิ์เรียกเอาทรัพย์สินคืนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิ์ที่จะยึดถือทรัพย์สินนั้นไว้ก็ได้ แล้วแต่จะเลือก ตามนัยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3393/2525 อย่างไรก็ตาม การที่กฎหมายบัญญัติมูลหนี้ลามิควรได้ขึ้นนั้นก็เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม ซึ่งกฎหมายได้ให้ความเป็นธรรมทั้งกับฝ่าย

ผู้ได้ลาภ และฝ่ายผู้เสียลาภ ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติของกฎหมายลาภมิควรได้ตั้งแต่ มาตรา 406-419 ที่บัญญัติขึ้นนี้ล้วนแต่คำนึงถึงความสุจริต-ทุจริตของคู่กรณีที่เกี่ยวข้องในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ในการคืนทรัพย์สินที่ได้รับไว้ฐานลาภมิควรได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นหากมีกรณีที่เจ้าของทรัพย์สินกระทำการบางอย่างให้ผู้ได้ลาภได้รับทรัพย์สินนั้นไว้ฐานลาภมิควรได้นั้น ดังนั้น แม้ว่าเจ้าของทรัพย์สินจะให้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนตามหลักกรรมสิทธิ์ในมาตรา 1336 ก็ตาม แต่หากเป็นกรณีที่ผู้ได้ลาภสามารถอ้างสิทธิที่จะไม่คืนทรัพย์สินให้กับเจ้าของทรัพย์สินเมื่อมีพฤติการณ์ตาม มาตรา 409 หรือเป็นกรณีที่เจ้าของทรัพย์สินได้กระทำการบางอย่างกรณีใดกรณีหนึ่งตาม มาตรา 407,408,410,411 ซึ่งกฎหมายมิให้ผู้กระทำการดังกล่าวรับคืนทรัพย์สินนั้น ดังนี้ ผู้เขียนเห็นว่าแม้ว่าเจ้าของทรัพย์สินจะใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักกรรมสิทธิ์ ตามมาตรา 1336 ก็ตาม ผู้ได้ลาภในกรณีที่มีพฤติการณ์ตาม มาตรา 407-411 ย่อมสามารถยกบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวขึ้นอ้างเพื่อไม่ต้องคืนทรัพย์สินได้ นอกจากนี้หากเป็นกรณีที่ผู้ได้ลาภต้องส่งคืนทรัพย์สินให้กับเจ้าของทรัพย์สินเพราะผู้ได้ลาภได้รับทรัพย์สินไว้โดยไม่มีมูลตามกฎหมายที่จะยึดถือทรัพย์สินนั้น หากเป็นกรณีที่ผู้เสียลาภซึ่งเป็นเจ้าของทรัพย์สินใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืน ตามมาตรา 1336 เช่นนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ผู้ได้ลาภย่อมมีสิทธิตามกฎหมายที่จะเรียกให้ผู้รับคืนทรัพย์สิน(เจ้าของทรัพย์สิน) ชดใช้ค่าใช้จ่ายที่ผู้ได้ลาภได้จ่ายไปเกี่ยวกับทรัพย์สินที่ได้รับไว้ นั้นได้ตามสิทธิที่กฎหมายให้ไว้ ตาม มาตรา 416-418 กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนเห็นว่าการใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนจากผู้ไม่มีสิทธิยึดถือทรัพย์สินนั้น อยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ มาตรา 407-411และ มาตรา 415-418 ดังนั้นไม่ว่าเจ้าของทรัพย์สินจะใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินตามกฎหมายลักษณะลาภมิควรได้ หรือใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินของตนคืนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิยึดถือไว้ ในกรณีที่เป็นปัญหาข้างต้น ก็มีได้ทำให้สิทธิหรือหน้าที่ของผู้ได้รับทรัพย์สินไว้เป็นลาภนั้นเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด เนื่องจากบทบัญญัติตามกฎหมายลาภมิควรได้เป็นข้อจำกัดการใช้สิทธิติดตามเอาทรัพย์สินคืนตามหลักกรรมสิทธิ์ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว